

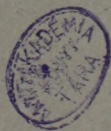
371
10.

Magyar
IRODALMI
RITKASÁGOK
Szerkeszti Vajthó László

10.

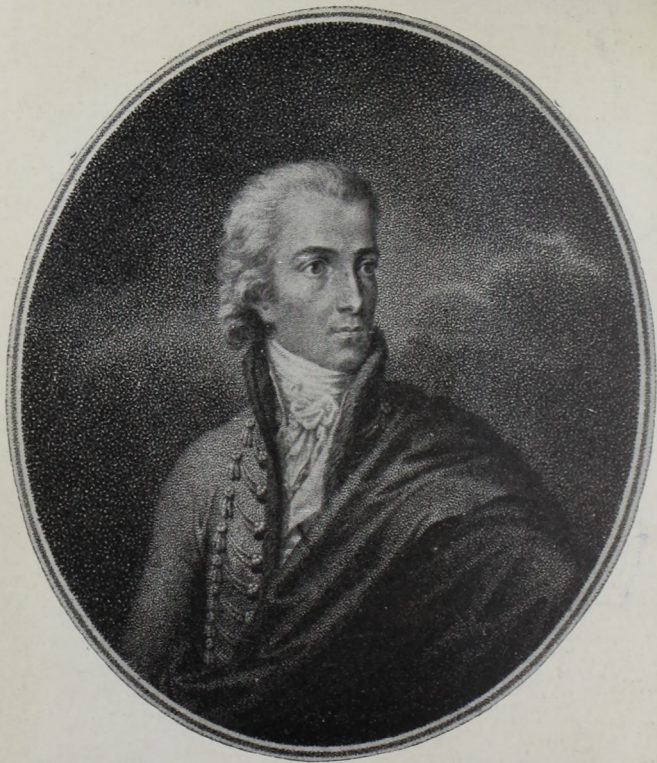
KAZINCZY
VILÁGA

2311 / io.

Marigny Terenc

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

X. SZÁM.

KAZINCZY VILÁGA

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló
1932 / 364 sz.

Irodalmi, társadalmi körökben többen említették, hogy a Magyar Irodalmi Ritkaságok c. sorozatban ki kellene adni a *Kazinczy-centenáriumra* azt, ami a széphalmi mester műveiből ma is érdekli a közönséget. A Kir. Magyar Egyetemi Nyomda magáévá tette a gondolatot.

Évszámokkal, nevekkal, könyvcímekkel tele-tüzdelt, hosszadalmas fejezetek helyett inkább kisebb, elevenebb részleteket válogattunk ki, látszatra jelentéktelen apróságokat is, melyek sokszor legtöbbit mondanak. Kerültük a bővebb áthidalásokat, aprólékos jegyzeteket; ez csak tankönyvízüvé tette volna a gyűjteményt. Az volt a célunk, hogy lehetőleg mindenütt az író beszéljen. Bemutattuk a költőt, nyelvészt, műfordítót, életrajz-, útirajz-, napló-, levélíró, kritikust, nevelőt. Így életét, munkásságát külön életrajz, bibliográfia nélkül is eléggé láthatjuk. Elsősorban azt emeltük ki, ami a műveltek köztudatában fogalomná vált. De közöltünk kevésbé ismert művet is, így a Festés, faragás nálunk c. pompás tájékoztatót, mely Magyarországon a XIX. század elején egyetlen komoly felszólalás ezen a téren s rendkívül jellemző az íróra. A gyűjteményt főként az ifjúságnak szántuk, melynek

nincs alkalma, hogy Kazinczy fontosabb művein — legalább madártávlatból — végigtekinthessen. De a művelt közönség is hasznát veheti a könyvnek. Bárcsak minden magyar legalább annyit tudna Kazinczyról, amennyit e szemelvényes kiadás nyújt; s bárcsak minél hamarább kevésnek bizonyulna az, nagyobb érdeklődést és igényt támasztva irodalmunk első európai szellemű és műveltségű reformátora iránt.

A szemelvényeket a következő kiadásokból válogattuk: *Kazinczy Ferenc eredeti poétai munkái*. Kazinczy Ferenc eredeti munkái. A M. T. T. megbízásából összeszedék Bajza és Schedel (Toldy Ferenc). I. kötet. Budán, a Magyar Kir. Egyetem betűivel. 1836. — *Utazásai*. U. o. 1839. II. kötet. — *Magyar Pantheon*. Életrajzok és életrajzi jegyzetek. Írta Kazinczy Ferenc. Abafi Lajos: Nemzeti Könyvtár, XXXVI. kötet. Budapest, Aigner Lajos. — *Kazinczy Ferenc Tübingai Pályaműve a magyar nyelvről*. 1808. Heinrich Gusztáv bevezetésével. Régi Magyar Könyvtár, 37. sz. Budapest. A Magyar Tud. Akadémia kiadása, 1916. — *Nemzeti Ujság, vagyis Hazai és Külföldi Tudósítások*. 1812. évf. — *Tudományos Gyűjtemény*. 1819. évf., XI. kötet. — *Kazinczy Ferenc: Pályám Emlékezete*. Abafi Lajos: Nemzeti könyvtár, III. kötet. Budapest, Aigner Lajos. — *Kazinczy Ferenc műveiből*. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Váczi János. Magyar Remekírók, VII.

kötet. Budapest, Franklin-Társulat, 1903. — *Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója*. Kézirat. (Magyar Tud. Akadémia.) — *Kazinczy Ferenc levelezése*. A Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közzéteszi dr. Váczy János. I—XXI. kötet. Budapest, 1890—1911. A Magyar Tud. Akadémia kiadása. XXII. kötet. Közzéteszi Harsányi István. U. o. 1927. — *Shakespeare-fragmentuma a Hamlet újabbi dolgozásának...* Kézirat. (Nemzeti Múzeum.) — *Kazinczy Ferenc munkái*. Szép-literatúra, I., III., VII. kötet. Pesten, Trattner János Tamásnál, 1814—1815. — *A botcsinálta doktor*. Vígjáték három felvonásban. Molière után Kazinczy Ferenc, m. tud. társasági r. tag. Külföldi játékszín, VII. kötet. Kiadja a Magyar Tudós Társaság. Budán, a Magyar Kir. Egyetem betűivel. 1834. — *C. C. Sallustius épen maradt minden munkái*. Magyarra Kazinczy Ferenc. Római Classicusok, magyar fordításokban. I. kötet. Kiadja a Magyar Tudós Társaság. Budán, a Magyar Kir. Egyetem betűivel. 1836. — *Kazinczy előbeszéde az általa fordított Sallustiushoz*. A Ciceró első Catilinariájának első fejezetével. Kassán nyomtatta Werfer Károly, 1824.

A Kir. Magyar Egyetemi Nyomda Kazinczy Ferenc szellemének ajánlja ezt a könyvet.

Budapest, 1931. szeptember havában.

Vajthó László.

KÖLTEMÉNYEK.

Margit szigetén.

— 1800 július 30-án. —

Szompolygva tértem félre; a gyermeket,
Mondám, szabad volt akkor még szeretni.
Tekintsd hajad s lásd ím e kecsket;
Mernéd a felvirultat most illetni?

Öt kín között élt év orcád neked
Gyengébb redőkkel el kezdé lepetni.
Nem lelt-e Amor érző sziveket,
Kik készek voltak Ninonért gerjedni?

Kilép a parton. Lelke bánatjában
Alélva dől el bátyja hív karjában,
S a szép melly lélekezést alig veszen.

Él, él, felpillant! s társaim sorában
Engem keres fel; Ninonná leszen,
S e hév, e szent csók istenné teszen.

Ninon: Hirgeist Anna (később br. Prónay Simonné), Kazinczy rabtársának, Hirgeist Ferencnek huga. Kazinczy Budán, 1895 júniusában találkozik vele először. „Csinosan vala öltözve, de pipe-rék nélkül; fejeér patyolat ruhácska, ott övedzve által, hol keble virulni még csak fog. Vállán ég-

szín leple, lábain fekete papucs. Színe tiszta s átlátszó, mint a porcellán, orcái, mint a legbágyadtabb rózsa levelei; orra, szája gyönyörű metszésűek, s ez piros, mint a vér; homloka, minek példáját soha nem láttam, csak két ujnyi magasságú; ez magyarázta meg előttem, mint nézhető szépnek Horác a keskeny homlokkal Lykorist; és ami az igen szép arcnak életet ada, az az igen nagy pillájú s barna pillájú fekete szem, az a nagy szépségű két sor fog. Gesztenyés haja tömött és mégis lágy. — Így kell-e az isteneknek minden dísz egyre pazarolni s minden dísz-e ily nagy mértékben? — kiáltám magamban“. (*Pályám Emlekezete.*) Midőn Kazinczyt és magyar társait a munkácsi várba viszik, hajójuk (1800. jul. 30.) kiköt a Margitszigeten. Kazinczy újra láthatja a hajadonná serdült gyönyörű leányt. E jelenetre vonatkozik a szonett.

A kötés napja.

— Nagy-Kázmértt, 1804. aug. 25. —

Mely boldog óra tünt fel életemnek,
Midőn a két szép testvér karjain,
Szökdelve jártam a rom halmain,
S hol a pataknál lengenyék¹ teremnek.

Itt lábainál imádott kedvesemnek
Elnyúltam a part bársony hantjain;
Dallott, s elfogva alakján s hangjain,
Megnyílt az ég szememnek és fülemnek.

Storazzi szép ajkán nem lebegének
Mennyeibb hangzások, mint e bájos ének,
Mint e hajlékony, rezgő lágy beszéd.

¹ Gyöngyvirág.

De bájosb, édesb volt, mellyel pirulva
 A hold szelíd fényében s rám simulva,
 Ezt nyögte az édes lyány: Tiéd! Tiéd!

„Lajos napja volt és így augusztus 25-e. Ez más-
 nak semmi: de nekem nem semmi. Maradjon tiszt-
 letben az a nap. Maradjon a jóknak emlékezetek-
 ben.“ Sztrokay Antalnak, Széphalom, 1812. ápr. 19.).
 A két szép testvér: gr. Török Zsófia és húga, Zsu-
 zsánna Mária. A *Pályám Emlékezetében* írja Ka-
 zinczy: „Storazzi, a szép énekesné, szememet, füle-
 met, lelkemet elbájolta.“ Eredetileg a *Mara* név állt
 a versben. „Sok *K* van benne: Marának, lebegének,
 hangzások, ének. És így *Marának* helyett olv. Sto-
 razzi.“ (Kazinczy jegyzete.)

A szabad Erdély.

— A török elűzetése után. —

Szabadon lihegsz, szeretett haza,
 Szabadon lihegsz megint! karunk
 Béklyóidat összetöré!
 Itt vesztenek ők, itt hulltanak el;
 Lobogó tüzeit seregökre
 Az isteni bosszu lövellé.

Nem ejte le minket erő;
 Bizakodás teve rabjaivá
 Minket a pogánynak.
 Esküdt, s mi jók hívénk szavát;
 S ő a hívőket, bizakodókat
 Cselébe voná, megbuktatá.

Hegyeink aranyát, ugarinknak
 Gazdag termésit irígylé,
 És amit táplál a mező.

Paripáink neki nyihogtak,
 Gyapját neki nyírta meg a nyáj,
 S amit nem vett el, ellopá.

Magyarra vivé ki a magyart,
 S vicsorga dühében, hogy a két
 Testvérhad érte egymást ölé.
 Éh gyermekeinket maszlagon
 Hízlalta pribékjeivé, hogy ők
 Verdessék, ami még nem ing.

S mi nyögénk a vad dölyf kéjeit,
 S viselénk, de mérges fájdalomban,
 Az alázó súlyos ígát.
 Hunyadink nagy lelke nem hagyott el,
 Hunyadink nagy lelkét nem hagyánk el,
 S lépattogának láncaink.

Itt vesztenek ők, itt hulltanak el,
 Lobogó tüzeit seregökre
 Az isteni bosszu lövellé!
 Szabadon lihegsz, szeretett hazánk!
 Szeretett hazánk! szabadon lihegsz,
 Hunyadink nagy lelke van veled.

„Mint mene véghez a hősáldomás, tudva vagyon;
 még emlegetjük, hogy Kinizsi fogai közé fogá a
 leszelt törököt s táncolt vele. Vad tett, de négy-
 száz esztendő, s a szent öröm a szenteket is el-
 ragadja... Az én lelkemben egy ének támada,
 amint elmenék (*Kenyérmezőről*). Nem illik a tetre,
 de ide tészem mégis, mert itt támada, s aki leve-
 leimet itt olvassa, osztozni fog érzésimben. Azon
 időbe tevém által magamat, midőn Erdély a török
 járma alól kiszabadult.“ (*Erdélyi Levelek.*)

Vajdahunyad.

Szirt! rendíthetetlen, mint karja és keble rakódnak,
 Nagy mint ő, nagy mint társai, mint maga nagy!
 Hol van urad? hol van Mátyása? hová leve László?
 Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?
 „Nincsenek!“ így dörmög falaidnak kriptai csende.
 Nincsenek? ah... De mi ez? látom-e nyílni kapud?
 Látom; zászlóját már szélnek ereszti Capistrán;
 Íme indul s vezeti győzödelemre hadát.
 Szól a tárogató s a síp, a trombita, s a hős
 Néma haragjában most maga léptet elő.
 Jobbja és balja felől László szökdeltetni ménét,
 S atyjának veszi és osztja parancsolatit...
 Szirt, mi vagy és mi valál egykor! megborza-
 [dok. A hű
 Érti a szent jelenést s felriad álmaiból.

„Már tizkor délelőtt Hunyadon valánk. Felleg-
 várat reménylettem találni itten is, mely aszerint
 uralkodják az alantabb táj felett, mint a dévai; s
 íme ez itt nem elébb tűnt szemembe, csodás szögű,
 csodás fedelű magas falaival, mint midőn már
 előttem vala a mezővároska, minden dísz nélkül,
 hasonló egy nagyocskább faluhoz, melynek a vár
 nyugoti szögét foglalta el. Hatalmasabban kele
 most lelkemben az a gondolat, hogy ahol vagyok,
 hogy amit látok, ott Hunyadi is volt, azt Hunyadi
 is látta, magáénak látta; s az nagygyá teve előttem
 minden tárgyat. Ahogyan gyermekes képzeletünk
 közönségesen nagyobbnak festi, amit csodálgatunk,
 hogy meglátván végre, s a gigászi nagyság közön-
 séges növéssé lohadván, ítéletünk a való mértéké-
 nél is alábbra süllyed, s a nagy halandó, kit érde-
 meinek csodáltkban Atlásznak gondolánk, kis-
 deddé sorvad, mint mi vagyunk, földnek egyéb

szüleményei: úgy vagynak viszont esetek, hol a jelenés túlhaladja a nagyító képzeletek festéseit, s többet lelünk, mint váránk; s engem itt ez ére.“
(*Erdélyi Levelek.*)

A német fiú.

Nékem szép kis mádjár lánj
Feleségnek megkifán;
Háj! de szép kis mádjár lánj
Német lékenyt nem kifán.

Montja szép kis mádjár lánj:
Ő mádjár lekény kifán,
Mert a német lekénynek
Nincsen pajusz szekénynek.

Én hát pajusz nefelni,
Suviksszal kikenelni,
Úgy a szép kis mádjár lánj
Pajuszomra csókot hánj.

A nagy titok.

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem
[érted,
Szánts és vess; s hagyjad másnak az áldo-
[zatot.¹

¹ „Literatúránk nem tud előmenni, nem tud gyomaitól megtisztulni. De én vagyok-e éppen, aki őket (íróinkat) munkáikat tisztongatni tanítsam? ezt kérhetné valaki; s felelek: Én is s más is; szabad az út. Tegye kiki amit tud; mint én irok más ellen, úgy írjon más énellenem is, recenseáljon, epigrammázzon, s tegye, valami eszébe jut: nem is-

Írói érdem.

Szólj! s ki vagy, elmondom. — — Ne tovább!
[ismerlek egészen.

Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.
Íz, szín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai
[termés:

Íz, csín,¹ tűz vagyon a versbe, ha mesteri
[mív.

Szokott és szokatlan.

Berki szokottat imád. Nekem az kecses,² ami
[szokatlan;

S kényesb vagy makacsult ízletem újnak
[örül.

Amit Berki szeret, megavulttá válhat; az újért
Hamvamat a maradék áldani fogja, tudom.

mér engem, aki el nem tudja hinni felőlem, hogy tanítása, útba vezetése s még szurkálása is, csak elmés legyen, — egy kis elevenség, pajzánság nélkül az olyan nem esik meg s nem is kell néki megosnie, ha használni akar s mély behatást tenni — engem bántani [nem] fog; noha én is a Prometheus nemzetéből vagyok s inkább szeretem, ha baráti kezek simongatnak, mintha, a Horác képe szerént, vakaróval vakarnak — ha baráti kezekkel simongatnak, mondom; ha tapsolással fogadnak — de csak mint Arbusculát s nem mint a bécsi Casperl-t. Így temettek nálam a *Tövisek és Virágok*." (Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1811. márc. 11.)

Arbuscula: római színésznő (Horat. Sat. I. 10.)

¹ *Csín*, cultura; mert *csínos*, quod cultum est. (Kazinczy jegyzete.)

² *Kecs*, Reiz; venustus, lepor, elegancia. (Kazinczy jegyzete.)

A neo- és palaeologus.*

Nem magyar a nyelv már, nem az a ruha!
[Németes ízlés]

Lepte meg ezt és azt, s korcsosodásra jutunk!
Így kesereg Fürmender uram, mivel úrfia
[térdig]

Érő mentéjét párizsi módra szelé,
S négy-öt kendőtől vastag nyaka, s üstöke
[borzas,

S ah! a huncfutka s cafli becsébe vezett.
S *csendet* mond, mikor ír s *kecset* és *kegyet*;
[lami reménység]

Volt eddig, hosszú mondani! néki *remény*.
S év neki az esztendő, szeretett lyánykája
[barátné,

S futja *komám-asszonyt* s *csillagom-adta*
[Borist.

Fürmender, te ne légy úrficska: te, *nagy*
[Für-men-der,

Légy Fürmender! te, légy elegánt, elegánt!**

* Neós, új, paleós, régi; lógos, beszéd, beszélő. (Kazinczy jegyzete.)

** „... Igen is, nevetséges volna, Fürmender uram, ha rövid mentés hosszú nadrágot volna fel s csennel beszélne. De nem nevetséges az urfi, ha azt cselekszi.“ (Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1810. jan. 22.) „Egy jó isten a bíró uram titulusa helyett a Fürmender (Vormünder, tribunus) nevét juttatá eszembe, s ez már hangjára nézve is véghetetlenül nevetséges szó.“ (Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1810. jan. 22.)

Lukai¹.

Te cifra szókkal élsz s poéta nem vagy,
 Képben bujálkodol s poéta nem vagy,
 Ömölnek rendeid s poéta nem vagy,
 Phoebust kiáltozod s poéta nem vagy,
 Csók és bor éneked s poéta nem vagy,
 Mi híjod? Értem én: poéta nem vagy!

Himfy.

DAYKA. Tűzbe felét! HIMFY. Vetem. D. Újra
 felét! H. Ím. D. Harmadikát még!
 H. Lángol az is. D. Jer most; vár az olym-
 pusi kar.²

Epigrammai morál.

„Bántani mást vadság...“ — s más a lélek-
 [telen író?
 Azt hozzád s hozzám nem köti semmi kötél.

¹ Hubay Miklós ügyvéd, ízléstelen verselő.

² „En a napokban a Himfy Szerelmeinek két kötetét re-
 censeálám német nyelven, meg lévén kérve reá egy német-
 országi Literátus Zeitungba... Himfy elhalhatatlan dísze a
 nemzetnek. Én ötöt csak verseiből s leveleiből ismerem. Sok
 darab rossz van benne. Kár, hogy a két tómus egyé nem
 olvadt. A poéták nagy kárt tesznek azáltal magoknak, hogy
 verseiknek felét el nem égetik.“ (Kölcsey Ferencnek, Szép-
 halom, 1809. ápr. 8.)

Dajka Gábort, aki sokat javítgatta verseit, nagyrabecsülte
 Kazinczy. Őt tartotta „a poétai mennyország Szent Péte-
 rének“.

Csípd, döfd, rúgd, valahol kapod a gaz latrot!
 [Az ilyet
 Ütni, csigázni s agyonverni (nevetve) sza-
 [bad.¹

A nyelvrontók.

Rontott, mert építeni akart, Palladio, benne
 Csak rontót látál, vad kora, jó ideig.
 A művész érzette magát, s neked én fogok,
 [úgy mond,
 Törvényt és példát adni, de nem te nekem.
 S ím áll a roppant csarnok s bizonyítja: ki
 [több itt,
 A művész-e, vagy a szolgálai tompa szokás.²

Nehéz és könnyű.

Nem szeretek nehezet, ha nehéz; könnyűt nem,
 [ha könnyű;
 Ez s amaz együtt dísz, mint külön állva hiba.
 Úgy kell ami nehéz, ha nem érzeti vélem, hogy
 [az volt,
 S a könnyű, ha simult, sok faragásra leve.

¹ Kazinczynak többen szemére vetették, hogy epigrammája ellenkezik a keresztény morállal. Lácza Szabó József tanár egyik óráján állítólag a tudományi kevélység példájául emlegette tanítványai előtt a széphalmi vezért.

² „Palladio a XVI. század elején született. Akkor az egész Európában az arabs ízlés tiszteltetett az architecurában. Ez a gót stílt eltörlé s egy csarnokot (amphitheatrum. Zrinyi XV. 83, 84.) építe Vicenzában, melyet tisztel a világ. (Horváth Endrének, 1816. febr. 13.)

Neologismus.

Az új miért jobb, mint a régi? —
 S a régi mért jobb, mint az új?
 A rossz, bár régi, rossz marad:
 Az új, ha új is, jó, ha jó.
 Világos, és csudálkozol.

Poétai epistola

Vitkovics Mihály barátomhoz, a budai görög püspökség consistóriumai fiscálisához, azon felekezetből első, sőt mindeddig egyetlen íróhoz.

Komám uramnak ott fenn rossz napot
 Csinála az, akit egykor oly mohón
 Tett volt felévé; s a szegény öreg —
 Min kaptak öszve, könnyen képzeled —
 Kínjában egybegyűjti föllegeit
 S eldurcult barna vad szemöldökével
 Int, hogy szakadjanak. Szakadnak ők,
 Mintha a Deucalion s Pyrrhája népét
 Most másodízben volna előlni kedvök.
 A csattogónak lángoló nyilai
 Felettem egymást úzve hulltanak.
 De Jupiter kíméli híveit
 S csak a gonoszt sujtja és a vakmerőt;
 S baj s sérelem nélkül beérkezem
 S szállást fogék a Szürke-ló szügyében.
 A város utcáit mind elborítá
 A szörnyű ítélet árja; nem különben
 Folyt az, mint amidőn az Ung vizeit
 Szókére festi Mármaros sara.
 Én ablakaimból néztem a veszélyt,

Mely barmot és a búzás sok szekér
Gubába burkolt bús gazdáit érte.

Jön a cseléd. „Egy nem-tudom-ki akarna...“
„Vásáros? úr?“ „Sem egy, sem más.“ „Ereszd
[be.“

Belép. Pislongok. Bojtos pipaszár
S sallangos kostök... „Kit keressz, uram?“
„En? téged!“ „Nincs szerencsém...“ „Várva
[vártam

Régóta az órát, mely engem hazánknak
Legérdemesb és legdicsőbb fia
Szemléletére méltóztatni fog. —

(Mint aki titkos csínyán rajta veszt,
Úgy borzadék meg, s a hőség kivert)
S fejével egyet billent, de a derék
Hajolni nem tanult. — „Humillimus!
S szabad tudakolni érdemes nevét?“
„Hőgyészi Hőgyész Máté, alázatos
S legkisebb szolgád, leghűbb tisztelőd.“
„S lakása?“ „Mátészalka.“ — Széket ad
Cselédem és kifordul. Ültetem.

Nem ül. — „Elállhatok s örömmel állok.“
Töröm magam, mint kezdjem a beszédet
S tárgyától mely fortéllyal vonjam el.
„S az úr is a vásárra...?“ „Sőt nekem
Nemesbek vágyásaim; tudósainkat
Ohajtom látni, kik gyakorta nagy
Seregben szoktak itten megjelenni.“
„A Nyírben terme jól a búza, rozs?“
„Nem szinte rosszul. Közülök sokakkal
Font öszve már a legszorosb barátság;
S örültek énnekem, mint én nekik.

Ez a szerencse, mely most ér, került.
 De végre megvan! Látlak s lángomat...¹
 „Nagyítva látni a mások érdemét
 A tévedésnek egyik szép neme;
 S ez a szerény érzés a gyenge kort
 Leginkább ékesíti. Gondolom,
 Szatmár ismerni fogja annak becsét,
 Kit e szokatlan érdem fényesít.
 Szolgálsz, uram?“ „Nem; én magamnak élek.“
 „Szép! és igen rút együtt! Arra just
 Csak az kap, aki másnak éle már.
 S hidd, aki másnak él, magának él.“
 „S az gáncsol-e, kinek példája véd?“
 „Igaz lehetne gáncsom, bár talán
 A vétkes példa kárhozzatna is.
 A férfikor legelső éveiben
 Megtettem amit kelle, s ment vagyok;
 Hajló koromban illő megpihennem.“
 „Ravaszkodol; de nem mégy semmire.
 Mint Antaeust kapá föl Herkules,
 Úgy kap karom fel messzére a neked
 S nekem nem honi föld al gondjaitól.
 Szólj ahogy illik. Anch io pittore!“¹
 Elrettenék Energumenusom²
 Képétől és hangjától. Jaj szegény
 Bordáimnak, Antaeussá ha tesz!
 Mondám, s főt hajték a Pittor előtt.
 A rettenés feloldja a néma nyelvet
 S hazudni s hízelkedni megtanít.
 Nem tudtam eddig: illő, tudjam én is.

¹ En is festő (művész) vagyok.

² Megszállott ember.

„S poéta az úr?“ ezt kértem. „Pásztoraink Mondják; de nekik hinni nem merek.“

„Ó szép! igen szép! Úgy Szatmár ködéből,
Melyben Sylvester óta volt, kikél.“

Tiszánk magyar dalt még ön gyermekétől
Nem halla; mert Szabó, Gvadányi, Földi
Vendégek voltak szélein, s az Agis
Dallója rég elhagyta Bercelét.

Le lesz törölve e szenny majd általa,
S büszkén fog árkán a zengő szaladni.

Ha nem veszed bántásnak: kit vevél

Vezérül a szép pályán? Rajnis-e

Példányod, és Szabó? Dayka-e s Virág?“

Rettenve néze rám ismét szeme,

S elhallgaték. „Mi baj? nem értelek;

Szólj!“ — fútt s törölte gyúladt homlokát. —

„Mi baj? nem értelek; szólj!“ „De hát neked

Sarcasmus-e mind írva, mind beszédben,

Leginkább kedvelt tónusod?“ „Hogyan?“

„Vagy engemet van kedved öldökölni?“

„Hogyan?“ „Hogyan s hogyan! És még hogyan

Azon felül! Szólj úgy, ahogy magyarnak

Magyarhoz illik; egy nyájban vagyunk.“

„Uram, nem értem e neheztelést.

Megvallom: a kedv szesszenései

S játékos hangja, mely simongva karcol,

Kedvesb előttem, mint az a komolyság,

Mely latra téski gondosan szavát

S szökellést adni fél a gondolatnak.

De én csak ott enyelgek, ahol illő,

És ahol értenek; biztos barátim

Kedvezve hallják kényem hangjait.

Hol kell, nálamnál senki sem komolyb.“
 „És mégis azt a négyet példaképen...?“
 „Mit? hogy?“ „Hisz azt magyarnak... Nem
 [hiszem.

„Ligerlesz!“ — Csak most értém a bolondot.
 Kilökjem? ah! de folytatá szavát. —
 „Magyarnak én azt ismerem s csak azt
 S nem senkit, senkit! mint azt, akinek
 Szép nyelve még nincs elkeverve mással.
 Ki nem szorul a vendég maszlagára,
 Kenőcsöt útál s gondolatjait
 Tisztán s tekervény nélkül mondja ki;
 Magát a nyelv urának nem hiszi,
 Nem szabja a törvényt, új szót nem farag,
 De a régit érti s tiszteli a szokást.
 Úgy ír, ahogy beszél — egyszóval: aki
 Köztünk lett, köztünk nőtt, köztünk maradt
 [meg.“

„S ezek szerint a négy...?“ „Rossz verselők!“
 „Én őket jóknak néztem, bár közöttünk
 Nem lettek és nem nőttek s nem maradtak.“ —
 Tüzem lohadt, s az álnokságok atyja,
 A vén csábító, aki énutánam,
 Amint tudod, hol egy, hol más alakban
 Kísértvé kullog, azt sűgá tanácsul,
 Hogy a legénykének vetnék csapat.
 S én, aki hú tanácsnokom hiába
 Nem szoktam sűgni hagyni, teljesítém. —
 „Engedsz egy kérdést?“ így szólék. „Paran-
 [csolj.“

„Midőn beléptél, engem a haza
 Fő nem-tudom-miének mondogattál.

Minek tekint az engem, akinek
 Rossz író ez a négy? fejtsd meg titkodat!“
 „Mindég kötődöl! S azt hiszed talán,
 Hogy én nem értem, hogy magasztalásaid,
 Melyekkel rólok írva szólsz, döfések?
 Valónak őket csak Mihók veszi.

Nem mersz beléjök kötni s lopva sujtod! —
 Megszégyenülve rogytam öszve, s nem volt
 Erőm elfedni a döbbenést. Azonban
 Egy nagy rakás vers asztalomra hág.
 Hol vette, nem tudom. Gyors forgatással
 Szaladt el rajta végig s „Itt van!“ úgymond;
 „Reá találtam; ennek nyujtsd figyelmed.“

„Az istenek nagy gyűlést hirdetének
 A Szengeller' hegyén, s Árpád királyunk
 A nemzet íróit mind bémutatta.
 Jobbra a poéták, balra a prosaisták
 Fogának helyt, és íme Jupiter
 Tüzet lobogtat s mond: Eredjetek,
 Amott van a tárgy; lássuk, ki a legény!
 Előjön a szakállas *Régiékrel*,
 Futásnak indul s ah, — orrára esik!
 Előkerül köszvényes lábain
 Sylvester, futni kezd s — orrára esik!
 Előkerül Tinódi jó Sebestyén,
 Büdöslik a bortól s — orrára esik!
 Fut Pesti Gábor is s — orrára esik!
 Dúdolja Ilosvai Toldinak bikáját,
 Halad, szökik s ah, most! — orrára esik!
 Így Szenczi-Molnár és Filiczkie;¹

¹ Filiczky János (1580—1622) sárospataki tanár. Latin, görög, magyar nyelvű verseket írt.

Így Zrínyi Miklós bán és Gyöngyösi;
 Így a szegény Beniczki uram s azok,
 Kik a poétai krónikában élnek.
 De végre előjön Gyárfás s rókaprémű
 Tógáját ölbe fogja, megszalad,
 A szem sem éri, s nézd, — a tárgy övé!
 S lett s nőtt s maradt! ezt zengi Jupiter,
 És Jupiterrel a Gellér' hegye!“

„Bizony szép! mondhatom; már ez bizony szép!
 Kegyetlenül szép! S mind a költemény,
 Mind a kidolgozás! S a vers kecses!“ —
 Taréja nőttön nőtt az emberemnek;
 De, mint gyakorlott mester, tetteté. —
 ,S ím, itt Pázmánról!“ monda! ,kérlek, halld
 [ezt:“

,Hogy Pázmán magyarul alkalmasint tuda,
 Tekintsd, hol született, s többé nem lesz csuda.
 Szülte volna Eger, Győr, Sopron, Pécs, Buda,
 Úgy szólana, mint szőlő mellett a duda.

De mivel az a táj szülte nemzetünknek,
 Mely szűz birtokában vagyon szép nyelvünk-
 [nek,
 S föl nem vette rongyát irhás zsellérünknek:
 Nagy méltán tarthatjuk egyik fő díszünknek.“

„Hogy téged a gonosz . . .“ mondám magamban.
 De ím nyílik ajtóm, s a cseléd jelenti,
 Hogy Pipszem érkezik; nem lél szobát
 S vendégem lenni vágy. „Ez kelle!“ mondám;
 „Hadd jöjjön; ő most kétszerest Apollóm!

Isméri az úr Dessewffyt? Ő Virágnak
 Dühödt barátja s érte botra kél.
 Tréfálni a gróffal...“ „Gro-óf?“ „De gróf! s
 [barátaiért

Botot nem kímél. Jó lesz elszelelni.“
 Az én emberkém kapja verseit
 S szalad s az ajtóban Pipszembe botlik.
 Sikoltva megy a grádicsnak s lefordul.
 Tolvajnak véli minden; öklözik,
 Rúgják, ütik, verik. De ő kiált:
 Köztünk lett! köztünk nőtt! köztünk maradt
 [meg!

Barátom, egy szót, egy okost! elég
 Volt eddig dévajkodni; van határ
 Mindenben; — valld meg: mint zengett füled-
 [nek

Ez a közöttünk lett, nőtt és maradt?
 Ó! írd könyvedbe s mondd el reggelenként,
 És amidőn az álom ágyba csal,
 Hogy téged a kettős hegy bérceitől
 Hőgyészi Hőgyész Máté tiltva tart.
 Haszontalan! te nem levél közöttünk,
 S Szemerével, vélem s kedves Kölcseymmel
 Métélytelen mezőkön nem legelsz.
 Egernek nőttél zajgó hajjai mellett;
 S atyád továbbad azt a bölcseséget,
 Mely szent Cyrillről s társáról maradt,
 Budai felének jött tanítani.
 Te léssz az első, kit később Horányink
 Tisztelve fog nevezni, hogy hazánk
 Nyelvét, mint annak méltó gyermeke,

Pápaink¹ tüzénél gyúlt szívvel szeretted;
 S feleid között az első, sőt korunkig
 Egyetlen voltál, aki azt míveléd.
 De elég akarni? Ah! meséidet,
 Melyekre Lessing is javalva nézne,
 S epigrammáidat gúnyolva fogja
 Recenseálni Hőgyész s elbeszéli
 Hogy itt s ott és emitt s amott s tömérdek
 Más s más helyekben vétkeket követtél;
 Mert (amit sajnál) vétekben születted!
 A könyvcsinálást hagyd nekünk s rohanj
 Rengő karokkal mátkád szép keblébe
 S esókjaidal hintsd el φοβερωτάως.

„Vitkovics rác papnak a fia ... 1809-ben arra kért, hogy valami kis darabban tartsam fel annak emlékezetét, hogy egymást ismertük, szerettük; legalább azért érdemlem ezt, úgymond, mivel én vagyok az első görög, aki *magyarul* írt.“ Kazinczy meg akarja tréfálni a felekezetét, mely szerint „csak kálvinista tud jól magyarul“, holott a Vitkovics, valamint Kis, Berzsenyi, Dayka, Virág példája ezt meghazudtolja. „Céломra nézve legjobb volt egy dévajkodó tónusu epistola, mely a Horác Ibam forte via sacra²-ja szerint egy kostökött hordó pimasz literátort csipkedjen. A berekesztésre Vitkovicsnak közelítő házassága szép alkalmat nyujta. S a φοβερως szónak szép hasznát vehetém, — Szemere írta, hogy Vitkovics és Popovics Theodosia a vacsora mellett sokat caressziroztak új görög nyelven, s Szemere kérdést teve, mit tesz az a minden nyomon előforduló φοβερως s örvendve látta, hogy a rettenetes szóval a görög éppen *ugy* él, mint a magyar s a schrecklich-hel a német. — A versbe a metrum miatt a superlativus illett, de amellyel

¹ Vitkovics tanítványa volt Pápay Sámuelnek.

² Éppen a szent úton jártam. (Horatius, IX. Sat.)

ők nem élnek.“ (Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1811 július 16.)

Kazinczyra megharagudtak a szatmármegyeiek, mert az epistolában azt állítja róluk, hogy Erdősi Sylvester János óta nincsen írójuk s azért is, mert a gúnyolt Hőgyész Szatmárból való. „A szatmári főispán üdvözöltette a feleségemet, kinek közeli rokona, azzal a megjegyzéssel, hogy Kazinczyt nem üdvözli, mert Kazinczy pasquilt irt a megyéje ellen.“ (Rumy Károly Györgynek, 1812. március 4.) Kazinczy védekezik. Ő csak egy „bohót“ teremtett s nevet is kellett neki adnia. „...Féltem, hogy ha Ferencnek, Jánosnak, Istvánnak mondom, valamely Ferenc vagy János vagy István magára veszi; szokatlan nevet kerestem s a *Máté* tolta magát előmbé, s így az én bohóm *Máté* leve. A *Máté* ismét *Máté-Szalkára* emlékeztetett, s hogy a keresztnév motíválva legyen, ezt adtam neki lakóul... Kijöve epistolám, s egész Szatmár tűzbe jött... Kimentém magam a főispánnál s irtam v. ispán Isaak Sámuel barátomnak, hogy értsék meg a poétai tréfát; az én bohóm nem portrait, hanem képzelés teremtése; bohót minden föld terem, mért ne tehát Szatmár is?“ (Gr. Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1815 dec. 14.) Kazinczy hasztalan hivatkozik rá, hogy Horatius, Fundi város praetorját gúnyolva, annak még a nevét is kitette, s hogy Molière, Cervantes sem voltak kíméletesebbek. Epistolájára választ is kapott, hexameterben (megj. Nagykárolyban, 1811). Kölcey szerint „írója Mándi Imre úr volt, mostani v. fiscalis“. (Kazinczynak, Nagykároly, 1815. máj. 30.)

MAGYAR PANTHEON¹.

Csokonai Vitéz Mihály.

...Csakhamar azután, hogy én tavaly januáriusban a szegény Csokonai halálát a publikumnak hírül adám, megszólíta mélt. Cserei Farkas úr — fia a Mária Terézia alatt szolgált tudós és fáradhatatlan munkásságú referendáriusnak; az erdélyi főítélőszék előülőjének, mélt. gróf Haller Gábor úrnak veje s a nagy Wesselényi római lelkű hitvesének testvére — hogy ezen közkedvelést nyert írónknak sírját tisztelnék meg egy kővel s így adnánk bizonyosságát, hogy a nemzet azok iránt, akik magokat érdem által megdicsőítvén, öreá is fényt vontak, nem háládatlan. Ő, ez az én igen nagybecsű barátom, késznek jelentette ugyan magát arra is, hogy az egész költséget, melyet a feltétel kívánni fog, birtokának gazdag jövedelméből minden társ nélkül megtegye: de érzette, hogy nem lévén szövetségben a meghaltal, ezen áldozattételben másokat illet az elsőség; más részről pedig a legtisztább célból azt

¹ *Magyar Pantheon* címen adta ki Abafi Lajos (Nemzeti Könyvtár, XXXVI. kötet.) Kazinczynak élet- és jellemrajzait, emlékezéseit. (Barcsay Abrahám, Báróczi Sándor, Bosányi Zeuzsánna, Csokonai, Dayka Gábor, Dessewffy József, Mária Terézia, Orczy Lőrinc, A Rádayak, Vályi Nagy Ferenc stb.)

óhajtotta, hogy a szándéklott tisztelet a nemzetnek minél számosb tagjai által tétessék; s azon kedvezések szerint, melyekkel velem bánni édes gyönyörúsége az ő szívének, nekem hagyta azt a szerencsét, hogy ezen igyekezet iránt a magyar múzsa barátjaihoz szóljak s őket a melléje lépésre meghívjam és felbuzdítsam. Én ugyan azt óhajtottam, hogy a jelentést maga az a szépézésű férfi tette volna meg, kinek lelkében a szép gondolat támadott; meleg szólása gyúlasztva hatott volna minden szívre: de nem fogadtatott el vonogatásom. Megadom tehát magamat s próbát teszek a barátság auspiciumi alatt, ha szavam fogadással szóland-e a Csokonai becsülőihez, kiknek számok elég nagy s szerencsés tolmácsa leendek-e barátom akaratjának, mely mind a meghalt becsületét célozza, mind a nemzetét.

A kő (úgy végeztük el azt egymás között) nem a medencés piedestálok igen is közönségessé vált formájára leszen állítva, hanem a régiek szép egyszerűségében (simplicitas, Einfachheit). A márványba metszett írást e kevés, de sokat jelentő szók teszik:

CSOKONAI VITÉZ MIHALYNAK
HAMVAI,

született 1773. november 17-én,
meghalt 1805. januárius 28-án.

Arkádiában éltem én is!

A monumentum felső részében pedig a lepe — rútt és közönségesebb neve: pillangó — fog

lepdesni. A márványt Zsibó adja hozzá, s Csereinek ajándéka leszzen ...

A Hazai Tudósításokban (1806) megjelent felhívás nagy port vert fel: a debreceniek félreértették a sírfeliratot s ádáz harcot indítottak Kazinczy ellen. Így támadt az *arkádiai per*.

...Debrecen nem tudja, mit keres a Csokonai márványán az az *Arkádia*. — Az még tűrhető, hogy Debrecen azt nem tudja: de az ám a baj, hogy tudja, amit ott tudni éppen nem kellene; azt, hogy én ott Debrecennek sicáriusi¹ döfést akartam adni, mert — úgymond — azt leli lexikonjaiban, hogy Arkádia derék marhalegelő volt, kivált szamarakra! — Igaz, hogy Csokonai igen kedvetlen próféta volt a maga hazájában, és ennyiben a márvány utolsó sora arra való célozásnak tetszhetnék. De hihető-e, hogy sírkövön, — úgy a maga helyén kívül, adassék döfés? S mikor hoztam én és mi által abba a gyanúba fejemet és culturámat, hogy valakit a Silénus² paripája rokonságával szidalmazni nem tartom illetlennek magamhoz? s illő-e az, férfiai Debrecennek, *αυδρες Αθηναιοι*,³ hogy midőn egy olyannak szavaiban, akit nem találtunk mindig méltatlannak becsülésünkre, valamit nem értünk, akkor mondásának a leg-rútabb értelmet adjuk? Ó Debrecen, Debrecen!

¹ Sicarius (sica: tör; lat.) ált. gyilkos.

² A monda szerint Dionysusnak, a bor istenének kísérője, számárháton.

³ (gör.) athéni férfiak.

Arkádia, igen is, marhalegelő tartomány volt, és éppen azért, minthogy az volt, ottan virágoztak a múzsák mesterségei leginkább. Innen nevezi Virgil is a maga két kedves énekeseit arkásoknak (Arcades ambo et cantare pares et respondere parati¹); — innen nevezik magokat így az olaszországi poesist tárgyazó társaságok, melyeknek a mi Hannulikunk² is tagja. Ezen értelemben veszi a szót Schiller is ritka szépségű dalában: Auch ich war in Arkadien geboren stb. — Arkádiában élni tehát, és a márvány szavai szerint az: Arkádiában éltem én is! nem jelent egyebet, mint ezt: Egyike voltam hazám kedvelt énekesinek én is s boldog éltet éltem a mesterség szép régiójában.

Tudva van azok előtt, akik a festés mesterségébe be vannak avatva, hogy Poussin Miklós (régén elhalt francia születésű táj- és történelmi festő) egy gyönyörű vidék fenekében egy szarkofágust festett ezen felírással: Et in Arcadia ego! — Kevés ideje, hogy Harron Párisban Poussinnek tiszteletére egy szacellumot³ rajzolt — eddig talán készen áll —, melyben a Poussin állóképének lábkövébe ezen mély értelmű szóknak kell vala vésettetni. — (Lásd Landon's französische Kunstannalen,

¹ Mindketten arkadiaiak, egyformán művészek az éneklésben és a váltakozó énekben.

² Hannulik János Krizosztón (1745—1816) piarista tanár és író.

³ Szentély (lat.); a kath. egyházban szenteknek épített kápolna.

II. Band, I. Abteilung, Kupfer XIII. und XIV.; oly munkában, melyet a mesterségnek nem gazdag kedvelője is megerőltetése nélkül jártathat, és amelynél semmit nem jártathat nagyobb gyönyörűséggel.) — Én a gondolatot a Poussin képéről vettem, s Cserei barátom javallotta választásomat. — Így nem kell a márványra metszteni a *poéta* praedicatumot, s az értelmes olvasó századok mulva is fogja érteni, ha oda jut, hogy ott a múzsák felkentje fekszik, nem valamely isonymus¹ Csokonai Vitéz Mihály.²

A többi kritikája ennek a szent és csalhatatlan városnak nem érdemli a megcáfolást; kétségeit fejtegesse meg magának, ha tetszik. Ilyen az, hogy a római simplicitású kő helyett pyramis kell. — (Csokonainak pyramis! S miért? s milyen? két ölnyi magasságú-e?) — Ilyen az, hogy nem jó a *hamvai*, mert ma nem *égetnek*. Ilyen, hogy az első sor a harmadik személyben, az utolsó az elsőben mondatik. — (De hátha a mottó nemcsak más sze-

¹ Hasonnevű.

² Fazekas Mihály így nyilatkozott a H. T.-ban: „Mit akar ő, hogy mi mit értsünk Arcadia alatt, azt én nem tudom; azt mindazáltal tudjuk, hogy Schiller és Poussin Hirsfelt: Theorie der Gartenkunst t. III. 135. l. kies és boldog földet értettek alatta: de, hogy az ötölök vett ARKÁDIÁBAN. ELTEM. EN. IS. alatt az érdemes olvasó századok mulva is azt fogja érteni, ha a Csokonai sírkövéhez jut, hogy ott a múzsák felkentje fekszik és nem valamely pásztor, szentségtörő, philosophus, Ritter, hanem poéta, még pedig magyar poéta Cs. V. M., arra a maradékot nem foghatjuk meg, micsoda jusson lehesen erőltetni...”

mélyben, hanem más nyelven is mondatnék?) — Debrecennek tetszeni veszedelmes dolog!

Első jelentésemben (Magyar Kurir, 1805. febr. XV. sz.) képét festettem volt Csokonainak, s a Debrecenen kívül lakók azt ítélték felőle, hogy sem igazabb, sem kedvezőbb képét nem festhettem: Debrecen ellenben ott is *döfést* talált. Nagy megbántása vala az az ő szemében a megholtnak, hogy felőle azt mondtam, hogy az ő affectált és nem affectált misanthropiájából aszerint sugárlott ki mindig az emberek igaz szeretete, mint affectált cynismusából az aesthetikai lélek, s azok, akik ismerik azt az író, akinek karakterét ezen szavaim festik s így értik célzásomat, — azok, akik tudják, hogy a szegény Csokonai, mint sok más szeretetreméltó, de magokat nem kények szerint érző ifjaink, ezt az *igazság és természet emberét* tette volt ideálul magának, el fogják-e hihetni, hogy ezáltal a Debrecen szeretetre legméltóbb fiainak nehezteléseket vontam magamra? ...

Mit vesztett a hazai literatura Csokonainak korai halála által, kevés ember érzi inkább nálamnál; kevés sajnálja ezt jobban nálamnál, ha csak úgy tekintem is, mint embert. Ismertem én a szeretetreméltó, noha nem hibátlan ifjúnak egész becsét, s szerettem szívesen. De némely tisztelője csak azt tartja igazságos becsülőjének, aki őtet vakon csodálja. Eszméljünk fel butaságunkból; nincs kínosb érzés, mint amit a pirító magasztalás

okoz. Minden incorrectió mellett elég becsülni valót találunk mi az ő munkájában. Egy igen szerencsés erű s geniális szökdelésű poéta, egy igen szép érzésű, s midőn tisztelt barátai között ült, minden irritabilitása mellett képzelhetetlenül nyájas modestiájú ember, a legszebb misanthropiájú fiatal bölcs — az az ifjú, akit a halál dicsőségének fele útjában kapott ki közülünk, minden emberiségei mellett érdeemes arra, hogy emlékezetét fenntartsuk; aminthogy neki, kinek gyönyörködve hallgattunk kedves zengéseit, míg élt, kenyeret nem adtunk, adjunk most, midőn már nem él, követ...¹

¹ Kazinczy „végső szava“ sem tudta meggyőzni a debrecenieket.

ARCKÉPEK.

... Aug. 11-én mind az öreg, mind én be-
mentünk Pestre, s én szerencsés valék magam-
mal vinni crayonnal festett s igen szerencsé-
sen eltalált képét. Előbb gyermekiesen vono-
gatta magát. „Ha a szegény feleségem élne,
igen is; úgy végeztünk, hogy öreg eszten-
deinkben is lefestjük magunkat, de ő nem él,
és így hadd maradjon)). — Végre megadta
magát. De miként fesse a festő? parókával-
vagy házispikájában? a festő az utolsót javas-
lotta. Jó tehát. Leült. Már festette a festő,
midőn felugrott, „csak mégis jobb lesz paró-
kában“, s feltette a parókát. „Vagy háló-
süvegemben tehát, minthogy úgy akarja“. Ekkor ismét levette s leült. Egy néhány
percenet mulva ismét a parókához ment. — Én
féltem, hogy megunja az ülést s kértem, hogy
engedne valamit olvasnom...

Ráday közepszerű növésű volt, nem hú-
sos, de nem is száraz. Feje szinte fényes
volt a kopaszság miatt; ifjú korában szög-
nek kellett lennie; a fia barna volt, két
unokája pedig a menyé színére rőt
hajúak. Úgy beszélte, hogy szemének színe
éltesb napjaiban nem az volt, ami gyermek-
korában, mert Mányokinak a festésén, mely
Pécelen függ, másszínű, pedig Mányoki fe-
lől nem lehet feltenni, hogy abba megtévedt

volna. Abrándozásait annak köszönhette, hogy rend és methódus nélkül olvasott és mindent. Még a festés dolgaiban is akart valamit tudni. Rendes dolog, hogy Albrecht Dürert erdélyi szásznak hitte, mert annak valamely rokona Ladislaus volt, az pedig Magyarországon szokott név. Megígérte, hogy állításának igazságát papírosra teszi, de briareusi¹ kéz kellett volna arra, hogy mindenre reá érjen, amit szándékozott. A virtusnak egy igazán magyar és adaequatus értelmű szavára akadt. Nem mondja el a szót, de dissertatióval együtt teszi ismeretessé. Elmaradt a dissertatió, s vele együtt a szó is...

Ráday nem verette soha az embereit, s ha valamely tisztje veretett, azonnal el volt csapva. Ez hallatlan dolog volt 1760 táján, hol a földesúr olyanformán bánt a jobbágyaival, mintha feudalis systema szerint is nem személy, hanem csak portéka volt volna a szegény jobbágy, mint Rómában. Az ő jobbágyai is emberek voltak s visszaéltek kegyességével. A tisztartók hiába panaszkodtak s ez a dühösségig vitte őket. Egy jószágában egy-néhány paraszt éjszaka felbontotta a vermet. A tiszt kapott rajta s szaladt Pécelre, azt remélvén, hogy végre kap hatalmat a megkapott vétkeseket megbüntetni. Mint hűle el, midőn outrirozott festéseire egy sóhajtást kap feleletül és még azon felől pirongatást: „Szegény emberek, mely inségben kellett nekik

¹ Briareos, százkarú óriás, Homerosnál.

lenni, hogy oly ocsmány tette vetemedjenek? s hát kend köztük lakván s látván nyomorúságokat, miért nem adta azt nekem hírül, hogy nekik akár ingyen, akár új fejébe adjak annyit, amennyire szükségök volt?“ A tisztartó majd megdermedett. A tekintetes asszonyhoz ment panaszolkodni. Itt éppen így fogadtott. Visszament az úrhoz: „Tekintetes úr! az emberek fogva vannak, s én a dolgot előre bejelentettem a szolgabírónak is. Ha mi nem büntetjük meg, a vármegye tisztje fogja, vagy tömlöcbe küldetnek. Mi nem bánunk velök oly sanyarúan, mint a vármegye hajdui“. Az öreg engedett ez oknak, s hatalmat ada tisztjének, hogy veresse meg tehát, de csak 12 botot adasson és azt is minél lágyabban. A tiszt megmaradt ugyan a szám mellett, de úgy, hogy a megvert fel nem tudott kelni. A hóhér akkor nap el volt mindjárt csapva.

Nyugodjál sírodban szent öreg, s emlékezeted lelkesítse unokáidat a legkésőbb idő-kig! — Erit ille mihi semper deus!¹

*

Aki Rádayt látta, ezzel a nagy világba nem illő együgyű lélekkel, képzelheti Rousseaut. A francia bölcseknek nem volt ennyi és ilyen gyengéje, de a magyarnak nem volt épéje, mint a franciának.

(Gróf Ráday Gedeon, az első.)

*

¹ Istenem lesz ő nekem mindig. (Vergil. Ecl.)

...Egyike lévén én is azoknak, kiket 1790. májusban az ország öröme Abaújból Budára küldött, látni akarám Daykát, a szeretettet! Vezetőm egy tágas szobába vive, hol a növendékek csoportra osztva mulatoztanak. Réá ismertem volna én Daykára megnevező nélkül is: Amor állta itt, talárisba öltözve, az anyaszentegyház fiai között. Termete alacsony, de karcsú, és ami nagyon tünt szembe, oly erőltetés nélkül egyenes, mintha egész életét táncmesternek kezei alatt töltötte volna. Lobogó sötétszög haja saját dísz volt alakján. Horgas, igen szép orra, a legszebb metszésű ajak, a legszelídebb, domborodás nélkül lefolyó áll, hosszan elvonuló szemölde, nem éppen síma, de tisztabőrű arca, csontos, magas homloka, a legjátékosb kék szem, a legelkesb kép festette nekem e múzsák és gráciák kedveltjét. Beszéde kevés. Színetlen szerénység, figyelem mások iránt és annyi nyájasság, hogy első pillantással mindent elbájolt. Némely hangja félig selyp, mely nevelte kecsseit. Öröme nem fakadozott egy még eddig nem látott, szeretett idegennek régen óhajtott meglátásán; sőt ő magába zárva maradt mindig s mindig poétai andalgásban; s az édes szendergésnek csak a lesüllyedt eleven szem s a mesterkélés nélkül édesen mosolygó csendes ajak kölcsönöze életet. Ilyen volt Dayka..

(Dayka élete.)

... Barcsay Abrahám és Bessenyei György a gárdának legszálásabb és legszebb tagjai közé tartoztak. Barcsay a legszebb kék szemmel s szög hajjal egy Antinoushoz, Bessenyei, fekete szemekkel és üstökkel, egy szép Meleágerhez, egy nemesb arcvonású inas combos faunhoz hasonlítottatható. Barcsaynak módja mutatta benne a nagy ház gyermekét, a fejedelmi vérből származott férfit: Bessenyein kiismerszett, hogy új világban él itt. Barcsay mindkét barátja szerette hazáját s nemzetét, melyre kevély volt még nyelvén is s ismerte becsét e műveletlen, de szép nyelvnek s óhajtott a literatúrája virágzását; olykor neki eresztette magát kedvének s hosszas elmélkedés, készület s csinosgatás nélkül szórta verseit, nem vágyván arra, hogy versei nyomtatva legyenek, hogy neve a költők sorában neveztesse: Bessenyei írónak is, tudósnak is kívánt tartatni s inkább igyekezett igen sokat írni, mint jót; s töretlen lévén az út, melyen ment s igen is műveletlen mind az ő ízlése, mind a nemzeté, még sem sejdítette, hogy munkáin hol a hamarkodás, hol valami egyéb gyakorta rettenetes hibákat ejte...

Báróczy nem vala nagy testű, nem vala magas; hajai feketék és még most is tömöttek. Képe, bőre, tekintete, hangja nem vidám, nem nyájas, de beszéde bájoló. „Rejtsd el magad az oldalszobába s mondj onnan édességeket egy szépnek, ki téged nem láthat innen, s a

szép lángolni fog érted: de lépj ki most, láttasd magad, a tűze azonnal elalszik“. Így kötődtek vele ifjú esztendeiben barátjai, kik a magyar ifjakkak színe voltak...

Mindazon, ami Báróczynak tollából folyt, annyi báj, annyi kellem, annyi csín és kecs ömlött el, mely az ő vétkeseknek látszó szólásait még azokkal is megkedveltette, akik a nyelvnek úgynevezett tisztasága mellett buzognak s minden újítást nyelvrontásnak kiáltoznak...

Báróczyt nekünk Prytanéumunkba¹ kellett volna zárunk, s azt tennünk tisztévé, hogy javunkra holtig dolgozzék: de őt egy szerencsétlen megtévedés literaturánktól örökre elpártoltatá. Gyógyító kezek alatt lévén egykor s még ifjabb esztendeiben, orvosa vágyást gerjeszte lelkében azon homályt szerető tudomány megtanulására, mely érceket nemesít s tanítványainak azt ígéri, hogy háromszáz esztendőkre fogja kinyújtani életöknek napjait, sőt, ha halálok után testök összeapríttatik s nem tudom, mely lében tartatik, őket újólag életbe hozza. Abban hagyá tehát a dicsően futott pályát s egészen ezen minden erőt összeszorvasztó tanulságnak feküdt, de úgy, hogy keble nyelvünk iránt soha el nem hidegedett, sőt annak s literaturájának előmentét buzgóan óhajtotta, annak virágoztatására másokat un-

¹ (gör.) főtisztviselők hivatalos háza; állami ház féle, melyben többek közt a jeles embereket, mint az állam vendégeit életfogytiglan eltartották.

tatlanul serkengetett... (*Báróczy Sándor élete. Emlékezete.*)

... Én Orczyt legelőbb kancellár gróf Pálffy Károlynak zemplényi installatióján láttam. A nagy melegben paróka nélkül volt, generálisti fehér mentéjében s vörös nadrágában, mely a kövér kiseded testen bugyogó bőségben állott. Eleven szikrázó kék szemei a legfehérebb homlok alatt boldog megelégedést mosolygottak; arcáit az egészség piros színe fogta el s bajszos ajkain a sváda ült. Az a mosolygó száj, azok a szikrázó szép szemek, az a lángoló arc látszik Donátnak festésein is, csakhogy a festő, aki azt hitte, hogy Orczyban a generálist kell festeni, képéből egy Herkulest csinált s egészen elvesztette a philosophusi nyugodalmat kedvelő bölcsét és poétát... (*Báró Orczy Lőrinc, generális s abaúji főispán.*)

... Az anyámnak a kedvező történetek igen kedves arcot s deli termetet adtanak, szépségének utolsó esztendeiben s roskadtságában is igen világosan lehetett látni maradványait. Képe rózsa volt és lilium, szemei feketék, haja szög, termete a legvirítóbb egészségé, s növése középszer. Nem neveltetett házonkívül, de gonddal, s kitetszett mind elméjén, mind erkölcein, mely szülék leánya. Atyja ugyan, noha akkor még a magyarnak nem

vala szükség németül tudni, szólott németül is, de ő egynyelvűnek neveltetett; valamint az egyitalú atya s anya példája szerint egyitalúnak. Megmaradt a két egység mellett végiglen; s ámbár a házasság oly vidékre szállította át, hol a föld népe tótul is beszél, s ámbár férje s gyermekei mind ezt, mind azt a másikat szólották körülte, ő egynyelvű maradt; és a *temetum*¹ italától az asszonyi nemet eltiltó rómaiak példája szerint, egyitalú, s ami nálunk nem érdem, de érdem volt Rómában, egyférjű.

Mely gonddal, mely erőlködésekkel, mely kedvetlen körülmények közt, kevésben segítve szüleinek elhalásokig a maga örökségének jövedelmeiből, nevelt légyen bennünket, azt még sokan vannak, akik említhetik. Új birtokot nekünk nem szerzett, vagy csak kevés tekintetűt, nem mind tartotta meg, ami idegent könnyed áldozatokkal, igazságtalanság nélkül s tisztán lehetne vala megtartania; de az ősin fáradhatatlanul javíthatott, sokat épített s gondos, hasznos, jóltevő anya volt némelyikünk iránt, mindenikünk iránt. S ha birtokunkat nem javította, éppen nem bővítette volna is, ki nem fog fiának ily feleséget, ki nem fog árváinak ily anyát óhajtani? Látunk sokakat, kik gyermekeiknek, jól, rosszul, keresnek, nevelést nem adnak s azt hiszik, hogy ők bánnak okosan. Maradjon nekik az ő

¹ (lat.) méhsör; részegítő ital.

dicsőségök! Én áldom az eszesebb, lelkesebb anya emlékezetét, kitől becsesebbet vettünk, mint a jószág. Igazságtalan, aki mindentől mindent vár, mindent megkíván; s aki nem érti, hogy a nagy érdem nem volna nagy érdem, ha mindazok, amik ezt teszik, egyenlő mértékben állának egymás iránt; aki nem érti, hogy fogyatkozás nélkül nincs nagy érdem: az tiszteletemet, melyet ennek a kora s neme felett nagy asszonynak itten nyújtok, nevezze vakulásnak s kapjon büntetésül oly hitvest s gyermekinek oly anyát, akiben fogyatkozás nem találtatik... (*Bossányi Zsuzsánna emlékezete.*)

Nyéki Németh János *causarum regium* director, aki alatt mi országlási foglyok szenvedtünk. Ennél vérengzőbb, kevélyebb és boldondabb embert képzelni nem lehet. Katonai tiszteinkkel is gorombául bánván, ezek az ő bosszantására is jók valának irántunk.

Midőn egy Szén nevű türjei volt tisztet examinált s azt tudakozá tőle, mit teszem egy postán elfogott levélben ez: Tu es meus Dey, melyet Szén egy barátjához írt, s ez ezt felelte: „Domine Magnifice: Tunis, Tripolis, Algier“. Németh sem a Dey, sem a Tunis, Tripolis, Algiria felől nem hallván semmit, úgy támadta meg: „Quam linguam loquitur?“

Ez meghala Pesten 1807 január 24-én. Nagy pompával temettetett, mert már ekkor szeptemvir volt. Midőn teste szekeren vitetnék a

kriptába, a szekér egy mészáros szekérével akada össze egy szoros utcán, úgyhogy azt hátulsó kerekeinél fogva kelle kiszabadítani az elakadásból. Az ifjúság felkiálta: „Nézd, még most is hússal van dolga, mint életében!” Mert a mészáros szekeren levágott marhát hoztak be a városba. (*Nyéki Németh János.*)

A MAGYAR NYELV POLGÁRI NYELVVÉ EMELÉSE FELŐL.

Tübingai Pályairás.

A németországi Cotta-könyvkereskedés különös pályátélt hirdetett az Allgemeine Zeitung 1808 március 10. számában. A Hazai Tudósítások magyar fordítása szerint így hangzik:

Jutalomkérdés Németországból.

Több németországi ujságokban e következő jelentés tétetik:

Most Magyarországon sokkal inkább gondoskodnak, mint akármikor, hogy a magyar nyelv fő nyelv legyen, kiváltképen, hogy az a közhivatalokban és törvényszékekben minden tartományokban bevétessék; ellenben a deák nyelv az igazság palotáiból kinyomattassék; a német nyelvnek pedig eddig szerzett tekintete megkisebbittessék.

Mivel ezen szándéknak érdeme és végbevitethetősége eránt igen különböznek az ítéletek: a dolog maga pedig sok tekintetre nézve igen fontos, megérdemli, hogy minden oldalról részrehajlás nélkül nyomosan megvizsgáltassék. Azért egy Magyar Hazafi száz aranyat (aranyban) tett fel annak, aki ezen kérdésre legjobban felel:

, Mennyiben lehetséges, tanácsos és a Magyarországon s vele öszvekapcsolt apróbb tartományokban lakó külömbféle nemzeteknek javokkal és szabadságaikkal megegyeztethető, a magyar nyelvet egyedül magát hivatalbéli nyelvvé tenni a köztisztviselőkben, az igazság kiszolgáltatásában és a tanításban? El vajon-e a nyelv erre így készülve, amint elkerülhetetlen szükséges? Micsoda hasznok vagy micsoda károk származhatnának ebből polgári, kereskedő és tudománybéli tekintetben?“

A felelő munkákat német, deák, vagy francia nyelven lehet készíteni. Ehhez egy bépecsételt leveleke foglaltatik, melyben a szerzőnek neve és lakóhelye legyen. A feleletek az alább írt könyvkereskedésnek küldetnek, melynél a jutalom már letétetett.

A jutalmat elnyerő felelet kinyomtatatik, és a kiadó a szerzőnek kézírásáért különösen megfizet.

A bírálóknak ítéleteik, kik között nem leszen a jutalmat tévő, a *Morgenblatt* nevű hónapos írásban ki fognak nyomtattni. (Mi is a Hazai Tudósításokban közölni fogjuk.)

Költ Tübingában, márciusban, 1808.

Cotta könyvkereskedése.

Huszzonegy pályamű érkezett be. Kazinczy, Döbrentei is a pályázók közt van. Mindaketten feltétlenül a magyar nyelv mellett foglalnak állást, ötödmagukkal; négyen feltételeesen; a többiek a latin vagy német nyelvet ajánlják. Kazinczy óvatosan, de „szabadon és szolgai félenkség nélkül írja meg művét s jeligéül ezt választja: „Stolz will ich den Spanier!“ (Schiller, Don Carlos, III. felv. 10. jel.)

Csodálja, „hogy az az „ungarischer Patriot“ akkor tudakozódik a felvetett kérdés felől, mikor tudósaink, vármegeyénk hűz esztendő olta elég világosan kinyilatkoztatták vélekedéseket, az ország pedig egynehány diaetákon meghatározott végzéseket szabott eránta. Én nem tudom, mit tartsak azon „ungarischer Patriot“ felől; ellenségi szándékkal van-e nyelvünkkel, vagy csak mogyoróbotba rejtve nyujt arany ajándékot a Delphi istenének...“ (Gr. Dessewffy Józsefnek, 1800.)

A többi író is tamáskodva nyilatkozik. Azt rebesgetik, hogy a nádor tüzte ki a pályatételt, s olyan munkának jut a száz arany, mely a magyar nyelv ellen beszél. Az ügy sokáig homályban maradt, a díjat nem adták ki.

A század végén kiderült, hogy az 1807-iki országgyűlés hatása alatt maga a bécsi rendőrség tüzte ki a díjat. Ambruster udvari titkár és censor egy udvari tanácsossal folytatott megbeszélés alapján javaslatot tett arra nézve, hogyan lehetne megvesztegetéssel aulikus szellemre szoktatni a magyarságot. Mint többek közt mondja: „a birodalom egyetlen részében sem gyakorolnak a némileg kiválóbb nemzeti írók a művelt és félig művelt osztályok gon-

dolgozásmódjára oly nagy befolyást, mint Magyarorszáiban. De nem is uralkodik az írók közt sehol oly erős eszirit de corps, mint a magyarok közt. Míg a többi tartományokban az irodalom oltáráról élő emberek egymást üldözik, rágalmazzák, megtámadják, a magyar írók úgyszólván láthatatlan templomot (felekezetet) alkotnak, melynek tagjai, akár hazájukban, akár a külföldön élnek, az egésznek és minden egyesnek a dicsőségéről, mint közös javukról gondoskodnak és amennyire ez őket és a haza ügyét érinti, a közvéleményt megnyerik és megtartják. Egymás közt folytonos levelezésben állanak és politikai és irodalom náluk karöltve jár. Hatnak Németország legérdekesebb folyóirataira és ritkán történik Magyarországon valami jó vagy (nézetük szerint) nem jó, amit azok egyikében szóba ne hoznának. A nagy számmal Németországban lakó vagy ott tanuló magyarok közvetítik az összeköttetést. Ebből a forrásból származik számos nyilvánosságra jutott féligaz vagy elferdített értesítés, mely a külföldről ismét a belföldre visszahat és gyakran oly kellemetlen feltűnést kelt.¹ Sumeraw bárónak, a rendőrség főnökének tetszik a javaslat. A német nyelv ellen izgató magyarok elnémitására ajánlja, hogy egy pályakérdéssel dobják Éris almáját a pártok közé. Hogy gyanut ne keltsenek, „egy magyar hazafi” szerepeljen, mint mecénás, a pályakérdést külföldön kell kitűzni, stb. De Ausztria nehéz helyzete miatt elhúzódik az ügy; később Metternich újra felkarolja. — 1817 ápr. 20-án Sedlnitzky József gróf, a rendőrség főnöke azt írja az iratcsomóra, hogy az iratok egyelőre félreteendők, mivel a jutalomkérdés nincsen megoldva, s a korviszonyok nem teszik tanácsossá az ügynek újabb tárgyalását. A *Tübingai Pályakérdés* ezzel végleg lekerült a napirendről. Mint Kopitar Bertalan „cs. kir. censor és udvari könyvtári scriptor” összefoglaló jelentéséből látni, a bírálóat Kazinczy művét még elég szerénynek találta, de naívnak is: szerinte hiányzik belőle a mélység és a kimerítő alaposág. (A pályakérdés történetét bőven ismer-teti Heinrich Gusztáv; Kazinczy Ferenc Tübingai Pályaműve a magyar nyelvről. 1808. Régi Magyar Könyvtár. 37. sz. A Magyar Tud. Akadémia kiadása. 1916.).

¹ Heinrich Gusztáv közlése után.

A haza szeretete egyike a természet leg-szentebb érzéseinek. Nem rettegi az az érte-
 llem ítéletét, de nem vár annak felszabadítása
 s javallása után s a vett jóknak hálás emlé-
 kezetek nélkül is foganattal hat minden el-
 nem fajult szívben. Szent az, mint a gyermeki
 hűség és szülei szeretet. Jaj az oly atyának
 (úgymond Rousseau — és ez nemcsak a ház,
 hanem a haza tagjaira is illik), ki az észről
 koldul okokat, melyeknél fogva néki gyerme-
 két szeretnie kell; nékem az oly atya kedves,
 ki gyermekét szereti, mert az az ő gyermeke.
 S a patriotismus nem ellenkezik a cosmopoli-
 tismussal: ez amazt csak nemesíti. Valamint
 az az atya volna igazságtalan és esztelen, ki
 a maga nyomorék gyermekét, minthogy az
 övé, szebnek nézné a más ép és deli termetű
 gyermekénél, s esztelen volna és igazságtalan
 a gyermek, ki a maga érdem nélkül szűkül-
 ködő atyját annyinak nézné, mint társáét, kit
 nagy tettei nagyjá tettenek: úgy igazságtal-
 lan és éppen nevetséges volna az a magyar, aki,
 nem ismervén vagy ismerni nem akarván
 nemzetét és honját, magát esztelen göggel mér-
 tékelné a nálánál igen sok és igen nagy tekin-
 tetekben boldogabb némethez, olaszhoz, fran-
 ciához stb. Szerencsére a természet még a san-
 marinói polgárkának s a grönlandi halfogó-
 nak is adott okot, hazáját szeretni és sorsának
 örvendeni; s ha vannak is esetek, melyek a
 szerencsétlen Teucert Salamiszt elhagyni,
 magával elvinni s másutt állítani kényszerí-

tik: útalatosabb a nemesb érzésű ember előtt semmi nem lehet, mint a sváb, ki szülötte földjét elhagyja, s oda mégyen lakást venni, hol jászla bővebben telik.

E nagy érzés igen tetszetes bélyege a magyarnak. Mint a zsidó fordul Jeruzsálemnek, midőn imádkozik: a szerint fordul ez a külföldön honja boldog fekvése felé, midőn tokajijának csepjeit fösvénykedő gyönyörűséggel szörböli, s lelke nemzete történetében elsüllyed; — mint Iphigenia ragadtatik a barbarok közt heves öröme, midőn füleiben valahára ismét görög szó zeng, midőn szemei végre ismét látnak egyet, kinek a Hellász boldog földje adott születést: a szerint pattan fel a külföld pázsitjáról a fáradtában elheveredett magyar rekruta, a szerint kiáltja ezt elragadtatva: Nézd a magyart! midőn a mellette elmenő szekérről egy idegen magyar accentusú magyar szóval szól hozzá: — mint a hazájából távol szakadt görög sírja édes könnyűjét, midőn a Fekete-tengeren már kékelleni látja a thráciai hegyeket: a szerint sír a hazájába megérkező magyar, midőn hajója előtt Dévény feltűnik, s a földet, Pozsonyban, ujjára nyomott csókjával illeti.¹

¹ Mikor Kazinczyt s rabszolgáit Kufsteinba viszik, rekrutákkal találkoznak. „Nézd a magyart, nézd a magyart! kiálta mindenike, felugranak mindnyájan, s addig nézének utánunk, míg utunk elcsavarodék.

O süsse Stimme, vielwilkommner Ton

Der Muttersprach' in einem fremdem Lande!

mond Goethe a szép Iphigeniában.“ Mikor Kufsteinból Mun-

Nem vad buzdulat ez, nem a puszta szokás mive, nem a más nemzetek megvetése mibenünk, aminek azt, holmi vásottságokat felkapdosván, az oly külföldiek nevezni szeretik, kiknek hazájok, nemzetek megkülönböztető nyelvek, ruhájok, szokásaik nincsenek és a mindenféle születésűek zavarjok egészen elenyésztek.

Az ő kevélységek elfojtja bennük azt, ami ennek érezhetésére kívántatik, s felejtik, hogy igen sokszor egyenesen az ő ingerlések cselekszi, hogy vásottságok esnek. Tudja a magyar, miért szereti ő hazáját és nemzetét; tudja, hogy ege tiszta, földje termékeny, hogy Zemplénje néki isteni nektárt, Aradja igaz ichort¹ nyujt, hogy hegyei spanyol arannyal vetekedő ásványokat adnak, hogy nyelve zengő, muzsikája, tánca lelkesült, öltözete ékes, erkölcei, szokásai mennyivel inkább egyezők a természettel, mint sok más nemzetekéi; törvényei, minden fogatkozásaik mellett, mennyivel jobbak az oly nemzetekénél, melyek a magokéin az idők szükségeihez képest még vagy nem segítettek, vagy nem segíthettek, s örvend polgári alkotmányának, mely neki — nemesnek és nem nemesnek — oly boldoggá teszi életét, hogy semmi más országnak nem óhajt lakosává válhatni. Érzi ő, melyik grádicsán áll a

kácsra viszik a magyar rabokat, s hajójuk Pozsonynál kiköt: „Megcsókolám jobbom ujját s csókomat úgy nyomtam az anyaföldre. Patria, te teneo!“ (*Pályám Emlékezete*).

¹ (gör.) az istenek vére; átv. ért.: életnedv.

culturának, de azt is érzi, hogy magának hagyva, nem pirulhat akármely nemzet előtt, mely nálánál, minden oldalról segéllyel, sokkal előbbre haladott; s ez az érzés, s a régi idők szomorú emlékezete, melyek boldogságát gátlották, gyulasztják szívét, s eltöltik az elkeseredés bátorságával, büszkévé teszik és nagygyá; s reméljük, aki akarja látni, hogy Theresziának kedves uralkodása óta mint haladunk, ahol haladnunk lehet, aki seregeinknek vitézségét, mind a Fridrichhel való viaskodásokban, mind az újabb idejűekben, s Rendeinknek készségeket, mellyel ők a közjót előmozdítani igyekeztek, minden ide tartozandókkal tekinti és tekintheti; ha igazságos, meg nem tagadja tőlünk a közlelkűség dícséretét, melyet egyedül a haza szeretete szülhet.

A hazai nyelv a nemzeti szeretetnek legszorosabb kapcsa még azoknál is, kiknek nemzetek különböző részekre szaggattatott s egy testet többé nem téssen. Nyilván látni ezt az olaszok példáján és a németekén. Nem kell-e tehát minálunk lennie a legnagyobb becsben, kik két hazára oszolva élünk ugyan — Magyarországot értem és Erdélyt —, de mindketten azon törvény és igazgatás alatt? És ez a miénk, mintha ugyan az örök végezésnek áthághatatlan verőcét akartak volna vele vonni körülünk, oly természetű, hogy azt egyedül az szólhatja tisztán, aki közülünk való; az idegent, mint Theophrastust az athéni piacon, a legkisebb selypítés is elárulja.

És mégis eleink, legalább a Kálmán ideje óta, nem e honin, hanem egy oly idegenen iratták törvényeinket, mely még Európában is annyi volt, mint csaknem egészen ismétlen, — e részben nem hasonlatlanok Caligulához, ki magas oszlopokra függeszteté rendeleseit, honnan azokat senki nem olvashatta...

(A bevezetésből.)

FESTÉS, FARAGÁS NÁLUNK.¹

Felkapom a szót, melyet ez ujság érdemes kiadója minap a 143. lapon teve.² Minthogy a mesterség szeretete nem tanító munkákból, hanem a remekeknek gondos szemlélésekből merítetik: megnevezek némely helyeket a hazában, ahol azok, akik a mesterség eránt vonszódást érzenek, szemeiket gyakorolhatják, lelkeiket emelhetik.

1. A pápai templom (Veszpr. várm.) nem tartozik az ország legnagyobb templomainak számokba, de szebb ízlettel épült, mint sok új nagy templomaink, belső decoratióira nézve pedig mind azokat, amelyeket ismerek, felülmulja. A főoltárt bécsi prof. Maurer Hubert úrnak egy első martir Szent Istvánja ékesíti, a több oltárokat a Kracker festései, kiről alább. A templomot építő földesúrnak, gróf Esterházy Károly egri püspöknek, tudatlan emberei a Maurer képén Vandalushoz illő vétet követtek el: valamivel kisebb lévén a ráma, melyet a véső azalatt készíté, míg Maurer a

¹ Megjelent a *Hazai s Külföldi Tudósttások* 1812. évfolyamában (29—31. sz.). Ezen a téren akkoriban egyetlen komoly felszólalás nálunk.

² A bécsi képzőművészeti viszonyokról szólva említette hogy magyarok is vannak a bécsi első mesterek közt, s így remélhető, hogy „országunkban is lábrakap a mesterség, csak legyen pártfogója“.

tableaun dolgozott, mint a megérkezett kép, későbbek voltak a képet megnyirbáltatni, mint uroknak erszényét új rámának csináltatásával terhelni; s így némely figura oly formán jelen meg a képen, hogy aki a történetet nem tudja, a mívészt fogja vádolni. — A statuák ezen az oltáron Prokoptól vannak. Akit szerencséje Pápára vezérel, egy-két pillantást vessen a tabernakulum zöld márványára is, mely egy föld alatt Veszprémben talált régi oszlopból szeldeltetett. Oly szépségű zöld márványt ritkán fog látni. — Az oldaltemplom oltárán egy gyönyörű Madonna függ, mely első ránézéssel elfeledteti mindazt, amit a néző a nagy templomban csudált. A püspöktől tudom, hogy az cardinális Garampi ajándéka: ellenben a püspök tőlem tudta, hogy az Raphaelnek copíája. Tomkins által metszett reze a Purling úr birtokában lévő origiálnak dolgozóasztalom felett függ, s nincs oly borult momentuma életemnek, melyet fel ne derítsen.

2. A váci templom, ha oly szegényen nem volna elvégezve, mint amely nagy idea szerint épülni kezdett, hasonlíthatatlan dísze volna a hazának. Ezt cardinális Migázzi a vatikáni Szent Péter hasonlatosságára építtette, s a szép gondolatért szíves hálát érdemel. Alig érzettem valaha magamat kisebbnek és nagyobbbnak, mint midőn ennek tornácában, véletlenül egy oszlop mellett megállottam, s az óriási nagyságú s testű oszlopon végigpillantottam. Ez első ifjúságomban történt, minekelőtte még a

bécsi szent Károly királyi porticusát láttam volna. A festések becséről nem szólhatok, egyszer azt sietve, másodikszor alkonyodástájban látván: de emlékezem, hogy a színadás rajtok nem az a derült, nem az a vidám, melyet az olasz iskola mívein csudálunk. Minekutána a cardinális a világ első templomának miniatúr copiáját akará teremteni, mely igen illet volna ezt a templomot copia-oltártáblákkal ékesíteni, s a nagy oltár felibe Raphaelnek Transfiguratióját, a két elsőkre pedig a volaterrai Dániel¹ Keresztről levételét s a Dominichino Szent Hieronymuszát állítani, még pedig oly kezek által dolgozva, mint a Mengsé, Battonié!

3. A győri templomnak nagyobb a híre, mint a becse. Festett és öntött oltártáblái méltók ugyan a megtekintésre, de aligha a cifra ajtókkal nem igyekeztek néki a legnagyobb dísz adni. Maulpertsch itt is sokat dolgozott s sokat mázolt. Mely kár, hogy a gazdagok fel nincsenek avatva a mesterség titkaiba s néha vakon követik, amit más tanácsol, néha a magok fantáziáik által még nagyobb kárt tesznek, mint a tanácstalanok követésével.

4. A váradi templom imponál mind nagysága, mind pompája által. Báró Pataticch Ádám püspök s későbben kalocsai érsek, mindenben e kettőt szerette, néha még a szépnek kárával is. A váradi nem veres, hanem lángoló piros márvány vesztegetve van az oldaloltárokon. Az architectura belül legalább igen szép. Az

¹ Daniele da Volterra.

oltártáblák között vannak jók és hibásak. A nagy oltaré gyönyörű compositio s Rubensre emlékeztet, eltöltve sok figurákkal, de a mennybeemelkedő Szűz s az egész tableau colorítja nem oly szép, mint lennie illenék. A kupolát Schröpf festette, ha a kifejezés bocsánatot nyerhetne — pokolbeli színekkel. — Ez a püspök Biharnak főispánja lévén, a gyűlés palotáját annyi képekkel ékesítette, amennyit a falak elfogtak. A tőlünk oly igen szeretett királyné képét talpig és a vele együtt uralkodó fiáét Hickel festette; a feszületet, a Szent István és Szent László királyokét, a püspökét és holmi allegóriai tableaukat, melyek alá a deákul szépen író püspök maga írt két distichont, a feljebb megnevezett Schröpf, ki nem vala ügyetlen rajzoló, de olajban is freskófestésként dolgozott. Ennek darabjairól, kivált a feszületről, mely képzelhetetlenül grell, ijedve szökik a szem a Theresia s József igen szép képekre, melyen mind az arc, mind a leplezet bájos.

Ugyanitt a kisebbik palotában a mostani főispánnak, erd. cancell. gróf Teleki Sámuel és az egykori administrator, most tárnokmester, gróf Brunszvik József exc. képeik is méltók a figyelmes tekintésre. Ezt Stunder, amazt Hickel festette. — Nem tartozik ide, de gyönyörködve említem, hogy Stunder a Brunszvik képén el nem hagyta Senecának munkáit. Ezt festői tekintetből talán még kárhozzatni kellene, de bennünket örömmel tölt el. Boldog

haza, melynek nagyjai (ilyen Teleki és Brunzsvik, ilyenek voltak Pászthori¹ és M. Theresia alatt referendárius gróf Török József) ennek a philosophusnak írásai által emelik, erősítik lelkeiket!

5. Jászónak nagyobb díszet ad a Kracker festése a templomban, mint a Sauberer András által 1790 körül épített roppant prepositura; mert nagy épületet kiki építhet, ha pénze van, de Krackert pénzen nem teremtünk. Ezt a nagy mívészt a most megnevezett prépost hozá honunkba, nem tudom, honnan. A templomnak falait is, oltártábláit is ez dolgozta. Ennek példáján lehet látni, mint történhetett, hogy a rövidéletű Raphael és a hosszabb életű Rubens és mások, miként hagyhattak oly számos darabokat; mert egy ember élete rövid arra, hogy csak azt is végezhesse, amit itt a templomban látunk. Pedig Kracker ezen felül egyebet is festett, nevezetesen Staffelei-munkákat is. Én magam bírtam cardinális Martinusiusnak és primás Esterházy Imrének egész testben, kalocsai érsek Széchényi Pálnak féltestben festett képeiket. — Kracker Sauberer prelátus halála után Egerbe vette lakását, s ott a liceum bibliothecája plafondján a tridenti zsinatnak ülését festette, mely ítéletem szerént az ő mesterségének koronája. Midőn a püspök Maulpertschet Bécsből a liceum kápolnája plafondjának festésére lehozatá, ennek, leszállván a szekérből, az vala első dolga, hogy a bibliothéca

¹ Pászthory Sándor, udvari cancelláriai referens.

plafondját láthassa, s felkiáltott: Én ennyit nem tudok! — Maulpertsch nemcsak szerényen, hanem igazán is ítélte. Kracker más oltártáblát festett volna az augustiniánusok bécsi templomokban.

16. Gróf Keglevich József koronaőr, tornai főispán s Torna helységben földesúr, Maurer által festetett ide egy oltártáblát. Ki hinné, ezt az éktelen helyet s templomot látván, hogy ez mestermívet bír, holott a kassai aranyozott rézzel fedett tornyú basilica egy oltártáblát sem mutathat, mely meg nem érdemlené, hogy falusi templomokba tolattassék. — Templomok felől szólván eddig, légyen szabad egy jegyzéssel bérekesztenem tudósításaimat.

Altalérek a nem templomi festésekre, faragásokra.

1. Herceg Esterháznak gazdag galériáját, aki Bécsbe felmegyen és a mesterséget szereti, vétkezik, ha tekintetbe nem vészi. Nagyjaink közül vice-cancellarius gróf Koháry Ferenc s tárnokmester, gróf Brunszvik József exc. azok, akik felől tudom, hogy festéseket gyűjtötenek. A nemzetét szerető Marczibány mit tevé e részben is, tudva van. Parányi erővel elhalhatatlan fényt vonz magára tek. Fáy János úr Emődön, Borsod várm., aki fáradhatatlanul és csudálást érdemlő szerencsével gyűjtögeti galériáját (tavaly Caracci Ágostonnak két festését egy magyarországi klastromból kapta, s azt közhaszonra Egerben nyitotta meg.) Galériák állítására temérdek pénz kíván-

tatik; eszerént anélkül, hogy másoknak érdemeiből legkisebbet levonni akarnánk, bátran tésszük a kérdést: ki tett erejéhez képest többet?

2. Nagy házainkban ami festések vannak, azok csak a luxus szüleménye s a brokantörök játéka. Izlet és előisméreték nélkül vásároljuk, ami a szemnek tetszik s amit a csalfaság reánk tol. Ezek is ritka jelenségek. A legszebb két darab, amit láttam, b. Orczy Lászlónak palotájában függött; udv. kammerfestő Fischer úrnak munkája, egyike az Orczy-kertnek egy partiáját, a másik egy Budára tett kinézését adta elő; a budai hegy s a paulinusok pesti kettős tornya szépen nyúlt fel az estvéli meleg gőzből a képen. — Portraiteket aranyozott igen széles rámakban függesztgetünk fel s azt véljük, hogy valami szépet bírunk s nem látjuk, hogy az a lelketlen arc, az a szederjes piros, az a barnába-feketébe csapó fejér, bántja a szemet. Midőn ezen megtévedés bennünket elszomorít, felelevenedünk, látván, hogy Somogy Somsichnak képét a már öreg Lampitól, az Abaúj várm. palotája az Orczy Lászlóét Oelenhaynztól, Szilvás (Zemplényben) a generális Splényi Mihályét Hickeltől, Nagy-Mihály (Zemplényben) a haza legszebb leányának, cancell. gróf Esterházy Ferenc gyermekének, gr. Sztáray Mihálynének szép képét Weikardtól s a gróf Teleki József gyermekei ennek fejét s Széphalom egy férfi-főt Kreutzinger-től bírnak. Akiknek erszények elbírja, azoknak

nem a Pesten s másott tartózkodó, csillogó színekkel vakítani tudó fiatal emberkék által, hanem Füger és Lampi s Kreutzinger által kellene magokat festetni. Így, azon felül, hogy ábrázataik azoknak, akiket velek a természet vagy a szív érzései öszvefontak, általadatnak, egyszersmind oly mestermíveket is kapnak, mely egykor talán a Belvedérben lél helyet. Nagyobb vesztegetés ezeket a kis mesterkéket húsz arannyal fizetni, mint a nagyokat százal. — A régibb portraitek közül, melyek nálunk láthatók, talán legelső helyet érdemel a Ráday Pálé s fiáé, az idősb Gedeoné, melyek Pécelen tartatnak. Mind a kettőt a magyar Mányoki, udvari festője a lengyel királynak, ezelőtt közel száz esztendővel festette. Arra a tetőre, melyen Kupeczky és Mányoki állottak, magyar festő még soha nem hágott; mert hogy Dürer Albert erdélyi fi volt volna, azt gróf Ráday Gedeonnak elhinni minden tiszteletem s óhajításaim mellett is nem tudtam.

3. A faragás művei közül alig említhetek valamit; azok nálunk igen ritka jelenségek. De jussunk van Zaunernek Stollját és a Ceracchi Bornját¹ (mind a kettő márványban dolgozott büszt) említeném, mert Born erdélyi magyar volt, a Stoll büsztje pedig egy magyar asszonyságnak, özvegy gróf Zichynének, rendeléséből készült. Bosch sok magyar férfi- és asszonyfőket bosszírozott, melyek nagy részént

¹ Born Ignác, természettudós.

(ha tudniillik nem kívántatott tőle, hogy a főket mostani ruhákkal s hajhordással dolgozza), valóságos mestermívek.

4. Hazánk azzal dicsekedhetik, hogy a Lipsiai Festő-Academia direktorát, Oeser urat szülte. Mely ok volt volna vele minél több darabokat dolgoztatnunk! Én hármát ismerek a hazában: az első a pozsonyi luth. templomban áll; a második, egy csaknem háromlábnyi magasságú, nálam; a harmadik kassai szenátor Fried Sámuel úrnál.

5. Balkay Pál úr, öt esztendő töltségén Bécsben, a Belvédérben sok szép daraboknak copiáit dolgozta és kincseit Kassán, hol most múlat, közhaszonra rakta ki. Barátsága engemet is némely becses darabok birtokába tett. Ennek az érdemes ifjúnak nevelését a haza az ő anyja testvérének, mezőkövesdi pléb. és prépost Szür Ferenc úrnak köszönheti. Mely szerencse azoknak, akik Kassán megjelennek, a Mengs hatalmas musculaturájú Józsefét, a Mengs szép Máriáját az isteni gyermekkel, Guidónak Ártatlanságát, Corregiónak veres öltözetű szenvedőjét, Furinónak Kesergőjét, az Angelica ossziáni darabját s néhány igen szép főt az alföldi iskolából mintegy tükörben ismét megláthatni.

Óhajtanám, hogy ez a sietve tett jelentés másokat arra bírja, hogy követnék példámat, és ami szépet a hazában látnak, ismérnek, hasonló jelentésben hozzák a publikum tudásába; nevezetesen, hogy valaki velünk ismértetné

m meg a bruckenthali galériát,¹ melynek nagy
k kincsei vagynak. — Stunder felől, ki nékem
d barátom volt és a pozsonyi nagy faragó² felől,
k kinek művei a pozsonyi Szent Márton- és a
g győri püspöki templom oltárjain szemléltetnek,
m magam szólok más alkalommal. — Széphalom,
m márciusban 1812.

¹ Kazinczy ismertette az *Erdélyi Levelekben*. (X.).

² Georg Raphael Donner (1692—1741.) osztrák szobrász.
Tizenkét évig Pozsonyban dolgozott.

ERDÉLYI LEVELEK.¹

Magyarország nem ismeri Erdélyt. Megszokván nyugatnak venni utunkat, valamikor honunkból kiindulunk, felejtjük, hogy kelet felé egy rokon nép lakik, melyet ismernünk sok tekintetben illenék.
(Az *Előbeszéből.*)

Hah, mely rezzentő pillantat! Elöttem fekvék egész Erdély. És bár eléggé érezhetőleg önthetném szóba, amit láttam! De ha a tájfestés szóval és nem ecsettel, mindig sikertelen is, minthogy a beszélő egymásután számlálgatja a részeket, s az egészet egyszerre nem adhatja, vagy amint az iskolások szólanak, minthogy

¹ Kazinczy 1816-ban, a dunántúli írókkal folytatott nyelvújítási harcának izgalmaiban elhatározza, hogy hosszabb időre Erdélybe utazik. Sok készülődés után leányával, Eugeniával június 11-én indult el, négyes fogatán. Útja csaknem három hónapig tartott. „Szébb három hónapot, ha ide nem számlálom, amit a szerelem ada, soha nem éltem.“ Leveleit többeknek megmutatta, hogy a jogos kritikát magáévá tegye. „Nyolcadszor dolgoztam újra ezt a munkát, mert az egyik azt kívánta, hogy az erdélyieket s magokat azokat, akik szólottak, ne magasztaljam; a másik mások magasztalását kevésnek is találta; a harmadik örült, hogy a szászokat vagdalom, de nem akarta, hogy azt a balgatag mágnásocskát, aki a szász leánnyal táncolni nem méltóztatott, megcsapoljam; végre, mert censorom, a pataki plébános, nem tűrhette, hogy Bocskai Istvánt nagy fejedelemnek mondtam, s a polytheista s pantheista philosophus felől holmit rava-szul állítottam, s több eff. és ha a publicummal nem tudattam volna, hogy a munkát nyomtatás alá készítem, elégettem volna a MST. (manuscriptumot); oly igen nehéz még

az efféle leírások nem az Ūr, hanem Idő tárgyai: ha majd leveleim, amint azt, tisztelt kedves barátom,¹ elindulásom előtt te kívánád, nyomtatásban jelennek meg, ez a cikkely segíhetni fogja azoknak érzéseiket, kik ezt itten olvassák meg. Megfordulék sarkamon s valamerre tekinték, északról keletig s onnan tovább dél és nyugat felé, dombot láték és völgyet; s úgy dombot és völgyet, minden lapály és megszakasztó hézag nélkül, mint midőn a kertész spallérjának tetejét zsinór után nyírdeli. A Kárpát ága, mely Késmárk mellől Máramaroson s tovább osztán a Székelyföldön, lemegyén Fogaras mellé, a távol miatt elvesze szemeim elől, elveszének az abrudbányai és hátszegi rengetegek is. Egyedül a Blagyásza üté ki magát, a merre Belgrádot képzelhetém, a dombok, völgyek örök síkjából, s a hó

nálunk, ezek közt a semmi megérintést nem tűrő emberek közt valamit mondani, még midőn a közjó azt kívánni látszik is. Nekem a természet igen meleg vért adott; én mind szeretni, mind gyűlölni nem tudok hidegen... Én úgy hiszem, hogy ez a munkám... alkalmas lesz elaljasodott s elaljasított emberfajunkon valamit nemesíteni...“ (Szabó Jánosnak, Széchalom, 1820. jan. 23.) Kazinczy sok tekintetben példának állítja az erdélyieket honfitársai elé. Munkájának egyik célja: az unióra való emlékeztetés. *Előbeszédében* így jellemzi művét:... „Az idegen szem és kéz itt kérdésen kívül sokat javítja; de van valami, amit ronta is: oda az a szabad, az a meleg öntevény, mellyel a legelső dolgozás magát némelyeknél megkedveltette volt. Az helyett tördelt darabokat adok, tartalékkal, bár híven, hibás és sokszori forrasztásokban. Engednem kelle a parancsoló kéréseknek s első dolgozásaim csomóit tűzbe löktem.“

¹ Gr. Dessewffy József, akihez a leveleket intézte.

még most is fejrlett oldalán. Szótalan állék. Úgy tetszett, mintha valamely istenség egy magas partról nézellelte volna sok ideig a habokban hánykodó tengert s tündérbotjával egyet ütven, éppen most parancsolta volna, hogy a víz azon alakjában változzék földdé, de már benőve erdővel, melyben egy perc előtt hánykódott. S előttem még meg nem vala teremtvé az új föld embere, még nem állatai; mert innen nem vala látnom semmi falut, semmi tornyot, semmi kalibát. A táj ember nélkül, nyáj és marha nélkül volt; mint egy szép halott.

Láttam én hazámnak sok nevezetes tetőit, s nem könnyen fosztatám meg magamat azon örömtől, hogy a legmeredekebb bérceket is dombosabb hegyeket, ott messzére elnyúlt símervén a különbséget azok és ezek között, elmondhatom, e látvány egyetlen a maga nemében, s planetánknak talán semmi más pontján nem találhatik. A királyi Tátra, a budai, a pozsonyi, a tihanyi, a tokaji s csak az újhelyi tetők is, szebb tájat terjesztenek el a szem előtt; ott nagyobb és kisebb, csúcsosabb és dombosabb hegyeket, ott messzire elnyúlt síkot, ott városokat, falukat, legelő nyáját, utazó vagy munkás embereket látni, a hajókat s szálakat vivő Dunát s Tiszát, az árkaiból szélesen kiömlött Bodrogot; s így a festés ott staffírozva van. Itt mindezekből éppen semmi; itt egyedül valék, lovaimmal, szekereimmel, cselédimmal. Ami rémitő ezen érzésben va-

gyon, még nagyobbodék azáltal, hogy a nap rejtve volt, s az ég boltozatját felettem bús fellegek vonák be mindenfelé.

Temérdek távolra terjede horizonom, s képzhetni, mint veszett el a kék szín a veresen sárgáló fejeig, hol azt a szem az ég színétől meg nem különböztetheté. Ha amit itten láték, tárgya lehetne a művész ecsetjének, óhajtanám, festené valaki. De e sötét, bús egyenlő, minden változás nélkül, vásznan, annál inkább rézbe metszve, nem tehetne kívánt hatást; mint egy csendes tenger nem, part és szikla, hajó s légi perspectiv nélkül s a Claude-Lorraineket és Verneteket, kik egy könnyed rándításal mérhetetlen messzeséget tudnak átvinni darabjaikba, kifárasztaná. Itt magát kell látni az egyszerű, pusztá, nagy természetet s ily bús fellegzetek alatt. (II.)

*

(Gubernátor gróf Bánffy György) szájából nem hallék egyéb hangot, mint magyart; s megholt hitvese, a herceg Palm leánya, oly jól megtanulta nyelvünket, hogy azon folytában szólhatott, s igen jól írt. De e földön nem is hallani más beszédet; s midőn ezen álmélkodva örvendék, barátim, kevélykedve erdélyiségökön, biztatának, ezt fogom mondani, midőn a tokaji hegyet ismét meglátom is. És valóban beteljesedék, amivel biztatának: magyar ember, magyar asszony és leány, velem egész utam alatt más nyelven nem szólott; s ezen szólott a szász nemzet legfőbb tisztvise-

lője is, Tartler úr s oly tisztán, mint te, vagy én; így szólának némely idegen földről ide-
szakadtak is. Egy asszonyság szólott; de az
Magyarországról ment oda, s régen; s magya-
rul még sem tud.

S itt a társasági együttlétekben is valami
szívesebb, melegebb, jobb vagyon, mint nekünk
némely korcs tájainkon. A tizenhárom magyar
és öt székely megyékből álló kis országban
mindenek ismerik egymást, nagy részben ro-
konok, s a rokonok nem felejtik, mint mi, hogy
rokonok. Atyám, apám, anyám a nevezet,
mellyel gyermek szüléihez szól, s együttlétök-
ben szünetlenül cseng a mélcás bátyám- vagy
öcsémuram s mélcás néném- vagy húgom-
asszony. Az igen bátor bátyám- s öcsémuram
s a hideg uramöcsém s rettegő urambátyám
meg vagynak nemesítve, vagy elkerültetnek ...

*

Az Erdélyi Múzeum barátjai felgyülekezé-
nek, s így örömem vala együtt látni ügyem
férfiait és ezek közt kettőt, kiknek egyike a
pályát régen elhagyá, a másika oda most
lép fel: Báró Nalácz Józsefet, ezelőtt za-
rándi főispánt és kormányzéki titoknok nagy-
váradi Inczédi László urat. Amaz együtt
szolgálta a testőrző seregnél Báróczyval, Bar-
csayval, Bessenyeivel, Czirjék Mihállyal, az
Abelárd és Heloiz cifra leveleinek cifra-
beszédű és hosszú beszédű fordítójával; ez
Göttingát látta, és Párist s azon nevezetes

időszakban, midőn az első consul májusban 1804. császárnak kikiáltatott. Az öreg Naláczi még eléggé erősnek érzé magát, az ifjú Weselényi kezéből, ki most veszen leckéket a szabalkozásban, kivenni a rapiert s végig tartá vele gyakorlását. De aki a vadbajuszú öreget meglátja, vastag gyászában és ez miatt durva prémjével, ki hihetné, hogy ez egyike vala nemzetünk szép ifjainak a Therésia palotájában és hogy Euphemiát¹ ez szólaltatá meg magyarul? A lelkes öreg előttem nem szikráztatá tűzét: de egy-két szava fenn fog maradni emlékemben, míg az tőlem egészen el nem távozik. Jó fej, jó lélek.

Erdélynek szabad dicsekedni, hogy literatúránk gyümölcseit annak felvirradásában itt termének, és nem nálunk: nekünk, hogy a jobb ízlést s nyelvünk igazi csinosodását nem ők adák, hanem mi, ha tudniillik a számból Báróczit és Baróti-Szabót, ezt a rómaiak, azt a franciák követésében, kiveszem. Némely házak férfi és leánygyermekai fordítgatának, nevelőiknek s szüléiknek felvigyázások alatt, s olykor ezeknek segédjekkel is, s atyáikat nem tartóztatá fonák szégyellés, a gyermeki próbát sajtó alá eresztteni. Belisairt² ketten fordíták; itt adá Cidet Teleki Ádám; itt kesergé atyjának s kedves testvérének halálát Teleki József, egy felejthetetlen elégiában, mely legalább szép beszéde, könnyen ömlő versei

¹ D'Arnaud francia író drámája.

² Bélisaire, Marinontel regénye.

s philosophiai s politikai leckéi által érdemlé, hogy közönséges tapssal fogadtaték; s Teleki sok ideig első, sőt egy verselőknek tartatott, s az idegen íz gyűlölöinél a Cid fordítóját is elhomályosította; Gyöngyösi János itt írta rímes disticheit, míg nálunk a szép nemében alig találtaték egy-két író, kit a nemzet ismerni akara. S az erdélyiek, hívek a szokáshoz, úgy hitték, még mindig van valamely hiánya nevelésöknek, ha gyermekeiket a külföldre ki nem küldik, amit mi igen kis számban cselekvénk. Az erdélyiek így, ha nem tanultak is, láttak, hallottak, könyveket hoztak haza, olykor rezeket, metszett köveket; fitogtatásul talán magokra nézve, de másoknak nagy hasznára... (III.)

*

Gyönyörúségeim, Kolozsvártt, úgy tolták, üzték egymást, mint a mágiai lámpás festései; idő kell rá, míg azokat magamban elrendelhetem, tisztára hozhatom. Ez a hét nap valóban életem legszebb napjai közé tartozik, s vádлом sorsomat, hogy a jó földet hamarább nem láttam.

Ha miközénk jönne egy vendég, mit tenénk mi vele? Hideg nyájassággal fogadtatnék; a ház ura eszébe juttatná magának táncmestere leckéit, s mit Madame Etiquette első nevelőjétől tanult; ebédünkre, kávénkra, ozsonnánkra s kártyázni, kocsizni hívnánk meg s inkább kívánnánk láttatni vele magunkat, mint ötlet mulattatni. Engem itt sem a

Herr Tanzmeister, sem a Madamé Etiquette tanítványa nem kínzának el; az helyett itt az a szerencse ére, hogy nagyok, kicsinyek felvidult arccal jöttek felém, midőn nálok magamat fölvezettetém, vagy, amit még örömes-
tebb teszek, ahol a rend nem tiltja, magam nevezem meg magamat; s egy indulatos megölelés, egy meleg kézszorítás, ellenére a táncmesteri leckéknek, azt mondotta nekem, hogy régen ismerjük egymást, hogy keblünkben egy láng ég. Így fogada Kenderesi, már leveleink által rég olta barátom; így a tiszteletes öreg Fricsi Fekete Ferenc, egykor bírása a királyi táblának; így egy nagytekintetű ember, ki az én Daykámmal együtt neveltetett a pesti semináriumban s az én Daykám szerette; így egy tisztafejű, tisztalelkű más férfi, barátja Síposnak, a bölcsnek; így egy más tudós, kit szeretetreméltó szerénysége úgy ajánl, mint mély és széles ismérteit; így egy nagytekintetű asszonyság, ki előtt kevélykedve om-
lanék térdre, hogy elmondjam neki, mint imádom lelkéért s atyja nagy fényéért, ha azt tisztelem engedné.

Wesselényi, Velencéből jövéen 1814., felém kerüle az ő Patakiával, kit ekkor láttam legelőbb, s feleségem, elnézvén a két nem tanítót és tanítványt, hanem egymásra oly igen méltó barátot, őket Carlóznak és Pózának nevezte el, s a kettő elhúlve s örömmel elhúlve fogad el az igen szerencsés elnevezést. Alig menének el tőlünk, midőn vesszük a hírt, hogy Pataki

elhala, s könnyek siratták a szeretetre méltó ifjú férfit. Tisztemnek ismerém most rég olta ágyban sínlő s igen érzékenyen megbántott atyját megtisztelni látogatásommal, s a szenvedés által még tiszteletesebb öreg ágya körül eltöltött óráim religiói tett vala; nem a szenvedőnek adtam vigasztalást, hanem szívemnek táplálatot. Örvendve jegyzem meg a még akkor ifjú Wesselényiről, hogy ő a testet Kolozsvárról Zsibóra küldé ki s megnyerte nagy-lelkű anyjától, hogy nevelő barátja atyja mellé temetessék; örvendve, kevélykedve jegyzem meg, hogy a koporsót Erdélynek első emberei vitték a szekérhez, és hogy azt sok fényes szekerek kísérték a határig. Mit tevé egy nemes lelkű a megszomorított ház egyik tagjával, azt elmondanom nem szabad. Az ily jelenések ismét életet adnak a misanthropiára hajlani akaró szívnek.

Döbrentei négy ökröt fogata szekerembe s felvonatá a feleki tetőig, mely a város végén kél. Mi négyen, ő és Gyulai s én és a lányom, a Gyulai hat szép szürkéjén hagyánk oda Kolozsvárt. A kapaszkodó nagy s száraz időben is alkalmatlan. A hegy oldalát szélesen felvagdalák a szekerek, mint az alföld nedves lapályain, hol az út szélessége olykor harminc ölet s még többet foglal el... (IV.)

•

A falusi szász kőházakban lakik s cseréppel fedettekben, s azok hosszában fordíttatnak

udvaraikra, nem ki az utca felé, hogy egyik érje a másikat. Gébelyfalaik¹ német versekkel vagynak megjegyvezve s bibliából szedett helyekkel, ahogyan a német nyelvűek máshol is régebben, mert a szokás hanyatlak...

Mi szép volna ily kőházakat láthatni mindenfelé a Magyarföldön! Mert, dicséret és dicsőség az igazságnak, ezek mégis csak szebbek, mint a bogárteknőjű viskók Árokszállás körül. De ha óhajtanám-e mindenhol ilyennek látni Erdélyt, hogy mindenhol ily házakat láthassak? Azt a tisztos falusi szászok kívánni tőlem talán nem fogják, ha fajokat úgy szeretnék is, mint én a magamét. Nem rosszul tette a természet és történet, hogy különbözünk, és az az úgynevezett philosophus, ki mindent egyformává szeretne tenni, úgy nem tudja, amit tudnia kellene, ahogy erejével nem vete jól számot. Mindenkor elég, ha ott hasonlítunk, ahol az szükséges, és ha egyikünk a másika kára nélkül áll. Debrecen táján, a zsíros-szájú magyaroknál, sok csinos, földből vert vagy vályogból rakott, náddal-fedett házat látunk a vígan felszökeltett ákác vagy boglyas eper árnyékában, s felelek érte, ebben több csínosságot találunk, mint a kőfalú s cserép- vagy zindelyfedelű gazdasszonyoknál, itt vagy a külföldön, sorsot sorshoz hasonlítva. S az el nem foglalt utazó amazokban lelket lát: azt itt látni, nekem legalább, szerencse nem adatott. Ott egy magával nem gon-

¹ Géber-fal: tűzfal.

doló, büszke, szabad, szilaj nép lakik s egy jószívű, nyájas, beszédes, felmelegülhető: itt egy magába zsugorodott, könnyen élést és jó élést szerető, s csak azt óhajtó. Mi volna a mi népünk, ha a régi idők neki a kimívelődésre nyugalmat, az újabbak ahhoz erőt adának vala! Ez a könnyen élő nép a ponthoz közelebb állhat, s mindaz, amit nekik irigyleni tudok, a kőház és cserépfedél!

Bokros paripán ülni, mely mindenre meghortyan, amit eddig nem látott, felette alkalmatlan portéka, azt mondja Yorick,¹ s idvezségesb intést idegen földre menőnek adni nem igen lehet, mint amit a francia öreg tiszt ad nekik a maga pro et contrájával. Annyi mindazáltal való marad örökkön és örökké, hogy tulajdon arca úgy van minden népnek, bár elmés és tompa s jó és rossz, nyájas és durva, a magyar nép között is van, mint minden személynek. — Belgrád körül II. József, egy kisebb, de tüzes verekedés után lóra üle s bejárja a küzdés helyét. Bizonyos távolra egy csoport gyalogot látta meg tűzök mellett, összeeverve bokáikat. Hozzájok nyargala. Mit csináltok, legények? kérdé, látván, hogy szalonnájokat sütik s vígan vannak. Eszünk, iszunk, jó kedvünk van, felele egyik s nyujtá bádog kulacsát a bort nem ivó császárnak, e szókkal: „Tessék, József uram!“ — De hát szátokat mi lelé? hiszen feketék vagytok, mint az ördögök. — Nem vala sójok, s puskaporral hinték be

¹ Sterne angol író álneve.

szalonnájokat s kenyereket. — Vegyük a legényt, ki csikorgó télben, maga elébe fordítja fürtös gubáját s egy ingben, gatyában hajtja lovait, s mikor a jószívű utas résztvéve kérdi tőle, ha hidege van-e? Hideg biz', uram, odaki! úgymond; mintha ő odabenn volna a guba alatt; s egyet fohászkodva, vagy víg kedvvel egyet mordulva — neki az is fohászkodás — tovább hajt. Az ily nép csak mégis más, mint amely minden baja mellett óbégat. — És osztán az a szíves beszédesség, az a meleg ömledezés, az a jámbor pajzanság, az a szeretetre méltó vadság legényeinknél, mint öregeinknek tiszteletes komolysága. S hol az a tiszteletes magistrátus, mely örömmel ne tekintse társának némely bihar-vármegyei magyar helység bíróját? — Nem, ez nem vak önszeretet. Nem ott állunk, ahol lehetne és kellene, de teremtőnk ellen ugyan zúgolódní nincs okunk; s ámbár uralkodók dolgaihoz nem értek, úgy képzelem, nekik nem sok okaik vagynak azoknak örvendeni, akik nemzetök felől hidegen és alantan gondolkoznak, akik egyébbé vágnak válni, mint amivé őket a születés tette.

S ezen érzéseim mellett mit mondhatok a falusi szász felől? mert a városi felől itt nincsen szó. Azt, hogy valamint fajom felé vonzódom, viskóikhoz közelítvén, úgy érzem magamat visszatolva a falusi szászoktól, midőn emlékezem, milyeknek tapasztalám őket a cserépfedelű kőházakban. Szelindeken a nápész fogadós, a maga Hans-Michel képével, köny-

nyedkén bánék velünk; kimondá, hogy semmije nincs s ment. Szekereink táskái nem voltak üresen, s az ő ebédje nélkül elleheténk; de a nap olvasztó hevében epedénk a tejért. Kiküldénk tehát cselédinket, s minthogy az elég ürügy vala beszédbe eredni a kőház lakóival s meglátni architectúrájokat, bútorjaikat, telkeik felosztását s velek összeismerkedni, magam is elindulék a questára. Ahhoz egy tehetős gazdánál fogtam; legalább a cifra ablakrostély olyannak gyaníttatá. A jászberényi, a bösörményi lakos, maga kék puszliában, kék nadrágában, báránybőr süvegével, örült volna, hogy idegen embert lát és, ha talán kérésemet nem teljesíthette volna is, bizonyosan megtevé vala e kérdést: Hol lakása nagy jó uramnak? Mi jóban fárad e földön? Nincs-e otthon dolga, hogy ennyi földre csak azért jó, hogy lássa, mi itt mint vagyunk? s egyik kérdés, egyik felelet biztos beszédet szöve vala köztem és öközte. A durcás szász laconikus feleletére méltóztatott; s ámbár szólásom, öltözetem, beretvált ajakom nem gyaníttaták vele, hogy egy vérből nem származánk, elfordítá tőlem képét. Úgy hittem, összekocódott kedves oldalbordájával, ki tőle távolka üle, s tovább menék. Éppen így bánt velem a második, harmadik, negyedik. Egy más helytt megállíték egy szászt a mezőn s tudni akarám, mint hívják a falut, melyre mutattam. Nem felelt. Ismét megszólítottam egyet. Nem felelt. Szekereink a predikátor háza mellett

menének el. Félre voná magát, mihelyt megpillanta. — Akiknek ezeket beszélém, Erdélyben és itthol, éppen nem álmélkodának; úgy járának ők is. — Olvasóm, ha oda jut, emlékezzék állításomra s szólaltassa meg őket, ha tudja.

Az angol Townson¹ Debrecenre, a francia fordítás szerint, lugubris epithétet ragasztott, s nem ok nélkül; nem szeretnek nevetni: még benne az orientális kedvetlenség és komolyság. De nagyon hihető, Townson őket akkor látá, midőn templomból omlának ki. Vígatlanabb teremést, mint ők ilyenkor, nem könnyen képzelek. Fellegességek azonban csak addig tart, míg a férfiak a keskeny gallérú kék köpönyeget vagy fürtös fekete gubát, az asszonyok a rókaprémes mentét, a lányok zsoltárjokat s bokrétájokat leteszik. Átestvén a nagy dolgon, ifja, örege kész mulatni az idegent s megkínálja azzal, amiye van. És ha a német akként kezdi velek a szólást, mint én a szelindeki szászokkal, az a komor ember s az a bársonyfőkötős asszonyka s az a piros pozsgás pártás és pántlikás leány még meg is édes-német-uram-ozzák azon felül. (IX.)

*

Prof. Kézy Mózes úrnak izraelítai neve egy jegyzést tétet velem, mely kicsinység; de az utazó és az utazásokat olvasó figyelmét ki-

¹ Townson Róbert 1793-ban járt Magyarországon. Idevonatkozó műve: *Travels in Hungary*, London, 1797.

csinységek is érdemlik; aki kicsinységeken nem kap, bizvást veszteg maradhat; a nagyokat honn is meghallja: Erdély erősen szereti a bibliai neveket, főképp az ó-testamentomiat. Itt az Adámok, Mózesek, Abrahámok, Sámuelek, Dávidok, Dánielek, Simonok, Rebekák és Rákhelek, Juditok és Eszterek folyó nevek. Sőt, ami nálunk éppen hallatlan, vannak itt Ábelek is és Timotheusok, s a Manassé a székelyek közt közönségessé vála. Szereti e föld a Farkast is és a Drusiánát, Polyxént, s ezeknek deminutívumok: Ábi, Druzi, Póli, a Borbaráé Biri, az Annáé Ánikó, a Máriáé Máriskó, a Krisztináé Titi... (X.)

*

A főispán előparancsolá aratói közül a legszébb oláh legényeket és leányokat, s ezek rop-ták táncaikat a kertben, terra e graves. A barbarusoknak e részben nem mosolygának a kegy szúzei. A férfiak kezdik s egyedül. Karimákban járdogálnak, vonogatván elébb tovább lábaikat, egyike a másika után; nem mint a magyar legény, ki ezt hol pajkosan meggörbedve, hol nekiegyenesedve elkeseredésében s bús örömei közt egyet sóhajtva tenné. Lyányok, asszonykák, csoportba verekedve állanak s várják szerencséjüket. S most egyik táncos, majd a másik, úgy aztán sorban a többi, előránt egyet a csoportból, tombol vele s oly valamit mond, mint a vers, ölbe fogja a lyányt vagy menyecskét s megforgatja. Né-

mely táncos nem elégli meg eggyel; két leány-nyal indul táncra s a kettő balját jobbában tartja s duetto helyett triót jár. — A tánc mint a bőrduda dongása, s a dongás mint táncosa s táncosnéja.

A főispán előkiáltá vicenotárius Mákra Antal urat, hogy a kisedkoru Pepivel táncolná el a hátszegit. Táncos és táncosné két kezeiken fogják egymást, szembe a kettő, s azon időben jobb lábok hegyével ez is, az is hármat tippantanak, majd bal lábok hegyével ugyanannyit és még egyszer hármat a jobbal, mint elébb. Kezeiket a tánc kezdete óta a tánc végéig soha el nem eresztvén, hármat szöknek a lyány jobbja, most balja s ismét jobbja felé; s ekkor újra kezdődik a tippantás, s azt ismét az ide oda szökés váltja fel. Végre a legény ölbe kapja táncosnéját s megforgatja, mint a magyarban, s ismét kezdik a hármas tippantást, a hármas szökellést. Ebből áll a hátszegi, a maga szent számaival.

Míg gyenge korú nénje Mákra úrral táncola s nagy ügyességgel, teljes gráciával, a kis Tóni megállta s magában próbálgatá tippantásait. S a kedves gyermek félénk tippantásai többet értenek, mint a legügyesebb, legtanultabb táncos mozgásai... (XV.)

Vasárnap vala, s még nem ütötte el a kilencet, midőn Tordára beértem. Látni akarám az isteni tiszteletet az unitáriusoknál s predik.

Barabás Sámuel urat megkértem, mondana oly tanítást, melyből ismérhetném, mik választatnak el bennünket egymástól. Rosszkor jövék; a predikációt ma egy kolozsvári kiküldött deáknak kelle tartani.

Ha nem tudtam volna, mely felekezet templomába léptem, az enyéim közt véltem volna magamat; a kettőnek temploma, énekei, melódiája azoneyek. Úgy teszik invocatióikat a férfiak is, szemök elibe tartván kalapjaikat, mint mi, és ahogy azt tavál láttam tenni a prusszai királyt, Bécsben. A szép nem él azon elsőséggel, hogy ülve görbed székére.

A deák fekete rövid dolmányban, fekete zsinórból vert övvel, sarkat verő sötétkék s báránnyal prémzett magyar mentében, melyet palást gyanánt lebegtete vállain, álla fel s beszédét annak jelentésén kezdé, hogy az aratási időhöz képest a munkásság felől fog elnélkedni. Ekkor felolvasá a szent leckét, predikációja collegiumosan vala feltarkázva az aegyptusi, görög, zsidó, perzsa, assyrius királyok, bölcsek, hadivezéreik neveikkel. Megbánám, hogy életemnek két óráját így vesztém el minden haszon, minden öröm nélkül.

Valaha valahára vége vaia iszonyú kínaimnak, s a deák most buzdítást teve a Socin¹ híveihez, hogy Luthernek valamely szász és így gazdag felekezetét a templomépítésben segéllenék. Kérdést tevék Barabás úrnál, ki

¹ Socinus Laelius és Faustus, a szentháromságtagadó unitárius felekezet alapítói.

megengedé, hogy a Zrínyi veres kucsujával papi székében foghassak helyt, miként történik ez. Erdélyben a templomot építeni akaró, de erre magát elégtelennek érző, bejelenti szükségét a kormányshéknél, s megnyervén annak engedelmet, az kihirdettetik minden religióbeli templomban, akármely felekezeten légyen. — Soha életem két óráját jobban, mint itt, el nem vesztegettem!... (XXII.)

*

Wesselényi Miklós és Farkas Sándor, gróf Kornis Mihály és Buczy¹ elkísérnek Hadadig. Itt az örömmek azon neme ére, mely után már régóta szomjúztam: Caudella, híres hangmester a Wesselényi Farkas szolgálatjában s Ménard, ügyes énekész, múlattatának bennünket; s az első reggel óta éjfélig s nem csak a legújabbak dolgozásaival, hanem azt is adván, amit Gluck, a két Bach, Pergolese s mások ihletve teremtének. — Midőn Erdélyben Miklós nyomta ajakimra a végső csókot, s paripájáról, bár túl a határon, mondám, a Dessewffy ölelésének futhatnék ellenébe!

Mely irigylést érdemlő szerencse juta nekem, hogy Erdélyt láthatám s így segítve láthatám! ezt kiáltám fel, visszatekintvén Nagy-Károly mellett az elhagyott halmok felé s áldást könyörgék az annyi jó fiak, az annyi jó leányok szülőjére.

¹ Buczy Emil, piarista tanár, gyulafehérvári kanonok; költő, esztétikus; Kazinczy lelkes tanítványa.

Jó föld, tiszták és nem tiszták mindenhol
vagnak, ahol emberek vagnak; nálad mint
nálunk s nálunk, mint nálad. De te nem rom-
lál meg úgy, mint mi, s színed jobb. E val-
lással tértem onnan haza s úgy hiszem, ké-
sőbb vendégi igaznak fogják találni szava-
mat. (XXV.)

ORTHOLOGUS ÉS NEOLOGUS, NÁLUNK ÉS MÁS NEMZETEKNEL.*

Quid velit et possit linguae
CONCORDIA DISCORDS.¹

Valahol a iiteratúra virágzásra fakadt, a nemzeti nyelv mindenkor szenvedé változást, mert az élet nyelve könyvek nyelvéné válnán, az új ideákhoz magában nem találá készen szókat, s az író kénytelen vala a gondolatot és érzést élesb vonásokkal kirajzolni s azoknak gyakran alig érezhető különbségeiket ki- jegyezni. Így akkor is, midőn a iiteratúra a maga alantabb lépcsőiről fentebbekre lépe által. A változás ott még tapasztalhatóbb, ahol az idegen szép példák mind a szorultságot inkább érzeték, mind kimutatók az utat, me-

* Kazinczy legkitűnőbb értekezése. (Tudományos Gyűjtemény, 1819. évf. XI. köt.) Ebben mondja ki, hogy az ő elmélete nem a neologismus, hanem a syncrétismus.

¹ Mit akar és mire képes a nyelvnek ez az ellenkező egysége? „Horác *rerum concordia discors*-ot mond; de az én céloomra ezt által kelle változtatnom. Tudniillik Pesten most azon vannak, hogy *unitást* hozzanak be; én pedig azt mutatom meg, hogy úgy lesz jó a dolog, ha kiki aszerint ír, ahogy legjobbnak véli, mert most még nem jutott el nyelvünk azon pontjára, hogy az egyik vagy másik felet kelljen az uralkodó székre felültetni, s mind a két felekezetnek vannak dараbosságai, melyeknek le kell tördelőzni, korholódni. A rossz példák legjobban némíttatnak meg jó példák által.“ (Gr. Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1818. december 7.)

lyen mások jutottak dicsőségre. S ilyenkor a haladók és veszteglők között mindig támad ellenkezés; azok örültek a nyelv és a nemzeti erő kifejtődésének: ezek a változásban rontást, még pedig akart rontást láttak. Amazokat neologusoknak nevezték el: ezeket orthologusoknak mondhatnánk.

Amely nemzeteknél a Helicon-járvány istenségei korábban foghatának lakást, mint egy-nél több s nagy okok miatt nálunk, a nyelv eránt támadott peren, nagyjában tekintvén a viszálykodást, régen által estek: mi, kiknél a dolog nem segélteték úgy, mint máshol s akik eszerint philologiai isméretekben halkabban haladhatánk, most perlünk egymással...

A nyelv egyik legféltőbb kincse, egyik legfőbb dísze a nemzeteknek s a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója s ébresztője. Érzi ezt mind az egyik fél, mind a másik s szereti a nyelvet szent hazafisággal: abban hasonlanak meg, hogy míg az egyik azt elváltozásától s elkorcsosodásától félti, a másik annak elváltozását, azaz haladását még óhajtja is; s ő is retteg ugyan elkorcsosodásától, de a mások szép és hasznot neki is ígérő példájoknak követését, ha az nem egyéb, mint saját erejének kifejtése és gazdagítása, elkorcsosodásnak nem tekinti. Egyedül a pók az, ami mindent magából szed, fon és szöv: az embernek az az elsőség juta, hogy egy ponton veszteg ne álljon, hanem tehetségeit használván s másoknak találma-

nyayaikat eszmélettel követvén, a tökéletesedés útján előbbre haladhasson. Valamivé ő lesz, e két szernek egyesítése által lesz.

S midőn az orthologus a nyelv elváltozásától retteg, nyilván öszvetéveszti a nyelv mostani színét és magát a nyelvet. Pedig e kettő éppen nem egy. Egyedül a kiholt nép nyelve nem változik többé: az élő népek nyelve minden nyomon változik s örökké fog változni, hasonló a Horác folyamjához, melynek elfutását a paraszt csak várja, s az mégis elfut, változik s az marad, ami volt. — Kezdetben szegény és csak tulajdon természetseivel bíró, aszerint bővül és szépül, ahogy az azt beszélő nép ismeretekben gazdagodik s a magánál gazdagodni elébb kezdett nemzetekkel szövetekezésbe jut s mind addig gyűjt és szépít, míg minden gondolatjait s érzéseit hűven és teljesen kifejezheti; szomszédjaival öszvemérkezhetik vagy azokat meg is haladja, s nyelvét a minden nemben nagy és minden nemben elégséges számú írók megállapítják s bérekesztik. Elérvén így férfiúi korát, vagy megfordul útján s a nemzet hanyatlásával ő is hanyatlik, vagy megifjodván a nemzet, ő is megifjul s újjászületve szép pályáját újra kezdi...

A neologus a nyelvet szűknek s céljaira el nem készültnek találván, nem elégszik meg a szokottal, hanem mindazt, ami a beszédnek erőt s szépséget adhat, keresi s elfogadja. E végre az idegen szókat, midőn oly dolgokat

jegyeznek, amelyeknek isméretekre nem kelle mások által vezéreltetnünk, kerüli; mert az idegen szó tarkít s elárulja szegénységünket s a nemzeti büszkeséget igazságtalanul alázza: nem így, midőn a dolog isméretét másoktól vevénk s olyakhoz szólunk, akik ezen idegeket ismériek vagy ismerni tartoznak; mert akkor bizonyságok, hogy amit máshol minden ért, mi is értjük (triposz, nimbusz, glória, nem dicsőség, hanem, festői értelemben, a mennyei fénynek széjjel sugárzása, stb.). Szokásban nem forgó szókkal s szólásokkal él; szókat csinál, a készeket, de rútakat szebbekké teszi, a kiholtakat sírjaikból előhossa, a nem nemtelen s nem kedvetlen hangzású környékieket a nemzetnek visszaadja; a gyökerekkel inkább él, mint a származtakkal; az öszveforrasztottakat particuláiktól megszabadítja; szavait új syntaxisszal, periodusza tagjait szabadabban, mérészebben, gyakorta 'idegen példányok után szövi fel; az idegen szólásokat magyar szólásokká változtatja, nem azt nézvén, ha előtte más valaki szólott-e már úgy s az uralkodó szokás azt javasolja vagy engedi-e, hanem ha lehet-e úgy szólani, s az a nem, amelyben szól, az a hely, ahol szól, szokatlan mondását engedi-e, kívánja-e s a beszéd így erőt s szépséget nyer-e.

A szépíró az idegen szólással nem csak szorultságból él, minthogy a maga nyelvében ugyanazt jelentőre s alkalmasra nem akad, hanem azért is, hogy az ilyen a tanultabb olva-

sót kedves emlékeztetéssel lepje meg és mivel az ilyen magát olykor még az újság keese által is megkedveltetheti. S kivált akkor szereti az új szót és új szólást, midőn azzal dolog, kép s oly bélyeg jön által, mely a jelentést az értelmesebb s az idegen nyelveket értő olvasóval kitaláltathatja...

S mit akar viszont az orthologus? Neki az jó, amit a szokás és a grammatica enged. Ahol nem lél szót lexiconában, azt kívánja, hogy vagy az ismért idegennel éljünk, s az idvességes tanács, de csak néhol; vagy adjuk az ideát környülírások által, bár amit tisztán kellene, homályosan s amit teljesen kellene, csonkán, s ez ritka helytt idvességes tanács. Neki nem kell új szó s új szólás, mert az író nem ura, hanem őre, sőt szolgája a nyelvnek. Neki nem kell régi szó, mert felejtett szó; s ámbár íróinknak hálás tiszteletet érdemlő igyekezeteik felelevenítették s azokat már most minden tartozik ismérni, ő kihányja nyelvünk-ből, ki még az á d á z t is. Neki a környéki szó nem jó szó; mert magyar szó ugyan, de már most csak némely megyéinké, s azért is egyszerűsmind, mert Baróti fel nem jegyzé megbecsülhetetlen szótárában, melyiket melyik megyéből vette... Neki a merés tilalmas, mert aki a törött úttól eltávozik, könnyen megtéved; a régi a kijelelt célhoz igazán is, hamar is elvezet, az új út csinálása sok munkába s költségbe kerül s az a más birtokában nem is szabados. Osztán, ha merni kell, ne egy merjen,

hanem mindnyájan merjünk. Azt kérdi, ha a cürío megértetnék-e, ha templomi beszédét új szókból szövné. Pedig, úgymond, a beszéd célja az, hogy értessék. Gyűlöli az ízlés bíróságát, mert az gyakorta maga sem érti, mit miért akar s mert az anarchiára vezet; neki pedig egység kell.

Az orthologusokat ez az egység üzése vitte tévelygésre, mert amit a stilisticának csak némely nemeire kellett volna kiterjeszteni, általjában minden nemeire terjesztik ki. A stilistica különböző nemeinek más meg más szavaik, más meg más frázisaik, más meg más nyelvek van, s ezeket nem szabad öszvetéveszteni. Más a poesis nyelve, más a prosaé, sőt a poesisé és poesisé, s a prosaé és prosaé is más, s ami a templomi beszéd nyelvében nem jó, igen jó lehet a románokéban s a játék-színében, s megfordítva. Így az élet nyelvében is, hol másként szól az udvarnok, másként a falusi lakos, másként az úr és szolgálja, másként a had s az iskolák nagyjai. Ezt tanítják a classicusok mind példájok, mind leckézéseik által, ezt tanítják az iskolák: de az orthologus azt tagadni akarná, hogy egysége legyen, holott a nyelv annál tökéletesebb s elkészültebb, minél több mértékével bír a sokszínűségnek, hogy mindent az annak saját színben adhasson. Egy szóval, ők az EGYSEG EGYSEGÉRE törekszenek, mely csak a spekuláló bölcsek káprázolatiban találhatik: a természet mind a testi, mind a lelki világban mindent

a KÜLÖNBÖZÉS EGYSEGE (concordia discors) által tenyésztet, mindent azáltal tart fenn, s a neologus ezt követi.

S árthatnak-e, ártnak-e a visszaélések és a szerencsétlen merések a szabadságnak, az eszmélettel tett merésnek? S hol esett még merés tántorgás, siklás, bukás nélkül? Hol és miben mere még minden s egyszerre? De az orthologus azt hiszi, hogy a dolgok jobban mennének, ha az, aki valamit talál, elébb bémutatná és csak úgy élne vele, ha arra engedelmet nyerne. Utoljára talán azt látná hasznosnak, sőt szükségesnek, hogy magyarság censorai állíttatnának fel, akik mindazon munkákat, amelyek másként vannak írva, mint amit javalhat a győzedelmes fél, tűzre hányják, s boldogulásunkra még ez kellene!

A nyelv MIÉNK, és így ENYÉM is. Az egész társaság folyamával az egész társaság parancsol: annak telkemen keresztül futó erővel tehetem, amit én ítélek céломra hasznosnak. És ha azt azért zavarom fel, hogy mélyebbé tegyem, vagy egyenesebb futásba vegyem, igyekezetemet minden jó javallani fogja. Há szándékomban megcsatlakoznám s a ráfordított munka haszontalan volna, magam vesztenék: ha meg nem csatlakoznám, az egész társaság nyerhetne. A zavar így is, úgy is hamar elcsillapodik.

S mi érthetetlen? Az-e, amit minden nem ért? vagy az inkább, amit senki nem ért?

Aki az ízlés bizonytalanságát emlegeti, gyanúba hozza magát a philosophusnál.

S van-e anarchia a tudomány országában? s a vélekedések különbségét anarchiának fogjuk-e nevezni? A nyelvbeli anarchia nem él erőszakkal; s ahol hibás ideák mellett harcol, ott egy tiszta előadás, egy oly ok, melyet a logica szorítónak ismer, az anarchia minden csoportjait egységre olvaszthatja.

A nyelv olyan, mint az ég íve, a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékával. Elbontja a szép játékot, aki a színeket a magok nemeikre akarja osztani. Hadd játsszák játékokat itt is a törvény, szokás, analogia, euphonia, ízlés, régiség, újság, magyarság, idegenség, hideg józanság s poetai szállongás, s hagyjuk a cirkalmot és lineát máshova... — **JÓL ÉS SZÉPEN AZ ÍR, AKI TÜZES ORTHOLOGUS ÉS TÜZES NEOLOGUS EGYSZERSMIND S EGYESSÉGBEN ÉS ELLENKEZÉSBEN VAN ÖNMAGÁVAL.** Hamisan lépni a táncban csak annak szabad, akit a grácia látatlanul lebeg körül. — És mi szabad az írónak ezen iskola értelme szerint? A fentebb nemben mindaz, **AMIT A MINDEN NYELVEK IDEÁLJA MEGKÍVAN, A MAGYAR NYELV TERMÉSZETE** (örök szokása s törvénye) **VILÁGOSAN NEM TILT, A RÉGI ÉS ÚJABB CLASSICUSOK ÁLTAL NEVELT ÍZLÉS MÉG JAVASOL IS S A SZÜKSÉG MULHATATLANUL PARANCSOL.** Azon nemekben, ahol az író

mindenhez szól, az szabad, amit minden olvasó javalhat.

Minekutána mindeddig az orthologusok megtévedéseik felől szólánk, illő kimutatnunk a neologusok vétkeiket is. Ilyen, midőn a magyar nyelv tökéletes tudása nélkül írni merünk s még a mestert játsszuk; ilyen, midőn felejtjük, mely nemből s az olvasóknak mely osztályához szólunk, s ott, ahol elég volna tisztán, egyszerűen, csínnal szólani, tarka, cikornyás, csigázott, undokul cifra beszédet tartunk. Ilyen, midőn vadásszuk a xenologismusokat¹ s a magyarismus gyönyörű virágait elmellőzzük. Ilyen, midőn azt a darabosságot, melyet a beszédnek az új szó s az új szólás még akkor is ad, mikor ez szükséges, stílusunk szépsége s kecasei által kedveségbe hozni nem tudjuk. Ilyen, midőn messze vitt purismusunk annyira ragad el, hogy mindent magyar névvel igyekszünk adni, bár kétségesen, csonkán, nevetségesen. Az új szónak és az új szólásnak nem a mindennapi vagy ahhoz hasonlító beszédben van helye; s még ahol van is, csak úgy van, ha a szó és szólás érthető, kedves, használó...

A mi nyelvünk, anya, leány s ismert rokon nélkül, úgy áll a több nyelvek között, mint a Phoenix az ég madarainak számában; s emiatt s azért is, hogy minden új nyelvek közt maga ez zengheti el egész tisztaságában a görög és a római lant mennyei zengzeteit;

¹ idegen szavak hajszolása.

valamint azért, hogy ez a görög nyelv bájait, a rómainak méltóságát, az olasznak hevét, a franciának könnyűségét, az angolnak és németnek erejét igen nagy mértékben már most is utólérheti — méltó, hogy, ha bennünket a halhatatlanok végzése valaha egy idegen győző járma alá hajtana is, azt ez a győző, ha nem barbarus, védelembe végye, fenntartsa, virágzásra juttassa; s mi ezt a nyelvet szeretni tartoznánk, ha ily szép és a maga nemében egyetlen nem volna is, mert a miénk. Vizsgáljuk, mely szerek által gyarapodhatik; elmélkedjünk, tanuljunk s tekintsük, mit csináltak mások s mi használ nekünk. A maradék tanuja lesz tetteinknek; rettegjük ítéletét...¹

¹ Kazinczy először a Dayka Gábor költeményeihez írt életrajzban foglalja össze nyelvújítási elveit. Böven tárgyalja, hogy már a legrégebb nagy írók, görögök, rómaiak újítók voltak, s példájukra minden nagy nemzet idegen kincsekkel gazdagította nyelvét. Egy helyen érdekesen állítja egymással szembe a magyar maradiakat és haladókat: „A rómaiak nyelve és a görögöké rokon nyelvek voltak. A mi nyelvünk keleti, ennek egészen más geniusa van, mint a nyugotiaknak. Nekünk nem ezeket kell magukra raggatnunk; azok a szep-lőtlen szűz (a magyar nyelv) természeti pirosság által szép arcain csak kenőcsök; be kell hatni a nyelv természetébe, annak rejtett tehetségeit kell kifejteni, eredeti szépségeit kell megadni; nem fordítani kell, az csak rontja a nyelvet, hanem eredeti munkákat írni; — így lesz magyar iskolánk. Keletre vissza, nem nyugotra!” — Követni fogjuk a tanácsot, mert értjük, hogy nem egészen helyes intéseikben van valami igaz és gondolt is. De minekelőtte a festésnek, faragásnak, muzsikának s architecturának tanulása végett, hogy ne európai, hanem magyar iskolánk lehessen, útunkat az Ural hegyei felé vennők — oh ott igen szép festések, faragások, szép

muzsika, gyönyör paloták vannak! — megengedik, hogy mi a Vaticanum és Campidoglio s a Museum Napoleon felé vegyük útunkat, itt a Raphael és Le Sueur s Poussin festéseit s a Róma s Herculanium fenmaradt kincseit csudálni, s a Palladióktól s Vignoláktól, a Haydenektől, Mozártoktól, Salieriktől, Cherubiniktől lekéket venni. Azoktól a Dón felé szerencsés útat s gazdag zsákmánnyal megérkezést kívánunk...“

Báróczy-életrajzában is szembesíti a két tábor: „Megmarad a maga tisztaságában.“ És így csinatlanságában, durvaságában, szegénységében is. — „Természeti erejét kifejti.“ Fogja azt a neológok útján is. — „Arcát idegen kecsékkel el nem tarkítja.“ Az, igenis vétek lenne; de hát a római nyelv el van-e tarkítva a görög kecsékkel? a német el-e a francia kecsékkel? szemünk ezen idegen kecsék látásához a magyar arcon végre hozzá szokik, s az idegen kecs a magyar arcon, addig nézzük, hogy végre magyar kecs legyen. — „Nyelvünk azzá lesz a mi volt.“ De mikor volt? az Illyés és Gyöngyösi idejében? a Tinódiában, Pesti Gáboréban? a Látiaucében?

Szentgyörgy Józsefnek ezt írja Érsemlyénről, 1804 febr. 5-én: „Mit? hát a német írók nem újítanak? Klopstocknak Basedow azt mondá, midőn neki olvasni adá Messiása kézírását: Man wird Sie nicht verstehen. — Man lerne mich verstehen — felele maga a becsét érző Klopstock, s meglett, amit jövendőlt.“

PÁLYÁM EMLÉKEZETE.*

Szeretek visszaemlékezni, amit gyermeki éveimben láttam és hallottam s amiket nem látok többé. (P. E. I. k. I. sz. 1.)

Első könyv.

ELSŐ SZAK.

1.

En 1759. október 27-én Ér-Semlyénben születtem, Biharban, Debrecen és Károly s Kálló és Várad között. Atyám József (fia Dánielnek és Szirmay Teréziának, a Pazdicson, Zemplénben lakott András és királyfalvi Róth Juliána leányának) szüleinek elhalások után innen vette el tizenhárom holnap előtt, maga akkor huszonhat esztendősf ifjú, tizennyolc esztendősf anyámat.

* Kazinczy önéletrajza, legnagyobb, kortörténeti szempontból is legjelentősebb munkája, házasságáig (1804.) terjed. Többször átdolgozta; eleinte csak „maradékainak“ szánta.

„Elijedék, midőn Szemere megszólíta, kére, kényszeríte, hogy a miket magam és dolgaim felől pályatársainknak elmondani mindenkor készen talált, mondanám el egész közönségünknek; azok érdemlik a tudást, bár apróságoknak tetszenek, mert festik emelkedésünket és a múlt kort, s némely hamis vagy hibás hírek csak így fognak elnémulni. Ellenkezém, és sok esztendőig; érzetem, hogy nem születtem históriai személynek s nem tudtam elhíttetni magammal,

Kiüresedvén e férjhez-keelés által anyai nagyatyám két-gyermekű háza, s fészünk Alsó-Regmecen Abaújban, két órányira a Zemplén Ujhelye felett, esztendőnkint szaporodván, elszakasztatám anyámnak emlőjétől és Semlyénbe küldetém le, hol fülem 8-ik éve-mig magyar hangnál egyebet nem halla...

(Nagyatyám) náddal fődött, vályogból rakott házában, patriárchai felsőséggel éle, bírāja, békéltetője, tanácslója az ügyefogyottaknak, perlekedőknek, osztozkodóknak, kik idegen vármegyékből is, több napig járó földekről hozzá folyamodtanak, bízva elhíresztelt egyenességéhez, tudományához. Bért, ajándékot senkitől nem veve, sőt ő tartá őket cselédjeikkel, lovaikkal, valamig a pör előtte lefolyt s nem különben a tehetősbeket, mint a szegényt. Szolgabíró és a helységek bírái az egész tájon hozzá küldék a vétkeseket, s ő a kisebb

hogy korunk az autobiographiákat már tűrhesse. De az ostrom hevesb is vala, tartósabb is, minthogy ki lehetett volna állanom; engednem a barátság kívánságainak, hinnem, amivel ily tekintetű társam bízata, illő volt. A Tudományos Gyűjtemény négy elsőbb szakaimat (1828. köt. I., II., XI., XII.) felvéve, s annak olvasói remélni nem mert kedvezéssel fogadák amit adtam. Itt újra adom, tovább véve most már s szabadabban és bővebben, mert a hely szűk voltott egyebet parancsola. De midőn én teljesítem, amit az olvasó talán vár, viszontkedvezésül azt kérem ki, hogy előadásaimat tekintse a barátság szorosb körének mondva, s tűrje, midőn oly dolgokat fonok beszédembe, melyek a kedves visszaemlékezés által inkább mulattatják a beszélőt, mint hallgatóit. Eltölt szívnek nehéz elhallgatni érzéseit.“
(*Pályám Emlékezete. Bevezetés.*)

vétkek elkövetőit, s ahol bővebb vizsgálatra nem vala szükség, bottal büntetgeté, rettene-
tes mennydörgések közt, de mindig szelíden.
Vagyonával keveset gondola; ménese, gulyája,
nyájai örömére voltak, nem haszonra; pászto-
rai számolának, amint magoknak tetszett, hív-
telenségeiknek villámlások és mennydörgések
voltak büntetései s a szolgálatból kiesés.
Szérúje gazdagon rakva asztagokkal s széna-
és szalmakazalokkal, pincéje tele borral, ver-
mei étellel s ezeket a szükség idején inkább
nyitá meg a szorultaknak hitelbe s kamat nél-
kül, mint a nyerekedőknek fizetésért. Alig
hihető dolgok, s nem csudálnám, ha előadásom
gyermeki hűséget s hiúságot gyaníttatna; de
még vagynak, akik ismerék, hírét a korabeliek-
től hallották, s még hihetlenebbeket említhetek.
— Meghalván Nyitrában báró Bossányi, s
ennek birtoka rá nézvén, felméne oda, átvenni
örökségét, s mivel e jószágok messze fekvének
Bihartól, alkuba ereszkedék nyitravármegyei
rokonaival. Ezek kevesebbet ígérének, mint ő
gondolá, hogy kívánhat, megbosszankodva fo-
gata, oda hagyá örökségét s annak soha többé
feléje nem ment, sem jövedelmit nem vette. —
Özvegyen maradt anyámat egy rút fősvény-
ségű hitelezője szorította, s ezen elakadásában
a nagyatyám neki ajándékozá kétezer forint-
nyi diurnumait, melyek Máramaros vármegye
levéltárában annyi évek óta heverték. A hely-
tartó-tanács nem veheté valónak az előadást,
de valónak találtatott, s a pénz kifizettetett.

Egyik példája, hogy van vétkes jóság, hogy van gondolatlan nemeslelkűség, és hogy a néhez kedv még kegyetlenebbül bünteti magát, mint másokat.

Bossányi tűrhetlen volt volna, ha fene szezeit lelke nemessége és az oly gyöngeséggig menő lágyság nem szelidíték vala meg. Mit nem szenvedé inasa vagy írója minden reggel, midőn felöltözteték! Nyakkendője fekete szőrfátyol vala, az akkori szokás szerint s közel három vagy éppen négy singnyi. A szoba egyik végében ő, a másikban inasa vagy patvaristája megállottak, s ő és ez kivonák a fátyolt annak szélességében. Akkor ő és ez összehajták azt hosszában és még egyszer hosszában. Nagy csuda mindig, ha hogy a terhes munka harsogások nélkül érhető véget. Most ő megfogván baljába a fátyol végét s túl azon jobbjá második és harmadik ujjai közé, hol a felkötést kezdeni akará, hogy az összeguzsolódott fátyol redőket ne kapjon, elkezdé a kerengést a helyéből ki nem mozduló cseléd felé s mindaddig keringe, míg az inas-hoz ért. Akkor a két véget megköték nyakcsigáján, s vége vala a mennydörgéseknek. A cseléd letörlé arcáról a csepegő verejtéket s ment örvendve, hogy a szörnyű munkán át-
esék.

Minthogy a mi bajuszkás ifjaink hihetőleg e képnek, melyet itt a fátyol-nyakkendő és annak felkötése felől adok, örvendeni fognak s kapván a régi színen, egyéb öltözete felől is

ohajtanak valami bővebbet hallani, teljesítem kedvöket. Mentéje, nadrága mindig azon egy színből, búzavirágszín arannyal, vagy vasszínú s dohány színű, s ezek selyemmel. Lajblija soha sem volt, s mentéjét az ingre vette fel s begombolta mellén, gyomrán. Fekete kordovány csizmája egész térdig ért és mindég aranyzsinórral, mindég sarkantyúsan; télben, nyárban fején egy sinkónak csúfolt alacsony kalpag nyusztból, mint mentéje préme; csak a legforróbb nyári napokon háromszögű kalap. A lájbli és kalap neki az volt, ami mostani öregeinknek a csíkos pantalonok. — Termete szálas, karcsú; sas orra, haja egykor szög, most az utolsó szálig fejér, szemei kékek, hangja igen éles, igen tiszta. Átesvén a megmosdás és felöltözködés nagy munkáján, összeredőlé tíz újjait s levont süveggel s sétálva, könyv segéde nélkül mondá el reggeli könyörgését, lement istállójába megtekinteni, ha kocsisa s fullajtárja jól kikefélék-e lovaiból a port s kiült folyosójára, a ház előtt elmenőkkel beszédbe erede s gyönyörűségét a „Gespräche im Reich der Todten“* s a Febronius¹ olvasásában lelé. Így múla el egyik napja a másik után. Az

* 1757-ben megjelent könyv. (Frankfurt, Lipcse.). Váczy János szerint nem lehetetlen, hogy Kazinczy a hasonló című folyóiratra céloz, mely a XVIII. sz. húszas-harmincas éveiben el volt terjedve. A régi idők nagy szerepvivői (Richelieu, Mazarin, stb.), királyok és államférfiak beszélgetéseit foglalja magában.

¹ Hontheim J. M. koblenci püspök Febronius álnév alatt adta ki műveit a pápai hatalom ellen.

erlangi¹ német és lipsiai² deák újságok kedves csemegéi valának...

Bossányi Ferencnek ifjabb, sőt még férfi-éveiben is igen csinos kézírása volt, s a sorok egyenest folytak, mintha ólmozás után voltak volna írva. Most keze reszkete (bort soha nem ivott) s nagy fáradság nélkül nem írhatta többé. E miatt oly inast tartta mindég, aki írni tudott, s dictálgatá leveleit. Hozzá szokván, kevélység nélkül bizonyos felsőséghez, melyet a kor különbözése menthet előttünk, egyenes derékkal jára fel és alá szobájában s egyik hüvelykét forgatá a másika körül. Bárkit ültete papirosához, soha el nem mulasztá jegyet nyomni körmével az író elébe, hogy az tőle tudja, amit magától igen jól tudott, hol kezdje a megszólítást, hol kezdje az első sort, hol álljon a nap, holnap és esztendő, hol álljon a név. Nehéz dolgok!

A dictálások minden nap folytak, s én, ki a dictálónak és írónak egyenlően kínos munkát minden nap látám folyni s a nagyatyám módjait s mennydörgéseit derekasan eltanulám, levelei érkezvén a dietáról, felültetem magamat az asztalra s úgy kínozám el a helység notáriusát vagy valamely vendégünket, mint csudált példányom a maga Nyékiét és Ladányiát. Akkor már írtam ugyan ólom nélkül is, de azt lassú munkának néztem s nem csak írni akarék, hanem dictálni azon felül. Az

¹ erlangeni.

² lipcei.

anyám gratia alakú s ritka szépségű egyetlen testvére, Klári, elúná dictálásomat s tanácslá, hogy gyakorolgassam magam s nem lesz szükségem idegen segédre. Soha tanács sikeresebb okokkal támogatva nem volt. Ezentúl ténta és plajbász leve minden mulatságom, s rajzolgatám, amit bőrös székeink hátára nyomtatva láttam s azt a gyönyörű kétfejú sast, melyet az asztalos a templom mennyezetére mázola.

Ezen indulgatásim nem igen látszának össze-csapni az atyám óhajtásával, ki nagyon szeretett volna mint generálist látni valaha. Még bírom egy 1764. december 3-án írt leveletem, melyben nevem alatt áll a generálisi titulus, de hihetőleg keserves sírás alatt írva oda, mert a ténta színe különbözik; még bírom egy olajban festett képemet, melyben a 3 esztendő gyermek az akkori Károly főherceg sárga gal-lérú, fehér kabátjában, setétkék lajblival és topánkás nadrággal s parókás fejjel jelengeti, hogy hősnek indult. S atyám e csuda burkolás-ban szerete járattani is. De csakhamar látá, hogy az én meghívattatásom engem éppen nem a dicsőség mezeje felé vonsz s bennem meg-csalatkozott reményeit László, negyedik gyer-mekére rakta által, s nem szerencsétlen jóso-latok alatt.¹

2.

...Atyám a legreligiosusabb ember vala, akit képzelhetni; meleg tisztelettel vonattatott

¹ Jeles katona lett belőle, mint őrnagy halt meg, fiatalon.

mind a felé, ami szent, ami jó, ami nagy. Nem hasonlítva a maga korabeliekhez, kiknek örömközönségesen a vigadás, ital, tánc és kártya volt, idylli életet éle házi körében, mint igen lelkes, jó és ritka szépségű hitvesének hű férje, gyermekeinek szerető atyja. Egy tisztelt öreg asszonyság nekem, már felvonakodott ifjúnak azt beszélé, hogy a maga korában az ifjúság díszje Zemlén, Abaúj, Sáros vármegyékben az atyám volt, érett lelke, nemes módjai s tiszta erkölcei által, kit a nem jó példák meg nem szédíthetének. Termete nem szálas, arca igen kedves, színe tiszta, hajai feketék, szemei kékek. Nyelve magyar, deák, német, tót. Legkedvesebb olvasása Thuanus¹ és némely theologusok: akkor még ők voltak becsben. Reggel velünk, estve mindig cselédjeivel, ha felekezetéhez tartoztak, együtt végzé el imádságát, estve zsoltárt is énekelve hozzá, mint atyja és nagyatyja... Eleimnek a vallássosság házi tulajdona volt, s más színben mint ama régi vala, most is az. Dienes öcsém bihari főnotáriusságában és Zsuzsánna húgom, özvegy Péchy Sándorné, a templomban magok énekelének a sokaság között elől, amit csak az iskolamester szokott tenni.

A kézsmárki tót deák² bennünket a német nyelv tanulásába egy képekkel gazdag biblia

¹ Thuanus (Thou) Jakab Ágoston (1553—1617) humanista író.

² Házi tanítójuk Regmecen, midőn nagyatyjától visszatér a szülei házba.

olvastatása által vezete, s én történetből Esaiásnak valamely részét olvastam meg a kép mellé. Elragadtatva érzém magamat a próféta munkájának poetai szépségei által és mivel a nyelvet nem értém, ahogyan illet, kivitem az atyám magyar bibliáját s most éjjel-nappal a prófétákkal mulattam magamat, míg az az Apocalypsis eliszonyíta. Atyám örülve látá, hogy nyomdokait járom, s a Pál leveleit adá kezembe; de Pált én olvasni soha nem tudtam. Eltolt az az iskolás hidegség. Ellenben az Új-testamentom historiai könyvei és még inkább, amit az Óban találtam, még a Hübner¹ gyilkoló előadása mellett is, kedves olvasásaim maradtak szinte öreg napjaimig.

Atyám nagy beszélő vala s szeretett sokáig ülni asztalnál s mondogatá, amit látá, hallá, olvasa, ami nevezetes szüléivel s ezeknek barátjaikkal történt; ami csintalankodásokat az elmésségeiről még ma is emlegetett András testvéröccse gyermek- és ifjúkorában úze. S míg Dienes és Szirmay András² tényéiraikra hajolva elszunnyadtak, a vir doctissimus pedig pipájához ásítgatott, én az efféléket olthatatlan szomjjal hallgatám:

Még most is toll lévén minden mulatságom, mint Dienesnek a laptá, teleírék a hallott történetecskékkel egy-két ívet, de őrizkedve, hogy

¹ Hübner János (sz. 1668.), német pedagógiai író; bibliai történeteit nagyon szerették a gyerekek.

² Rokonúknak, Szirmay Sándornak fia, ki négy évig együtt nevelkedett velük Regmecen, Kézsmárkon, Patakon.

preceptorom, az a rosszkedvű ember, meg ne sejtse. Hiába rejtegetém azt matrácim közt, ráakadt, s vitte atyámhoz, panaszt tőn, hogy ily haszontalankodásim miatt nem megyen a d i c, d u c, f a c, f e r. Atyám meghagyá, tegye vissza papirosimat, ahol lelte s titokban, de maga nagy örvendezéssel szalada anyámhoz, hogy fiok generális ugyan nem lesz többé, de igen könyvesináló. Anyám megsúgá nekem, mi történt, s az auctorságnak egyszerre vége lőn, mint a generálisságnak.

10.

... Professoraink közt egy sem volt, kinek annyit köszönheték, mint Szentgyörgyi Istvának. Nyílt fej, nyílt szív, nyílt lélek, de egy neki saját hajthatatlansággal. Pedantnak mondhatnám, ha sok tudományát víg kedv nem szelidítette volna. Az iskolának minden ifjai közt s hivatala kezdete óta én valék az az egy, kit sétálásai alatt maga mellé venni méltóztatott, és én éppen sétálásai alatt tanultam legtöbbet. Leckéin annyit nem; ott a tanult ember volt; leckéin kívül az eszes. Írásimat forgatván, megsejté egy görög conjugatiómat, s félve vallám meg, hogy elkezdék tanulni görögül. Tudni akará, miért akarok tudni görögül. Hogy Anacreont érthessem, felelém; gyermek valék azt hinni, hogy a kiseded Anacreont oly könnyű lesz értenem, mint nehéz azt a vastag, azt az imádva tisztelt Homért. Dícsérte törekedésemet, tüzele, báto-

ríta, beszélé, hogy fia három hónap alatt olvasá Homért, de én azt hinni nem tudám. Bár egy-két leckét adott volna inkább.

És mégis Patak, minden fogyatkozások mellett, mely fiakat nevele már akkor is! Mert a tanulás inkább függ a tanuló szorgalmától, mint a tanítóétól, mert Pataknak húszezer kötetnyi bibliothecája van, s a könyvek a tanulók szobáikba is kiadattak, mert az igyeksző gyertyát gyujt a másika gyertyájánál...

12.

Osztályunk fellépe az auditoriumba, s kevés pillantatokkal előbb, mint elereszteténk, az anyámnak két cselédje az összekötött nyalábotkat feltevé az asztalra, s elfordult.¹ Senki nem tudá, mi az; én pedig, megpillantván a két cselédet, szerettem volna, hogy nyeljen el a föld. Oszlának társaim, s én elrejtézém. Anyám értem küldé. Mentem tehát, megoldám a nyaláb kötelékit s ajándékimat osztogatni kezdem...

¹ Erdélyi szokáshoz híven (l. *Erdélyi Levelek*, III.) Kazinczyt rábírja atyja, hogy fordítsa le Gellert Keresztély német írónak egyik vallásos értekezését, s a munkát ki fogják adni. Atyja hirtelen meghalván, édesanyja bátorítja a gyereket. Óri-Fülöp Gábor, tanár, vakmerőnek tartja a vállalkozást. A tizenötéves Kazinczy ekkor Losonczy István *Hármas kis tükör* c. könyvét felhasználva, megírja első művét; címe: *Magyarország geographika, azaz földi állapotjának lerajzolása*. Kazinczyné kinyomatta a munkát (Kassa, 1775.); „a könyvkötő álom nélkül tölte egy-két éjet, hogy a nyomtatványokkal examenig elkészülhessen“.

Már úgy hívé, keresztül estem minden bajomon, midőn superintendens Szilágyi Sámuel úr Debrecenben, csendet parancsola s nevémen szólított. Sápadtan, mint a hold, előállék. A munka ugyan hibás, úgymond, amint egy-két belévetett pillantás után látja, de mely dícséretes törekedés e gyöngye eszten-dőkben! Ne szűnjek meg. A szorgalmas gyakorlás, vezérelve a férfias tanulástól, sokra fog vihetni; példákat horda fel, hogy mások is így kezdék s addig gyakorlák magokat, míg eljutának dicsőségökre. — Nem tudom, van-e sok író, ki ily keservesen lakola első kirepüléseért, de felfogadám, hogy nevem nyomtatva soha többé nem lesz.¹

13.

...Patakon nem leheté egyéb képeket látni, mint amit az országban az olaszországi parasz-tok hátaikon hordottak körül. Ezek hordák el minden pénzemet, ami volt. A bátyám ismeré szenvedelmemet s közel érvén Bécshez, melegen beszélé, mely remek műveket fogok látni a Belvedereben: egy zsidót, ki fejét kiüti az

¹ Anyja tovább buzdítja a munkára. Ekkor fordítja le Bessenyeinek németnyelvű munkáját, *Az amerikai Podoc és Kazimir kereszttyén vallásra való megtérése* címen. (Megjelent Kassán, 1776.) „Anyám belé una a játékba s többé nem un-szolt.“ Bessenyei szívesen fogadja a munkát. „Ne szűnjön meg az Ur — írja neki Bécsből, 1777. febr. 11. — szívének hajlandóságai után menni és az emberi viselt dolgoknak ahhoz a dicsőségéhez közelíteni, melyre szemeit csaknem bölcsőiből láttatik vetni...“

ablakon; egy öreget, kinek szemöldökében és szakálában kiismerhetni minden szálat, egy kakast mintha élne, egy csomó virágot harmatosan. Bécsben a vice-ispán¹ nem mulathata tovább öt napnál, s nyugtalan vágytam meglátni a Belvederet, s az a vágy kiüté Gessnert fejemből.

Végre fellépénk a Belvedereben minden magyarázó nélkül. Bátyám, kinél a természet nem fősvényen pótolá ki s minden nemben, amit a tanulás nem adott, vezeté társait s a márvány szalából balra tért által az Alföld iskolája felé. Tudta, hol áll a Hoogstraten zsidója s nem állta meg, míg hozzá el nem jutott. De rám mindjárt az első szoba faláról egy dagadt szemhéjú fej tekintte alá, s én ettől el nem tudék mozdulni. Bátyám elideje, nem látván a zsidó csudálgatói közt s értem jöve, feddett, hogy elmaradtam, hogy gondokba ejtettem. Most a Denner öregéhez vivének; már számálgaták annak szakálszáleit, már csudálgaták a harmatcseppeket a Van Huysum virágain, s ismét nem valék a csoportban. Úgy hitték, gyermeki nyugtalanságból a Rubens Ference és Ignáca felé mentem el, de én másodszor és harmadszor is a dagadt szemhéjú fej előtt állék s alig hallám elragadtatásomban, hogy nevemen szólítanak. Bátyám pirula értem, hogy tompábbnak találja, mint reménylé. De

¹ Szirmay Tamás Antal, zemplénmegyei alispán. Kazinczy együtt megy vele Bécsbe, nagybátyjával, Kazinczy Andrással. Ez az első bécsi útja (1777.).

midőn önszeretetem elszédít, hogy kevélykedve emlékezem, mint érzém többnek a Van Dyck festését, minekelőtte megtudtam, hogy volt a világon valaki, akit Van Dycknak hívtak, mint a bátyám által csudálgatott Hoogstratent, Van Huysumot, Dennert, Hondecoetert, Steinwicket, kevélységem ellohad, arra is emlékezővén, hogy a dagadt szemhéjú fej nekem akkor még becsesb vala, mint a Correggio Ioja és mint mindaz, amit az olasz iskola szobáiban láték. Gyönyörű fej ugyan, s örvendek, hogy már most hazánkban is sok vászonra festett másait láthatjuk, de mi ez ama nagyobb nemű teremtetések mellett! Azonban nem rossz órában született, aki a remekművek első látásakor úgy ragadtatik meg egy Van Dycki fej által, hogy sok napokig mindég szemei előtt látja azt lebegni, mint a szerelmes ifjú a megpillantott s egyszerre el is tűnt leányt.

Bátyám kivive Szépkútra¹ is, de ott inkább szerettem a kertet szobraiért, mint a szobákat, hol a festések meg nem tudának ragadni. Szirmay leginkább az állatokat akará látni, s engednünk kelle tetszésének. Még ijedve emlékezem, mint ránta félre karomnál fogva s sikoltva, a német, midőn az elefánt felém nyujtá ki orrát és oda nem ölt; de nevetem egyszersmind, mint levének oda ennek látására Szirmay, a bátyám és egy asszonyság, ki az utat Zemplénből együtt tevé velünk. A nagy,

¹ Schönbrunn.

de hirtelen szerencsétlenségben van valami, ami, midőn elmúlt, emeli a lelket; az veri le, ami lassú és hosszan tart.

Mária Theresiát az udvari kápolnában láttam azon pillanatban, midőn felállta térdeiről, keresztet vete mellére, megfordult és ment. Testes és szálás asszony, öltözete hamuszín. — Az úgynevezett fekete hétben levén ott, a theatrumon csak éneklések tartatának.

14.

Bessenyei Györgyöt, ki már ekkor nem vala a testőrök közt, s a Beleznay nevében a protestánsok dolgait vitte az udvarnál, hol neki Theresiánál egy udvari dáma, Grácné asszonyság szerze kedvességet, keresém, de nem találám. Cseléde megnyitá szobáját s dolgozóasztalán írtam meg neki leveletem, pastellben festett képe előtt, mely asztala felett függé. — Báróczy előttem még soha nem hallott név vala.

Nem sok idő múlva azután, hogy Patakra visszatértem, a bibliothecarius tudatá velem, hogy kezéhez eladás végett valamely magyar könyv tétetett le; nyelve érthetetlen, az elébe írt vers gonosz, de tele van igen szép rézmetsetekkel: Báróczynak *Erkölcsei Meséi* Marмонтelből. Én azt szeretém meg, amit a bibliothecarius gyalázott s attól borzadtam vissza, amit magasztalt. Még ma is bírom a könyvet, még rajta van ifjú esztendeim öröminek kedves emléke; még ismerem a helye-

ket, hol édes szólása csudálgatásaiban fel-fel sikoltozám. Visszavágytam Bécsbe, hogy őt láthassam, hogy lelke átszállhasson rám fél mértékben. Ő vala örök olvasásom ezentúl, s már akkor feltevém, hogy az ő koszorúja után fogok törekedni, minden erőmmel, ami lesz...

Második könyv.

ELSŐ SZAK.

8.

... Gyönyörű vala azt látni a József epochájában, hogy a jobb lelkek hogy szövődének össze, hogy tartának össze, az egymástól elválasztó színek különbségei mellett is, mihelyt őket a jó szeretete egyesítette. Nagy és kicsiny s hazafi és idegen, tisztviselő s magános, polgár és katona egy volt, ha egymásban érdemet találtak...

15.

... Itten valamit a theatrumok¹ felől.

Tudván, hogy a szín fődarabjának Hamlet tartatik, valamikor azt játsszák a kassaiak, mindég elmaradtam a theatrumból; rettegetem,

¹ Kazinczy, valahányszor Bécsben járt, szorgalmasan látogatta a színházat is. Sokszor találkozott itten Ráday Geodeonnal. „Legördülvén a kárpit, hozzám fordult s magyarázá, hol játszott jól a szín embere, hol rosszul s miért jól vagy rosszul, s a dramaturgusok törvényeit s a hármass egységet.“

(Pályám Emlékezete.)

hogy a rossz, vagy ami szint annyi, a közép-szer játék előli bennem, amit keresék. Most itt vala jelentve Hamlet, s egyike valék a leg-elébb felgyülteknek. Lange játsszá a darab hősét; meg valék rázva lelkemben és testemben s áldám sorsomat, hogy a darabot itt lát-tam adva, nem Kassán.

Egy ismerősöm tudni akará, theatrumból jövök-e, honnan ő is, s mint valék megelé-gedve. Sem a játszott darabbal, mondám, sem a játszókkal. Két kezét felrántva borzada vissza tőlem Luzatto;¹ s én bizonyossá tevém, hogy a kassai játszóok nem játszanak rosszab-bul, mint ezek ma, sőt többére jobban. Kérlek, mondá, ne mondd ezt más előtt, ki fogsz kacag-tatni; tudod-e, hogy Brockmannt láttad? Elnyele szégyenletemben a föld, s elnémultam, de megmaradtam érzésem mellett.

Most Clavigo vala kijelentve s a Beaumar-chais szerepét Brockmann készüle játszani. Megjelentem a házban, s vártam a csudát. Brockmann az elsőbb actokban jól játszott, de azt Kassán is adták volna így; nem értém, az ember mint juthata celebritásához. Hajlandó valék azonban inkább azt hinni, hogy a dolog-hoz én nem értek, minthogy az egész német világ nem; de most jön a scéna, midőn a levél meg-érkezik s Marie magát ismét megcsalva látja. Beaumarchais-Brockmann lángol és reng, ma-gosan felkontyolt üstökébe ravaszul igen sok

¹ tudós talmudista.

puđert rakata s úgy csapá meg homlokát, hogy ujjai üstökét ütötték meg, s a puder köđöt csinála egész figurája körül. Ez a lán-golás, ez a rengés, az a vad hang, melyben haragját öntögette, az a meredező szem, az a fel-felrántott kar és minden, minden mutatta, hogy a német világnak van igaza s hogy nem nekem volt. Minap a szerep nem kíváná, hogy kitégyen magáért, most kívánta, s az játszik jól, aki, ahol kell, *attenuat vires*.¹

Storazzi, a szép énekesné, szememet, füle-met, lelkemet elbájolta. — Mozart az orchestert igazgatá, fortepianóját vervén. De az oly-annyira nem testi örömek felől, mint amiket a muzsika ad, nem szabad szólani. Hol az a szó, mely azt fesse?

16.

S ez a mennyei gyönyör egy más érzékre ható gyönyört juttat emlékezetembe.

Dornbachra menvén ki s mint mindenüvé, ahol elsőben, oda is egyedül; amint a bokrok előtt elmenék, egy ismeretlen illat csapa meg. Körültekintém magamat s sem a földön, sem a bokrokon nem láték semmit, ahonnan az jö-hete. Minél tovább távozám, annál inkább tűnt el az illat. Visszamenék s szaglásom elvezete a keresett helyre. Féltem a megszólítástól, de kísértetem nagyobb vala, minthogy ellentáll-hassak, s hirtelen meglópám a kertet, hogy a

¹ csökkenti erejét.

városban végére járhassak, a nem ismert szerény plánta mely nevet visel. Rezéda vala nálunk ismeretlen akkor még, Viczay¹ által is.

MÁSODIK SZAK.

... Czirjék² megérkezék Felső-Regmecre, s Rolly (1784. febr. 29-én) az anyámat és engem ebédre kérete meg.

Amint belépünk, a szép hadnagy és a szép leány egy asztalka mellett ültek. A leány felolvasa a Colardeau Heloizéből két sort, a hadnagy pedig némán futa végig fordításán s kéziratán igazításokat teve. Szébb leányt, mint ez az új leány (Heloiz), nem könnyen lehet látni; szébb ifjat, mint ez az új Abelárd, még nehezebben, de talán szébb kéziratot sem könnyedkén. Az aranyozott szélű papirosra vala írva, behintve aranyozott és kék porral, s a kék és rózsaszín tambour pántlika, mellyel által vala tűzve, hosszú bodrokkal nyúla ki a papirosból. — Visszaadák látogatásunkat, s Czirjék óhajtá látni, mit dolgozom. Nekem az minden óhajtásom, mondám, hogy rajtam valaha ki lehessen ismerni a Báróczy tanítványát...

1787.

Íróink s olvasóink száma mind inkább szaporodék, és ha az ügynek új munkás barátja

¹ Kassai orvos.

² Czirjék Mihály, testőriró, Colardeau fordítója.

túne fel, kicsinységgel ugyan talán, talán csak egy alkalmi verssel, de amely lelket mutata s reménységet hagyott, hogy az író ott meg nem áll, mely öröm vala mindenfelé! mint repüle az új név egy szájról más szájra! az új társ felkeresése a régiebbeket, s a régiebbek kiterjesztett karral jövének az új elébe; leveleinkben tézénk egymást, mint a rómaiak, hogy a külvilág nyugétől megszabadulhassunk. Jobb lélek kezde szárnyallani a közügy mezején, s most közelíte igazán a várva várt reggel; az az előbbi hajnalgás álderengés volt...

NEGYEDIK SZAK.

1790.

...A francia revolutió hosszas pezsgései után (1789. június 14-én) kilobbana. Oda intézé szemeit a világ két hemispheriumáról minden. Nagy és szép dolgok s még több rútak, undokok, borzasztók, rettenetesek, bár nagyok. Mint aki nyugalmas partról nézi a vésszel, habbal küzdőket, nem örül ugyan a veszély és elhalás látásának, nem óhajtja ugyan, hogy őt is veszély-érje, de szereti látni a tüneményt, mert az nagy, mert az nem mindennapi s az ilyen érdemel figyelmet: úgy nézi egy elaljasodott, elpuhult, de most oroszláni dühre serkent nép tetteit minden; a tudományokban nevelt egyszersmind azért, mivel amit innen történni láta, az őtet Hellas és a régi Róma hőseire emlékezteté. De azért, hogy e történeteket rész-

vétellel nézénk, senki nem felejté, hogy irtóztatóbb csapás, mint egy revolutió, a hont nem érheti és hogy dőlő vagy döntött épület körül forogni nem tanácsos; senki nem óhajtá, hogy a miénk is dőljön és döntessék. Boldog, ki őseinek erős és régisége által is tiszteletes, régisége miatt is kedves lakjokban bátorságban élhet és örömét találhatja, bár annak repe-dései igazításokat kívánnak.

József leküldé koronánkat, a jegygyűrűt a király és nemzet között, Budára, s akkor lobbanánk örömrre. De örömünk sok és szép jelenségei közt valának olyanok is, melyeken nem leheté nem mosolygani, bár a tisztelet a mosolygást tilthatá. Egy fiscalis Köpcsényben nem elégedék meg azzal, hogy a ládat ő is megpillanthatá, ünnepiesen köszönté meg azt, feledvén, hogy az olyan csak versekben szabad. Banderiumok kelének össze minden vármegyében, s egyike jött őrzeni a nemzet kincsét vagy inkább csak tisztelkedni körülé, másika ment, elvégezvén már a szolgálat-tételt...

A nadrágocskák, hacukák libernyákok egyszerűre tűntek el. Gombkötőink nem győzék verni az aranyzsinórt, sujtást, kreppin rojtokat, paszamántot; s Erdélyben, hol minden aranyfonal elfogyott, Kassáról mene a kalpagrojt és mentekötő s nem postaszekeren, hanem, hogy négy nap alatt már vehessék, a leveleket hordó postán. Esztendővel ezelőtt már leheté látni kurta mentéket, Theresia és József alatt

azt térdig érő hosszaságban hordottuk, s sokan bakancsal, hogy a frakkhoz és strimflihez hasonlítson, de most a hosszú menték is eltűntek vagy csak azon látszottak, kik rettegésüket bölcseségnek szerették volna nézetni vagy éhen voltak. Lobogott a Zrínyi kucs mája minden fejen, pipacsszín posztóból, fekete magyar bárány prémjével, s ennél eszesb fejfedőnk nem lehet, mert legolcsóbb volt s legalkalmasb; lobogott a kócsagtoll a nyusztos kalpagokon, s prémet növelte szája felett minden.

Az asszonyi nem véstelkedék a miénkkel a nemzetiség külső jelenségei viselésében, s a párisi lipántok helyett asszonyságaink fekete csipkés kontyokat vevének fel, leányaink pártákat s derekaikat vállakba szoríták s kötényt kötöttek. A gazdagok nyakokon, mellyeken, karjaikon kívül még kötényeiket is elhintették gyöngyfüzéreikkel és aranyláncaikkal, posztóból varraták zöld mentéiket, fehér mellényeiket (Gillet Weste) s veres szoknyáikat s fekete bársony csákócskát nyomtak fejükre. Csak az a híja volt, hogy kardot is kössenek. Még akkor nem éneklé nekik a hon halhatatlan fia ezt: „Utállak és férfiasszony“.¹ De vala haszna annak is, s ami egy időben nem jó, jó lehet egy másikban.

Ki kelle forrani ezen elragadtatásnak, s végre látánk, hogy az arany jobban áll er-

¹ V. ö.: Gyűlöllek én, asszonyférfi, Ki kiléptél rendedből...
(Kisfaludy Sándor: Boldog szerelem.)

szényben mint nadrágon, s fekete zsinórral varratánk ruháinkat s búzavirágszín magyar szövésű posztóból sujtásozások nélkül. A búzavirágszín tovább hamuszín szürkévé vált, fekete szőrzsínórral, fekete vagy pej báránnyal. Az elegánok ehhez világoskék vagy éppen rózsaszín tafotát vettek bélésül s a posztó színével egyező selyemzsinórt, s leg szebb ízlésű viseletünk ennél nem volt.

Egyike valék én is azoknak, kik májusban Abaújból a korona tiszteletére lemenénk. Első órámat ott gyermekségem, ifjúságom, öregségem szeretett társával, Bárczay Ferenc ural, a Ferenc és Desseffy Kata fiával állám. Hamletem előbeszéde fenntartja emlékezetét.

Orczy a maga megyéje küldöttjeit theatumba vezeté; üresen várának bennünket a székek. Zenge a szín, midőn Orczy velünk és a velünk abaújiakkal összeegyesült borsodiakkal, midőn a játék már állott, belépe.

Sorba járánk a nemzet nagyjait, s ebédek, vacsorák, táncok fogadának mindenütt. Vendéglőink számában elől kell említenem azt, ki Pesten legszebb házat tartá, özvegy generális Beleznay Miklósnét, báró Podmaniczky Anna Máriát. Ajtaja nyitva vala minden idegennek, minden magyarnak és nem magyarnak, ha születés vagy érdem ajánlották.

Néhányan az olvasó kabinetbe menének el. Kardjaink csörtetése a grádicson s a belépő csoport látása mindent felugrata székéről.

Koppi és Kreil meglátván, hogy én vezetem, jöttek idvezlésemre; ez philosophiát, az históriát tanító professzor az universitásnál. Te vagy? kérdé Koppi. Ezt ugyan jól tevétek. Mutassátok, hogy nemcsak kardot tudtok rántani.

A dícséretet én legalább nem érdemlém. Mert midőn az egyesült két zászlóalj kapitányai, az abaújinak gróf Csáky Antal, később szepesi főispán, a borsodinak Radvánszky Ferenc gyakorlást tétetének velünk s szerencsémre itt elsőben s kardot hagyának rántanunk: az enyémet hüvelyéből sem én magam, sem erősb karú minden társaim ki nem tudánk rántani. Megvevén a kardot Kassán s örülvén, hogy anélkül nem maradtam, mert a csiszár nem tudta annyit készíteni, amennyi akkor kívántaték, feledém megpróbálni, kijár-e vagy nem...

ÖTÖDIK SZAK.

1791.

...Épületem talpköve Széphalmon, Abaújban ugyan, de csak egy órányira a Zemplén gyűléses helye, Újhely s két órányira Patak felett, átellenben Toronyával, mely utolsó a tokaji bort termő hegyek közt (a tót ember meg nem tudja tanulni a nevet s Kis-Bányácskának hívja), 1791. májusban tétetétek le, midőn már Bécsben valék s szeptember 10-én érvén haza, már felvonva leltem min-

den falát. Selmecnek, Radvánnak, Kassának vevém útamat s Mikóházáról ide kerülék, úgy tértem vissza Regmecre, anyámhoz. Nyugtalan valék meglátni, mennyire ment a munka, s az vala minden óhajtásom, hogy minél előbb ide költözhessem s magamnak élhessek, nem ragyogva, — az a vágy engem sohasem bánta, — hanem boldog függetlenségben.

Mely örömek és mely csapások várnak e falak közt reád! — e gondolat rohana rám, midőn éjszaka, de világos éjszaka a hold teljes fényében először léptem be pitvarom küszöbén. Tudtam, lesznek mind ezek, mind azok, de ki álmodhatta volna meg azt teljes nagyságában! A jövődőt homályba fedi szemeink előtt a bennünket szerető istenség; a jó elvesztené becsét, ha örömeinket előrelátnánk, s ki ne kívánná, hogy nyelje el az örök éj, ha a rosszat, melyet el nem kerülhetünk, viselni előre is kellene!

Negyedik könyv.
MÁSODIK SZAK.

1804.

25.

... Meggyőződve az eránt, hogy kívánságaimat senki más úgy, mint Sophie ki nem töltheti, Kázmérba mentem fel, hogy kilessem, felejtethetném-e vele az ifjú szép emigránst, kitől magát elrántatni öt esztendő óta semmi tekintetek által nem engedé, és ha a

dolog jól indulna, mind azt megtenni, amit az idő enged. Anyám ötet annyira szereté, hogy midőn Regmecen mulata, egész hetekig nem ereszté el magától és így biztosan lehete reménylenem, hogy lépésem megnyeri java-lását.

26.

Lajos napja előestvénjén (aug. 24.) értem oda. A grófné s Sophie és Marie a kertbe akarának lemenni, mert a nap meleg volt az összeolvadá-sig, midőn szekerem az udvarra befordult. Mint a ház gyermeke megpillantására, ki nem várva jelen meg két esztendei távolléte után, úgy kiálta fel mindhároma, amint meglátott, s míg cselédem szekerem ajtaját megnyitotta, Sophie már mellettem állott. Ferenc s mikor megy el tőlünk? kérdé. — Köszönöm a szíves fogadást, édes Sophie, mondám, s mióta szokás így látni vendéget? — De a testvér nem vendég, felele Sophie; s azalatt anyja s öccse is előttem állának.

Sophie úgy hitte, hogy az ő valójában van valami, ami engem tőle visszatól, ámbár vele, mint barát barátnéval s testvér testvérral, megférék, s elfoglalva lévén, hogy ötét és engem külön választ a sexus, az eszébe sem jutott. Bánása velem így annál szabadabb, tartaléktalanabb volt. Jöjjön, úgymond, menjünk atyámhoz, nemsokára rá jó hidegglelése, s akkor magában szeret maradni.

A grádics közepén, hol vele, a testvéri familiaritas szerint, nem karon, hanem kézen-

fogva lépdelgeték, megállá. Édes Ferencem, mondá itt, nem is tudja, amit mindég jövendőlgete, megvan; két hete, hogy itt Párisból a jelentés; Étoile¹ megházasodott. Lábra akarván állítani minden vagyonaiktól elesett szüléit és az egykor fényes házat, elvevé egy gazdag polgár leányát.

Soha én kevesebb hírt nem hallhattam, soha én jobb órában Kázmérba nem jöhettem. Azonban érzéseim meg valának osztva az öröm és a legszínetlenebb szánás között. A csapás rettenetes, mondám, és enyhülést neki csak az a gondolat adhat, hogy ezt várnunk lehet, várnunk kelle.

A hideglelés paroxizmusa ma hamarább jöve a grófra, mint várák, s midőn belépénk, már vetközteté inasa. Megcsókolám kezét, ő nem engemet, de megkövetve; sőt mihelyt lefekvék, kért, hagynám magát s mulassak a grófnéval s gyermekeivel. Azok jöttek. Sophie pedig engem egy ablakba vona s ott önté ki keblembé szíve panaszait.

Fukarkodám éltem legszebb gyönyöreivel s az utolsó cseppig akarám kiszörbölni, amely édes kelyhet nekem itt a gondviselés annyi szenvedésemért nyujta. Sophiet a maga tiszta asszonyiségában akarám végig meg végig nézni, melynek most új kecsket ada a mély fájdalom.

Huszonnégy óráig vittem úgy dolgaimat,

¹ Maximilien Comte d'Etoile, Sophie első vőlegénye.

hogy Sophie semmit nem sejtte meg szándé-
komból s ezt a melegebb, szabadabb közeli-
tést, melyen el nem foglalt elmével felakadt
volna, most a baráti, testvéri részvételnek,
szánásnak tulajdonítja. Én más részről örven-
dek, hogy ő meg nem sejtve kelepceimet, ép-
pen ezen megtévedése által tapada inkább
meg inkább belém. Eltűnt volna tartalék-
talansága, ha meggyaníthatta volna, keblem
mit forral.

Visszajövén estveli sétálásunkból, a két
leánytestvér engem magamban hagyta. Még
nem szólok, mondom magamban; ily scenákat
az istenek csak egyszer adnak az életnek; s
újra elmondván, hogy nem szólok, összekul-
csolt karral egy commodhoz támaszkodám,
midőn megnyílek ajtóm, s Sophie belépe.

Sophie, mondám, ki nem bontván karjaimat
egymásból s helyemből ki nem mozdulván,
jőjön csak ide. Ő fel nem akada a szokatlan-
ságon, mely ha testvéri viszonyunkban nem
találna mentséget, nevetlenségre mutatna, s
megállta előttem.

Édes Sophie, mondám, még mindig össze-
kulcsolt karral s megtámaszkodva; ismer en-
gemet és a zavart, melyben házunk most áll;¹
de ismeri lelkes és jó, bár megtévesztett anyá-
mat is; vegye mindezt együvé s mondja meg
nekem, összeköthetné-e életét az én életem-
mel?

¹ családi viszálykodásaikra céloz.

Sophieben az a gondolat támada, hogy én producálni akarom, amifelől tegnap folyt a szó. — Nem, édes Sophie, mondtam sárgára, zöldre, pirosra, fejezre egymásután változó színekkel; én egyenesen azért jövök, hogy lássam, remélhetek-e.

Míg zavarodásomból magamhoz térheték, Sophie anélkül, hogy emlékezhetném, miként, eltűne előlem. Szégyelve gyengeségemet, hogy erős feltétem mellől eltántorodhatám s hogy amit tettem, ily balogul tettem, sebes léptekkel járok fel a szobámban s akartam volna, nyeljen el a föld.

A Sophie szemeiről éppen ez a nem készült vallás kapta le a hályogot; most érzé ő, hogy a tegnap óta eránta mutatott meleg szánás valami egyéb vala. Összefutának lelkében a barát, testvér, szerető ideái s azzal a tettetést nem ismerő lélekkel, mely neki nem eltanult, hanem természettől vett tulajdona, jön s megszólít: Ferenc, s hol fogunk lakni?

Mint elébb a színek arcomon, úgy változának most, úgy csaptak által egyikből a másikba érzéseim a magam vádlásából a legindulatosabb örömébe, triumphuséba. Megragadám a három esztendő óta minden mások felett becsült leányt s ki nem eresztém rengő karjaim közül, míg a szót kimondta. Akkor kifejté magát karjaimból s ment.

Nem lelém többé magamat, nem leheték többé nélküle. Jött ismét. Ízenetet atyámtól: ő inkább barátod, mint hogy veled a szokott

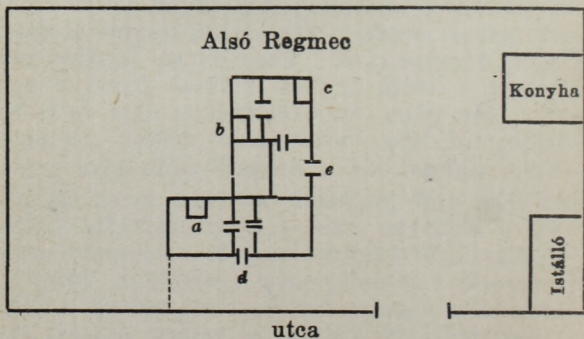
úton mehetne. Nem te fogsz vele szólni: ő fog veled.

A nemeslelkű ember meghallván hitvesétől, amit ennek Sophie monda, felüle ágyában s összetapadt tenyerével égre tekintve ezt mondá: Mondjátok meg Ferencnek, senkinek nem inkább mint neki; ismerem őtet; a lányom szerencsés lesz...

Anyámnak nem vala lélekezete, midőn a hírt hallá. Hiszen én mindég szerettem Sophiet! mondá, megállapodva minden szón s ment, elmondani ami történt, egy szeretett rokonának...

FOGSÁGOM NAPLÓJA.*

1794. december 14. vasárnap. Szombat és vasárnap közt egyszerre fagyott meg a sár s oly keményen, mintha a fagy két hét előtt állott volna be. Szombaton még irtóimnál¹ voltam, közel az 1791. épülni kezdett házamhoz, a liget előtt; vasárnap egész nap írtam. Az anyám estve álmos volt s sietteté a vacsorát, hogy lefekhessen. Én is lefekvén József öcsémmel.

Az anyám az *a*-betű alatt feküdt, én a *b* alatt, az öcsém *c*.

* Az eredeti kézirat másolatából. (Magyar Tud. Akadémia.)

¹ irtóimnál.

Midőn az anyám már csaknem elszunnyada, két szobaleánya elijedve hallván, hogy ablaka rostélyát, a *d*-betű alatt, valaki megcsapta. Hallá a csattanást a szomszéd szobában az anyám is s úgy hívén, hogy vendég jöve, parancsolá, hívják elő a szakácsot, vacsoráljon a vendég s feküdjék, mert maga nyugodni kívánt.

Az egyik leány ment a gyertyával megnyitni a pitvar ajtaját, az *e* alatt s elsikoltá magát, midőn egy ulánus tiszt a Terebesen fekvő báró Mészáros János generális regementjéből, főhadnagy Ehrenstein, linzi postamester fia, a pitvarba belépett, két ulánus közlegény pedig kivont karddal az ajtónál megállott.

Hol Kazinczy úr? — kérde a tiszt. A leány azon szoba felé vezette, hol az öcsém feküdt. A leány vitte a gyertyát, s a tiszt utána.

Herr von Kazinczy, — mondá a tiszt az öcsémnek, — ich habe Befehl Sie nach Ofen zu begleiten. Kleiden Sie sich, wir müssen alsogleich fort.

Wen? — kérde az öcsém.

Sie, Herr v. K.

Welchen Kazinczy?

Herrn Franz Kazinczy.

Das bin ich nicht. — A tiszt majd lerogyott ijedtében, mert casszálás¹ vala neki ígérve, ha elszalaszt vagy eltéveszt. Harmad nap olta egy gubába burkolt embere a kapunk előtt álló

¹ Allásvesztés.

korcsmában iddogált, tudakozódván, otthon vagyok és vasárnap otthon leszek-e, tartok-e töltött fegyvereket, s a feleleteket naponként megküldé Terebesre.

Und wo ist denn Ihr Herr Bruder? Er war ja heute noch zu Haus. — Az öcsém mutatta, hol fekszem, s a tisztt jött s egész nyájassággal elmondá, amit az öcsémnek. Ich komme auf Befehl Sr kön. Hoheit des Erzherzogs Palatinus (Sándor Leopold), Sie nach Ofen zu begleiten.

Ich unterwerfe mich den Befehlen Sr kön. Hoheit, mondám egész nyugalomban; wann wollen Sie, dass wir aufbrechen?

Ohne allen Verschub. Es steht Ihnen frei alles, was Sie zu Ihrer Gemächlichkeit nötig haben, mitzunehmen; nur müssen Sie Ihr Geld mir übergeben, das ich gegen eine Quittung zu übernehmen den Befehl habe, so wie alle Ihre Schriften.

Und wie viele Wägen haben Sie fertig, Herr Oberlieutenant?

Sie fahren Ihren Wagen und Ihre Pferde bis Újhely; dann gehen wir mit Vorspannpferden. Schriften, die Sie nicht mitnehmen können, versiegle ich und es wird jemand hinausgeschickt, sie zu übernehmen.

Midőn én öltözni kezdék, az anyám a pitvarból a szomszéd szobába lép, úgy ordítván, mint az oroszlán anyja, kinek kölykeit elszedték. Fiam, Ferenc, az Istenért! ... Édes asszonyám, mondám, látja, hogy én nyugva va-

gyok; ne remegjen, asszonyám, nem telik belé két hét, s itthon leszek megint. Szavam az anyámat elcsendesíté.

A szoba hidegecske volt, s a német örült, hogy megkapa; az neki elég volt. Így én alkalmat és időt kapék szerelmes leveleim csomóját írószekrényemből kivenni és az ablakon kitenni. Titkon megkérém az anyámat, hogy azokat vegye gondviselése alá, még hazaérkezem.

A tiszt megengedé, hogy némely barátimtól búcsúzzam, de céduláimat elébb meg akará olvasni, amit én nem ellenzettem.

Tizenkét dzsidás ulánus által kísérve, így postakocsimon, négy szép lovaimon Újhelybe beértem. Töretlen lévén az út, menésem lassan folyt, s éjfél vala, midőn Újhelyben a kispiac fogadjának felső szobáiba beszállítottam. A hold oly tisztán világíta, mint a ködös időben a nap.

Sátoraljaújhelyről Liszkán, Szerencsen, Körömön, Keresztesen, Kályon, Árokszálláson, Hatvanon, Kerepesen át Pestre, majd Budára hurcolják a foglyokat. „Csikorgott kerekem a jeges hóban, midőn a vár dombján s az utcákon elmenénk. Végre a franciscánusok klastroma előtt megállánk. Szekeremről hallám, mint nyitják a zárat. Minden hatodik lépésre a folyosón más meg más katona, puskával s fejét szür kámzsájába burkolva.“ Itt bilincset vernek Kazinczyra, melyet nemsokára Almásy Pál titkos tanácsos közbenjárására levesznek róla. Csak akkor tesznek rá „postavasat“, mikor bírái elé lép. A vád: *crimen laesae majestatis* (felségsértés). Kazinczy egy ideig tagadja, hogy leírta s terjesztette Martino-

vics kátéját, később azonban mindent megvall. Németh János, „causarum regium director“ gyönyörködik a kinjában. Törékeny alakját szemlélve „talán azt forgatá átkozott lelkében, hogy az a vékony nyak nem ad sok dolgot a hóhérnak“. Midőn Kazinczy megtudja, hogy egyik öccsét is elfogták s kérdi Némethtől, melyiket, döbbenve hallja a Miklós öccse nevét. Sírva fakad: Az Istenért, hisz ez még gyermek! — Az meg nem hal. A gaz Szlávay János csábitotta el — jegyzi meg Németh. Kazinczy érti, mit akar mondani: *Az meg nem hal, mint te.* — Lelki ereje nem hagyja el. Könyveket kap, fest, fordít. S minden alkalmat megragad, hogy emberekkel legalább távolról érintkezzék.

Egy fiatalembert látok fogva ablakomból. Az a 26. numerus alatt tartatott. Én ablakom üvegéhez ütöttem tízszer az ujjomat, mert a K a tizedik betű, azután egyszer, mert az A első, s így nevem minden betűjét; ő pedig szénnel festett könyvekből kitépdelt papirosokra betűket s elébb K, azután O, P, A, S, Z betűk által jelenté, hogy ő budaméri fi, felesküdt prókátorocska. Hamar rajta veszte, s elszedék betűit s szentet neki többé nem adtak.

A Kazinczy-család hasztalan keres összekötést az udvarhoz. Kazinczy Miklóst szabadon bocsátják, Ferencet fő- és jószágvesztésre ítélik. Kegyelmet kap a császártól, de bizonytalan időre fogva tartják, míg javulást nem mutat. Budáról Brünne, Spielbergbe viszik. Börtöne kétemeletnyi mélységre van.

Félóra mulva aztán jó a kancsal profósz¹ s ismét két gyertyával. Ew. Gnaden, folgen Sie mir.

¹ Tömlöctartó.

Soha nekem az Ew. Gnaden titulus kedvesebben nem hangzott. Jól megyen a fogoly dolga, aki Ew. Gnadennek tituláztatik, mondám. Vitt, végig a folyosón a szegletig, hol fel is, le is grádics nyilt...

A profósz elől, két gyertyával, én utána. Ámbár a profósz az egyik kezében egy gyertyát, a másikban egy másikat vive, teste mégis lábam elébe veté az árnyékot. Féltem, el találok esni. Jobbomat tehát tapogatózva a szobák falához, balomat a folyosóéhoz vetettem, de úgy kaptam vissza a balt, mintha kígyót illettem volna a fűben, mert a kőszikla penésze tenyeremen maradt. Itt azon szobát, mely a folyosón a negyedik vala, de a XIV. No alatt állott, megnyitotta. Elijedtem, meglátván penésztől annyira általevett ajtaját, mint a pincéké lenni szokott, s amint benyitván az ajtót, megcsapott a penész búze. Miolta a vár áll, soha ezt ki nem meszelték; a scorbuticus rab, gyomorszékén ülven, a falra köpte nyálát, s az perpendicularis lineában folyt le, hol sápadtabb, hol veresebb színt hagyván a falon. Irtóztató volt látni. Az egyik oldalfalról a másikig egy gerenda vala vonva, s arra hídlás, mint a lovak alatt az istállóban. Egyszerre léptem fel a hídlásra, ki nem állhatván a bűzt s mentem az ablakhoz. Was wollen Ew. Gnaden? — kérdé a profósz. Aufmachen; ich falle ja in dem Gestank um. — Das Fenster wird nicht aufgemacht, mondá, minden syllabán megakasztván nyelvét. — Warum? — Hier wird

nichts gefragt. — Ekkor látám én, mit ér az Ew. Gnaden titulus.

Az említett gerendáról nyolc lánc fityege le, egyik végével a gerendába srófolva. A szoba azoknak vala rendelve éjjeli rekeszül, akik nappal az utcákat tisztongatják.

A profósz egy óra mulva jött. Ew. Gnaden, auf Cavaliers Parol, alles her, was Sie preziöses haben. Általadtam neki erszényemet, mely tömve volt, órámat s egy karikagyűrűt mutatam ujjamon, melyet nekem budai fogságomba Rudnyák Pepi (most gróf Batthyáni Vince özvegye) adott, s kértem minden szentjeire az egeknek, hagyná meg nálam. — Nem. — Uram, varrja le az úr a Kutscherpelzem alá, csak hogy nálam maradjon. — Nem. — Egy néhány aranyat akarék neki adni, de féltem, hogy még felád. Das Geld ist ungezählt, mondám, hogy vegye, amit akar. — Elment.

Vártam, hogy előhossa párnazsákomat, s nem jött. A hídláson lévén egy szalmazsák és egy pokróc, ráfekvém, ruhám vala párnám, Kutscherpelzem a paplanom. Szerencsés nevelésem nem érezteté velem, hogy ágyam el nem hozák.

Másnap egy csuporral jöve s a csupron fél prófontot hozott. — Wo ist denn mein Essen? — Das ist Ihr Essen. — Wie denn? uns ist ja erlaubt kochen zu lassen, was unser Beutel erträgt, und die vorigen Transporte werden doch Ihnen dies gesagt haben. — Hier wird nichts gefragt, felelé s ment.

Egy nap krompli volt és egy kis szelet tehénhús; másnap galuska s egy kis szelet tehénhús; harmadik nap árpagerstli s egy kis szelet tehénhús, s ez a három comedentia forga egész decemberig. — II. József úgy rendelé, hogy a fogoly, bárki légyen az, napjában ne kapjon többet, mint 4 X-rt s ebből a profósz ellopa egyet minden nap. Csuda, hogy ez is maradhatott. De elzárt ember nem eszik sokat, s én nem mondhatnám, hogy ez a sanyargatás nagyon bántott volna. Az igazi szenvedés a léleké.

Október 7-ike óta nem vala jobb eledelem, nem jobb ágyam, nem vala semmi könyvem. A tömlőc búze annyira megdagadtatá gyomromat, hogy orvosra szorultam. A szerencsétlen ember bardana-levet itata velem minden ok nélkül, s az még jobban elgyengített. Midőn a gouverneur november utolsó napjaiban hozám is bejőve, már fel nem tudtam kelni szalmazsákomról.

Was ist das, dass dieser Herr vor meiner nicht aufsteht? — kérdé a profósztól. — Ew. Excellenz, das ist der Herr, von dem ich Ew. Excellenz gesagt habe, er sei zum Tode geschwollen. Fassen Sie Mut, — mondá a gouverneur; es soll besser werden. Ich habe die Instruction, alle die hierher kommen, auf die Weise zu behandeln, wie Sie behandelt werden. Heute erhielt ich den Befehl von dem Erzherzog, Ihrem Statthalter (a mostani palatinus), dass Sie sich verkösten dürfen, und

dass ich Ihnen Ihre Bettstücke, Koffer und Bücher abgeben lasse. Dies soll morgen geschehen. Der Verstoss entstand daher, weil die Officiere keine Instruction für hier mitbrachten.

Megköszöntem s kértem, nyitassa meg ablakomat. Én a mephyticus búznak az áldozatja vagyok. Az ablak be vala srófolva. — Jó, mondá, — holnap felküldetem a lakatost.

Hogyan? — mondám egész tűzzel, — Excell. látja, hogy amit szenvedtem, parancs ellen szenvedtem; hogy ez betegíte el, ez vive a halál révébe, s Excell. még ma sem engedi idejóni a lakatost?

Az odale lakik a városban, estve van, mindjárt ránk zárják a kapukat, s ha becsukják, én is itt virradok fel. — Excellenciádnak kezében a pénzem. Én fizetem a fiákert. Kín ezt a penészszagot szívni.

Ma lehetetlen.

Engedje hát Excellenciád, hadd üssem ki az ablakot.

Gondolkozék s megengedte. Úgy hitte, bevárom, míg kimegyen.

Mint a még kevésnapú kölyök, melyet nem bírnak lábai, úgy vánszorogtam a hidason az ablak mellé, hol sarkantyús csizmám álla, s kiütém a karikát s orromat az ablakon kidugám. Ez megillette. Hör' Er, — mondá a profósznak; ist ein Zimmer oben leer? — Jetzt nicht; aber in zwei Wochen. — Ohne meinen

weiteren Befehl abzuwarten, führt Er diesen Herrn gleich hinüber. S ezzel ment.

Decembernek nem közepe táján, hanem dec. 21-én, midőn már nem hittem, hogy átviszen, jött, vitt.

Tüdőm el vala szokva a jó levegőtől, s a hirtelen változás azt cselekvé, hogy a grádicson elájultam. A profósz szobájában leltem fel magamat.

Egy éltes ember ott rastriroza papírost a profósz számadásaihoz, bilineses kézzel. — Auch Sie unglücklich? — Ja wohl unglücklich, und ich erst sehr unglücklich. — Seit wann leiden Sie? — Seit *vierunddreissig Jahren!* — Rettenetes justitia...

1796. jan. 21. az obrovici fenyítőházba viszik őket; 1799. jún. 22. elindulnak Kufstein felé. Két hétig utaznak, július 6-án éjjélkor érnek oda. Cservenka, a sánta, mogorva kapitány vezeti fel a foglyokat a toronyba, 452 lépcsőn.

A Dachstuhl (oszlop, mely a fedél közepét tartja) oly vastag, hogy három ember összefogott kézzel nehezen ölelhetné körül. Ez körül fut el a folyosó. Minden két szobának egy pitvara van. A szoba alacsony, az ablak nagyocska, s párkányát elérheti a térd. Az ablakfalában nemcsak vasrúd, hanem drótbul font rostély is. A szoba ajtaja s a parányi kemence egészen elfogják a négy fal egyikét. (Itt báró Wesselényi No 7. lakott, talán ötödfél esztendeig, egy püspök és egy zsidó közt. — No 13. Maret; No 12. Bacsányi 1795-ben, s e kettő

beszélgete egymással.) A szoba ajtaja belülről vaspléhkel vala bevonva, s azon egy ablaklyuk, de amelyet kívülről mindig zárva tartottak. Holmit ezen adának be, mert az ajtó csak szombaton nyitattott meg a kapitány jelenlétében, míg a borbély a szenvedőt megberetválá, s a gyomorszék kiürítettett.

Felérvén a folyosóra, Barátim, mondám, melyikünet nyél el legelébb a Cyclopsz barlangja? — s azon szempillantásban kérdé Cservenka, wer von Ihnen ist Kazinczy? Bevivének, megveték ágyamat s levevék rólam a láncot, s itt s ez nap utoljára. Wenn Sie sich nicht gut aufführen, mondá Cservenka, so lasse ich Sie an diese grosse steinerne Kugel schmieden.¹ — Das haben Sie nicht nötig, Herr Hauptmann, mondám, es sind fünf Jahre, dass ich leide, meine Vorgesetzten hatten noch nie Klage wider mich. — Ránk zárák az ajtót.

Virradatkor kinézek ablakomon. Előttem meredezett az egekig a Kaiserberg. Alattam fekvék a külvároska, leláttam az ország útjára. Gyönyörű lakás, de szabadnak...²

¹ Brünni fogsága óta a bilincs állandóan rajta volt.

² „Ablakom az országút felé nyílott és a Császárhegy felé, melynek rettenetes magasságú szirtes bércein búsan civódnak a fellegek. Kinézésem az országút egy kised része a város kapuja felé s a Császárhegyre, a külváros házaira, a Kalváriára, egy sötét sűrű fenyvesre s a remete-házra a hegy egyik vápájában. A város harangjai muzsikazengésűek. A patk szélén egy juhar nőtt ki, nagy mint egy körös vagy topolya s szőlőmetszésű, hosszú nyelvű leveleit játékosan ingatta a szél. Jónásnak nem ada több örömet a tök levele, mint nékem ez a szép juhar. Még bírom leveleit.

Kufsteinből Munkácsra viszik a rabokat a diadalmasan előnyomuló francia seregek elől. Nemsokára véget ér kinszenvedése. — „Június 28-d. 1801. — Partra léptem, kétezerháromszáonyolcvanhét napi hányattatásaim után. — Az elnémult öröm forró könyörgés.“ (*Pályám Emlékezete.*)

Íróink lelkesen örülnek, midőn kiszabadulásáról értesülnek. Virág Benedek, Csokonai verseikkel üdvözlik. Ime, Csokonai üdvözlete:

A magyar Orpheushoz.

— 11. Júl. 1801. —

Hogy Orpheus, — kit az halál fiának,
 Az ör-ebtől felfaltnak gondolának,
 S barlangjaikba jajgatának
 Hebrus szelid leányai
 S a bérci Ekhó hangjai, —
 Véletlen a kies Hémus hegyére
 A poklok félelmes torkából,
 Plutónak zordon országából
 Mennybéli lantjával kiére:
 Örültek a folyamatok,
 Örült minden part és sziget,
 Örült hegy, völgy, mező, liget,
 Örültek a vadállatok;
 Főként Eumolpus* — a tanítvány —
 Bús húrjait feligazítván,
 Zengette Ótet énekén
 És úgy örült, mint Néked én . . .

Ablakomra nappal a sólyom üle fel s visítgatva hívá nőtényét; éjjel egy szirt-ürge jött megemészteni alamizsnámat.“ (*Pályám Emlékezete.*)

* Ovid. Met. L. XI. Fab. 4.

MAGYARORSZÁGI UTAK¹.

Még csillagos vala az ég, s az utcák lámpái nem aludtak el egészen, midőn kimenék a hajóra, hogy el ne essem a viziutazás örömeitől, ha késni találok. Lábam alatt, midőn a hajó teknőjére felléptem, már pözsge a kisdéd Vulkán, s a füst feketén tekerge ki kéményéből. Végigmenék a hajón s megállék a nyílások mellett, látni, mint égnek a kemenék, s a gépely csudás alakú rúdjai s kerekai mint mozognak lassú nehéz löködésben. A fél-éjszaka és fél reggel kétes fényében még ki nem lehet ismerni a körültem ingók arcaikat. De végre virrada, s a csillagok tűnni kezdenek. Kapitányunk indulót lövete. Az utasok, egyenkint vagy barátjaiktól kísérvé, futának s sírva s ölelgetések közt váltak el. A hajóról a vízszelekre s a vízszeletről a hajóra repültek a néma köszöntgetések, kalapokkal és kezekkel, s észre sem vevénk, midőn hajónk a kedvünkért elbontott híd nyílásán átfutott.

Hogy a mozgóknak akadályul ne légyek, végignyúltam egy hosszú karszéken s lestem, az ismeretlen sokaság közt kivel fog legelőbb szőni össze a történet. Alig kérdém ezt

¹ (Miskolcra) Kassa, Eger, Füred (1789.); Debrecen és Nagyvárad (1824.); Pannonhalma, Esztergom, Vác. (1831.); Nógrád, Gömör (1831.).

magamtól, midőn megint valaki, hogy oly közel a kéményhez főfájást kaphatok, s a gőz megáztathat. Azon széken nyúltam el most, melyen ő foga helyt; s ő beszélé, hogy míg nálunk ezen egynél nincs több gőzhajó, Petersburgban számtalan vagyon már, s ő ilyenén jött onnan Lübeckig. — Egy más valaki, hihetőleg hallván, mit beszél mulattatom, és magyarul, közel hozzánk telepedett le. Éneklősen ejtett szólása erdélyinek gyaníttatá velem, s az volt. Kitaláltatám vele nevemet, de ő a magáét meg nem mondotta; igen, hogy ő kapitány és hogy Bécsbe megyen. — De íme, megállá hajónk, mert egyszerre oly köd ereszkedék, hogy sem eget, sem földet nem láthatánk többé. Három óráig kelle az helyt vesztelenünk.

A gőzhajó nálunk egészen új jelenés lévén, első útját tavaly tette, szeptemberben, Bécsből Pestig; festeni fogom azt. — Míg a Duna egyéb hajóinak teknője üreg, s a vendégszoba rajtok kiáll a teknőből: a gőzhajón a vendégszoba egy felfordított teknő üregében látszik lenni, s a vendégszoba rejtve van. Oda, és a kemencéhez grádicsokon esik a lemenés. A régibb alakú hajókat evezőlegények hajtják: ezt a gőz segédje által oly kerekek, mint a vizimalmokéi. A vendégszoba a hajó farában van, a közembereké a középen s a kettő közt emelkedik a füst vastagabb s a gőz vékonyabb kéménye: a füsté öt-hat öl magosságra, fejérre mázolt vaspléhekből; olyan a

gőzé is, de az sokkal kurtább. Hogy ezeket a szél le ne törhesse, a füst kéménye vitorlakötelekkel van a hajó széleihez és egy magasan kinyuló árbochoz csatolva. A kémény és az árboc sorában néhány négyszegű nyílások vannak, s a fűtők és gépely intézője ezen vesznek világot.

A vendégszoba gyönyörű. Meredek grádicsának deszkalépcsői sárgaréz pléhbe vannak szögve; s innen jobbra és balra két kisded rekesz nyílik, a terítő számára, ki ide zárja tányérait, üvegeit. Asztalok s karatlan székek kőrösfaszeletekkel vannak borítva, s a talpazat parkételt. A falak deszkája világos sárga színnel van befestve, ezekkel, hogy az asztal és szék fájához hasonlítson, s a vesszőzet és egyéb cifra rajta zöld; így a négy vékony oszlop is, mely a padlást a szoba közepén a betörés ellen védi. Ablaka egyik és másik oldalán három s hosszaskerék metszésű, s üvegtáblás és zsalús. Az ajtó mellett jobbra és balra két tükör, éppen oly metszésű, mint a hat ablak, s így a szobát nyolc ablak látszik világítani. A hajó farában még egy szoba, hova innen esik a bemenés, hálásul az asszonyságoknak. — Az utasok egyenkint ebédelnek, vagy ha úgy tetszik, kisebb társaságokban, s a konyhacédula el van vetve a terített asztalokon, hogy kiki tudhassa, mit kívánhat és mennyiért. — A falak mellett párnázott pad fut el s az, éjjel, ágyul szolgál az utasoknak.

Két új ismerőseim, az erdélyi auditor-kapitány és a Petersburgot látott magyar és én, együtt beszélgetünk a hajó egyik végében s váránk, hogy a köd szálljon el valaha, midőn most egy harmadik csatlá hozzánk magát s magasztalá gróf Széchenyit és Hitel című munkáját, míg az auditor-kapitány a gróf Dessewffy felén áll a Taglalatnak adá az elsőséget. Hallgaték, nem tartalékból, mert a nemeslelkű két férfi különböző gondolkozások által megsértve magát bizonyosan nem érzéné; hanem azért, mert azok közt, kiket lelkem szeret, csudál, áld, bíró lenni nagy szükség nélkül nem akarok. Tudnám én szeretni, csudálni, áldani egyikét is, másikat is, bár világos tévedésben, bár világos vétékben látnám.

De végre feltisztult az ég, s hajónk megindula, s a nap legelső sugárit a Margit szigete nyárjaira lőtte ki. Lestem s kiismerém a helyt, hol én és az idegen óbester 1800 július 30-án a Dunában megferdénk, míg atyját váró társam a víz szélén járkála; kiismerém a helyt, hol az és gyönyörű leánya, mint egy újabb Venus-Anadyomene, kilépének csolnakjokból, s a szép leány édes könnyek közt ölelé meg öt év olta nem látott testvérét és mindjárt testvére után engemet. S ez a barátság s talán szeretet, haláláig tartta a szentnek s addig fog iránta s gyermekei után tartani, míg a sors engem is oda ránt... (*Pannonhalmi útjából.*)

LEVELEK, LEVÉLTÖREDÉKEK.

Édes kedves Atyám Uram és Aszszony Anyám!

Tsókolván szülei kezeiket nékem is írt levelekben róllam lett meg emlékezésétt Legénységemhez képest köszönöm, kérvén Istenemet hogy énnékem mindenekben kedvek töltésére való szolgálatomra, Szülei Parantsolyoknak tellyesítésére, nevedésemmel tehetőséget adgyon, az alatt is szülei kegyességében és többek között birsalma sajt adásbeli gratiájokban is magamat örökösön ajánlván, gyermek kedves Dienes eötsémet és pogátsa sütő Julis Hugotskámát minden jóknak kívánásával köszöntvén maradok

Kedves Atyám Uramnak

és Aszszonyom Anyámnak

Ér-Semjény, 16. Februarii 1763.

Legénységemhez képest alkalmaztató

Fia 's szolgálja

Kazintzi Ferus.

*

Kedves Atyám Uram!

Édes Aszszony Anyám.

Vigasztalást nyúto csekély írásom találja vidám orcával Aszszony Anyámat kívánom. Igen nagyon ne bánkódjon a Pista véletlen halálán Aszszony Anyám, Atyám Uram pedig

adjon hálát Istennek hogy meg szabadult a vízben való halástól. Nagy Asszony Anyámnak sok nyughatatlansági vóltak három hétig míg himlős voltam, Julis Húgom Asszony igen meg hízott, ezzel vagyok Kedves Atyám Uramnak

Edes Asszony Anyámnak
(*Atyja írásával*) Er Semjén III^{tia}
Decembris 1764.
szótfogadó Fia
Kazintzy Ferencz msk.
Generalis.¹

Draga Kedves Dienes László Ötsem Uraimékat is köszöntöm.

Ezt a két levelet eredeti helyesírással közöltük, Váczy János után. Az elsőről már Váczy megjegyzi, hogy a negyedfélèves Kazinczy nem írhatta. „Nem lehetetlen, hogy valami hasonlót csakugyan írhatott körülbelül négyéves korában, s lehet, hogy e fennmaradt gyermekkori levelét akarta később az itt közlött sorokkal mintegy kicserélni.“

A második levélről Kazinczy említést tesz a *Pályám Emlékezetében*: „Még bírom egy 1764. decemb. 3-án írt levelemet, melyben nevem alatt áll a generálisi titulus, stb. (I. könyv. I. szak. I.) Az említett szerencsétlenségről később ezt jegyzi Kazinczy a levélre: „Az atyám a maga négy díszes lovain méne Ólasziból Patakra s amint azon malomárkon hajtattott volna által, mely Petrahónak² tart s Hotyka felől jó, a két első tüzes ló a kiséfával a vízben hagyta a kocsit, s a két hátulsó ló nagy bajjal kapaszkodott ki a partra. A regmeci születésű Pista nevű inas, — talán Koleszár Ist-

¹ A Generalis szót és a köv. nyolc szót Kazinczy, édesapja plajbászos írására írta rá jó nagy betűkkel. (Váczy János közlése.)

² Bodroghalász.

ván — elmaradt a szekérről; kiáltozák s nem találtatott; kerestették másnap a halászokkal, s akkor sem találtatott; s innen szüleim azt hitték, hogy a kocsiról a vízben leest s a habok elkapták. Most ott köhíd vagyon. -- Széphalom, május 26d. 1814.“

*

Tanuljunk deákul; sőt tanuljunk németül is s ha reá érünk, francul, ánglusul, olaszul is; de szemeink mindenek felett oda légyenek függesztve, hogy a magyar legyen az *első és közönséges*, és hogy azt a német, tót, rác és oláh gyermek egyaránt tanulja, valahol csak benne mód vagyon. (A „Hadi és más nevezetes történetek“ szerkesztőségének. Kassa, 1790. márc. 8.)

*

Nem esmerek semmi darabot, Kegyelmes Uram, amely inkább érdemlené meg a játszást, mint Hamlet. — Tudjuk, hogy az a rémítő borzadás, amelyet a Hamlet személye és a kétsértet támaszt a nézőkben, nagyon analogizál nemzetünknek mostani *nem rózsaszínű* érzé- seivel, és még az a szerencse van benne, hogy két asszonyi rollnál, azaz a királyné és az Ophelia rolljánál, több asszonyi rolla nem fordul elő: pedig nehezebben lehet asszonyi magyar játszókat találni, mint férfiakat. (B. Prónay Lászlónak, Regmec, 1790. júl. 1.)

*

Gyalázatos dolog, hogy a mi magyarjaink még ezen magyar epochában sem olvasnak. Hijában vádolta Szacsvai azzal az írókat, hogy

drágán szabják könyveik árát. Nem ez az oka. Zayrt Péczeli 8 xron, Youngot 57 xron árultatta. Ez Párisban s Londonban sem költ soha ily olcsón, pedig ott nyolcorta olcsóbban kelhetett volna, mint nálunk, mert ezereként szedettek el a nyomtatványok. Szomorú dolog volna arra szoktatni a világot, hogy a könyvet is azon fogva becsülje, amin a sertést! (Ifj. Szilágyi Sámuelnek, Alsó-Regmec, 1791. jan. 4.)

Meg akarom érdemleni, hogy fordításaim originális darabok gyanánt tartassanak. (Gr. Dessewffy Józsefnek, Regmec, 1793. júl. 25.)

Kis Jánosnak.

Első dolgozásod meglátása alatt azt az óhaj-tást érzem kelni lelkemben, hogy bár téged és engem valamely kedvező történet barátokká szövhetne. Sőt meg akarám előzni az óra kedvezését; már mentem feléd, már kértem barátságodat, de egy bátortalanság, mindenkori kísé-
 séróje hevesebb óhaj-tásinknak, fogva tartott. S midőn az ellenkező két érzés között így habzom, te, szeretetreméltó ifjú, megszólítod a bátortalant, s amit ő akara kérni tőled, te hozod neki. Fogadd szíves köszönetemet, fogadd jobbomat a köszönettel, és ha neked kedves azt hallani, érezd, mennyire szeretlek. Légyen a szövetség, melyet itt kötünk, örökké tartó, gyarapítója ügyünknek, s emlegesse egykor a maradék, hogy te és én barátok valánk.

Pályánk sok és nehéz munkát kíván, de boldog tájakra vezet, s már a menés gazdag jutalma magának. Mi szép, midőn oly virágot látunk termeni kezeink alatt, amiket másoknál kedvellettünk, másoknál irigylettünk volna! Mi szép, midőn szeretettel látjuk felénk közelíteni, akik pályánkon már ragyognak! midőn azt mondhatjuk, hogy amint nyomot ezek törének nekünk, úgy azt mi törünk majd, és még szebbet, mint ők nekünk, az utánunk eredőknek! azt, hogy ezek a szerint áldják majd emlékezetünket, mint mi az azokét, akik innen már leléptenek! Sík és meredek a tető, melyre fel kell vergődnünk, s szemünk visszarétten s elfogja a vakulás, ha előretekintvén, látjuk, mi van hátra. De ha visszatekintvén, elnézzük, húsz esztendő alatt mely utat tevénk, hah barátom! az kedvet önt a csüggedező szívbe. Még húsz esztendőt, s ez a míveletlen, de szép, de gazdag örök, nem miáltalunk, hanem azok által, akiket példánk fog ide szítani, más alakot veszen magára, s csak várd, eljő a nap, bizony eljő, midőn szomszédink nem mondják többé, hogy bennünket nem ismernek.

Készületlen minden: lexiconunk szűk, szégyény; grammaticánk habzó, hijányos; stylisticánk feszes, ügyetlen; s ami mindennél bajosabb, mi magunk, írók és olvasók, készületlenek vagyunk s egészen készületlenek. Nincsenek nyomtatóink, nincsenek könyvárosaink, könyveinket csak az írók olvassák; ben-

nünket gátol minden, semmi nem segít. De ez így volt máshol is, s a dolog máshol is azért méne s csak azért méne, mert gondolatlanok, mint mi, máshol is valának. Rajta tehát! merjünk. Ne hallgassuk a mások javalását, ne a vádakát, hogy rontjuk, amit segíelenünk kellene; a bennünket hívó, a bennünket toló, a parancsoló Istent hallgassuk keblünkben. Jobb az, amit ez parancsol, mint amit a sokaság, mint amit a nemzet legjobbjai, mint amit magok legkedveltebb társaink akarnának. Ezek úgy tévedhetnek meg, mint mi, s miért kelljen meggyőződésünket más miatt, akárki legyen az, megtagadnunk? Aki azt akarja, hogy mindnyájan egyarcúakká váljunk, nem tudja, mit akar és mit kell akarni. Sőt az szükség most, hogy nagyon különbözzünk; azt az egészséget az idő hozza fel.

Ha talán tudni akarnád tőlem, mit nézek én legszükségesebbnek a szükségések temérdek számában, ezt fognam felelni: minél gondosabb fordításokat, egy-két bíráló folyóírást s egy-két lármás, de nemes tolcsatát, s ezt az utolsót még inkább, mint mindent egyebet. Valljuk meg, a közönség mindaz által, amit eddig adánk, nem igen nagy kedvet kaphata az olvasásra s nem érti, mi forog szóban az írók között. A lármára öszvecsődülnének, résztvennének a csatázásban s ismeretekben meggazdagodva térnének el a veszekedés, vagdalkozás, döfdösés, rugdosás helyéről. A virrongók vesztenének, de az ügy nyerne. S miért

kellene a virrongóknak is veszteni, ha nem úgy virrongának, mint R(évai) és Sze(mere) s B(acsányi) és R(ájnis)? Hogy ily virrongást nem óhajtok, azt nem lesz szükség mondanom.

Folyóírásunk kezdett lenni s elakadt, részint mert sem elég dolgozók, sem elég vevők nem valának, részint mert a meghasonlás daemona itt is úzni kezdé játékait. A három közt egy akara kettő ellen uralkodni s midőn a kettő közül megnyeré az egyikét, az kívánaték a magárahagyottól, hogy ez a kettő kedvéért tagadja meg önérzéseit, azt pedig ez nem akará. Az egység ideája, vagy inkább az egység lárvája alá rejtezett kevélység és uralkodni akarás szülé itt is a meghasonlást és veszedelmet, és amint lenni mindég szokott, vétkes vádolja a vétketlent.

Fordításunk sok van, de jó fordításunk kevés. Ilyenek a magaméi is. Midőn Sztellámat¹ felküldém Webernek, úgy hittem, hogy az nem lesz méltatlan a javalásra: midőn nyomtatva látám, úgy irtóztam el dolgozásomtól, mint Geszneremet s Bácsmegyeimet nem nézhetem pirulás nélkül, még midőn azt látom is, hogy mások ezt csudálgatják. Én minél hívebb szeretnék lenni, s ez beszédemet darabossá teszi; mások úgy akarják, hogy minél szabadabb légyek s csak a gondolatot hozzam által, mintha a magamét adnám; engedek nekik s sem hív nem vagyok, sem nem szabad. Én

¹ Goethe Stella c. darabjának fordítását.

azonban megmaradok választott ösvényemen, s inkább óhajtok nem rossz másolónak találtatni, mint nem jó alkotónak. Ez a nyugtalan törekedés, dolgozásomat minél hasonlóbba tenni az eredetihez, nem maradhat mindég jutalom nélkül, s úgy hiszem, valaha én is adhatok valamit, ami szerencsésebb követőink dolgozásaik mellett nem lesz érdemetlen nevezetni.

Viszont kedveskedésül a Wieland Gráciáinak egy-két versezetét zárom levelembé. Én keservesebb munkát, mint magyarban reimolni, nem ismerek, s mint nehezedik el a munka, ha a sorokat scandáljuk is, mint a németek, franciák, olaszok és ánglusok. De amit így nyerrünk, megérdemli a fáradozást, melyet ott látunk igen világosan, hol a sor vég-syllabái nem egyeznek tisztán. Amit a német mer a maga rút nyelvén, miért ne merjük mi a mi szépünkön? s én úgy hiszem, hogy ha ez a mi nyelvünk nem oly könnyű pompás járdalású is, mint az olasz s nem oly játékos, nem oly könnyű, mint a francia: ezek a verselésnek semmi szché máját nem bírják, amit mi is magunkévá ne tehessünk, csak törjük meg a nyomot.

A hyacinthusok és violák
Párna gyanánt vetekedve tolák
Alá puha bimbójokat.
Jól érzék, hogy kebeleekben
Isten fekszik, s örömeiben
Kettőzteték illatjokat. — —

De élj szerencsésen, szeretetreméltó ifjú,
szeretett barátom!

Fogadd el még egyszer hálámat megelőző
barátságodért s hidd, hogy az a nap, mely
téged karjaim közé hozott, nekem felejtet-
len napom léssen. (Regmec, 1793. júl. 27.)

*

Hazaszeretet, virtus, igazság, világosodás,
szelidülés, oly nevezetek, amelyeknek hallá-
sára tiszteletnek és hév megdöbbenésnek kell
bennünk támadni. (Aranka Györgynek, Reg-
mec, 1794. május 2.)

*

Nekem pedig, édes barátom, az a halhatat-
lanság az egy bálványom, ami elől te futsz.
Csak ez légyen enyém, örömet lemondok az
életnek minden örömeiről, örömet eltűröm az
életnek minden visszás eseteit. Ah! azt kép-
zelni, hogy a Szépnek, Jónak, Igaznak később
tisztelői, midőn már régen sorvadni fogunk,
vissza fognak kívánni magokhoz, hogy dicső-
ségünk el fogja verni álmaikat, hogy sírni fog-
nak olyakká lehetni, mint mi valánk, hogy
képeink meglátása leveri őket, mint a meny-
nyei világosság, hogy neveink zengése a Vir-
tusnak szeretetire, a legszebb feláldozatokra
fogja őket buzdítani, mint minket buzdítanak.
Azoké, akikben az emberi nagyságot imád-
juk; azt látni, hogy a legjobbjai a mostan élők-
nek rokon lélek gyanánt néznek bennünket s
gyönyörködnek egy kevésbé létünkön, — de mi

hát, mi hát, kérlek, az életnek minden örömei közt, ami érdemes lehessen egy eszes embernek kívánságára, ha a *hír* nem az? Amit a szédelgő sereg ölel meg ragyogás gyanánt, az éppen nem ragyogás. Nincs az Virtus nélkül; s ragyogásra törekedvén, tudom, mely bér vár. — Menjünk a kitett cél felé, barátom, s szeretetünk édességeit vegyük kezességéül a Halhatatlanságnak, mely bizonyosan miénk. (Kis Jánosnak, Nagyvárad, 1802. május 8.)

*

Némely ember annyira szégyenli megvallani, hogy hiú, hogy magát nem festeti, ha reá módja van is. S egyszer elkapja a halál; s a megmaradtak kesergik, hogy elveszett barátjoknak ezt az emlékeztető árnyékát nem bírják. Én, mint Franklin, eléggé egyenes vagyok megvallani, hogy hiúság bennem sok van; és hogy érte hálát adok az örök Rendeléseknek, mert az sok szép örömeim kútfeje. (Csokonai Mihálynak, Regmec, 1802. dec. 12.)

*

Kis Jánosnak.

Szeretett nagy férfi!

Betegen vettem leveledet, de feléledtem s bajomat nem érzem többé. Íme, midőn azon kesergek, hogy az a szent tűz, mely már csak kevesek szívében tápláltatik, közelít elalvása felé, egy dicső lángot látok fellobbanni véletlenül. Háládatosan borulok a szent anyának, a *Természetnek* lábaihoz s tisztelettel imádom

bölcsességét, hogy a történetek fonalán oly szorosán fűzte a segédet a veszély mellé. Tégedet pedig, becsülhetetlen barát, örvendő köszönettel szorítlak mellyemre. Örvendj, édesem! és nem csak literatúránknak örvendj, hanem örvendj Magadnak is. Mert ha a Te Berzsenyid csak titokban írogatta is és Néked vezérlésed nélkül, verseit: de őtet a természetén kívül bizonyosan leginkább és legközelebb a Te példád szólította a múzsák tiszteletére. Nem azért mondom ezt, mivel őhöz Te élsz legközelebb; hanem azért, mert, ámbár betű szerint igaznak hiszem, hogy megküldött verseiben semmit nem adott a magadéból: de azoknak némely soraiba — és ez nékiek legfőbb dícsérete! — egészen Tégedet hallak zengeni. — — Adja Apolló, hogy ez a szeretetreméltó ifjú az légyen Néked, ami Mathissonnak lett Salis s Bürgernek Schlegel. Én csendes gyönyörűséggel nézem messzinnen azt a gyönyörű hajnallatot, melyet egünkön az a szép Phosphorus terjeszt s kérem az élet fonalát nyújtó lányokat, hogy az enyémet el ne messék, míg megláthatom déli ragyogását!

Első dolgom megolvasások után az volt, hogy alkaikusait leírjam, és a mai posta viszi az én Virágomnak, ki nem kevésbé érdemli mind szeretetemet, mind becsülésemet, mint az, kinél jobban senkit nem szeretek, s becsülök — *Kis.* — Képzem az ő örömét. Mert én nem tudom, mit csudáljak inkább a mi új barátunkban, a szép, noha néhol hibás magyar-

ságot-e, vagy a poétai bátor és harsogó ömlődözést? ezt a jól elkészült nagy lelket s tanulását-e, vagy azt, ami nélkül mindezt semminek venném, az ő szent hazafiságát? — Kérdd, hogy az ódák útjáról el ne térjen. Az ötet egykor fő polcig vezeti; s literatúránk itt kíván leginkább munkás kezeket, mert Virágon kívül még nincs egy poétánk is, aki a Horác lantjának méltóságát érzette volna. — — Óhajtanám, hogy a két Stolbergeek verseit, s a Balde deák ódáit Herdernek Terpsichoréjával, ismerje és kezei közül ki ne tegye; de esküdjön meg, magát a lant múzsájának szolgálatjába avatván, hogy énekeit soha sem vesztegeti hasztalan magasztalásra s innepek fényesítésére. — Mondjad néki, hogy ötet szeretem.

Végy időt, minél lehet hamarább és írd meg, hogy lelted Himfyt s szólj a legapróságosabb detail festéseiig. Nem úntatsz el engem azokkal, ha óróla szólasz. Aki úgy énekel, nem lehet nem egyike a szeretetre legméltóbb embereknek; s egy bizonyos nemű lelkek szerették egymást, minekelőtte tudták vala, hogy *vanak*. — Írj hitveséről is, és ha szerelmek nem fogy-e? Ezt pszichológus végből óhajtanám tudni... (Kis Jánosnak, Érsemlyén, 1803. ápr. 6.)

*

Énbennem bosszú s tartós harag nem lakhatik; s bosszúságból, azaz azért, hogy azzal másnak kedvetlenséget okozzak, soha semmit

nem cselekszem. (Anyjának, Érsemlyén, 1803. aug. 27.)

*

A Gondviselés énbennem igen szépen megdicsőítette magát. Bevét, berepít a veszélybe, csak hogy az az öröme lehessen, hogy ismét megszabadított és hogy váratlan jótétei által megmutassa azt, hogy javamra célzott csapásaiban. (Kozma Gergelynek, Érsemlyén, 1805. márc. 1.)

*

A modestia ritkán igazi modestia, noha van igazi is; sőt, hogy az még akkor is grimász, mikor azt hiszi magáról, hogy nem grimász. A Diogén¹ rongyai alatt aligha több kevélység nem volt, mint a Plátó szőnyeges táblázatú szofáján. Sokszor elvonjuk magunkat a nagy sereg látásától, nem a csendességnek vagy philosophicus vagy tunyaságból eredett szeretetéből, hanem azért, amiért egy francia asszonyság (talám Mad. de Sevigné) tanácsolta a leányának, hogy ritkán jelenjen meg théátrumban, mert, úgymond, megjelenése úgy inkább magára fogja vonni a szemeket; s néha bosszúból. (Szentgyörgyi Józsefnek, Érsemlyén, 1805. márc. 13.)

*

Ne csak nékem és literatúránknak örvendj, hanem gyúladj is fel példám követésére s házasodjál. Válassz, ha találsz, egy

¹ Diogenes.

Sophie-Antoinettet, légy atya, mint én nem-sokára leszek és valld meg, hogy eszes ember a szerelem repkedéseiben nem talál örömet. Jó leányt mindenütt találni, jó asszonyt pedig csinál a jó férj a jó leányból igen könnyen. Én sem szerencsésebb házasságot nem ismerek, mint az enyém, sem szebb gondolatú házassulást. (Gr. Dessewffy Józsefnek, Kázmérett, 1805. május 16.)

*

Szomorú dolog, édes barátom, azt látni, hogy némely ember mint bitangolja a leg-szentebb nevezeteket és hogy a kevély ember mint öltözik jó ember képébe, nem azért, mert néki jó a jó, hanem azért, mert azáltal azt reményli, hogy hamarabb fog ragyoghatni. Az ilyen jót én szintúgy utálok, mint a rosszat és gonoszt. Gyönyörű ragyogvány! Ha el nem fojtotta volna magában a jónak utolsó szikráját s tudna pirulni, kötelet kapna s felakasztaná magát. (Virág Benedeknek. Széphalom, 1807 júl. 2.)

*

Éledek annak hitelében, hogy kedves öcsém uram egykor munkás tagja lesz nemzetünknek, és hogy az isméretek masszája egy új dolgos társ által fog gyarapíttatni. Úzze e szép célt, kedves öcsém uram, és végye hasznát azon intésemnek, melyet a Révai Miklós születési napja felől tett megszólalásomban tettem volt nem régen, — tartson jegyző-

könyvet, s hogy jegyzései el ne hullassanak, köttesse bé, mihelyt egy kötetnyire vastagodnak. Tulajdon káromból tanultam meg, mely nagy veszteség olvasni, tanulni s jegyzőkönyvet vagy nem tartani, vagy a tartottat elveszteni. (Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1808 jún. 13.)

*

Berzsenyi Dánielnek Kazinczy Ferenc
tisztületet s szíves baráti idvezlést.

Ritka ragyogású barátom! Kisünk megírta, úgy hiszem azt, Néked, hogy verseidnek kötetét tőle elkértem, oly véggel, hogy azt megolvassam, minekelőtte sajtó alá kerülnek. Azon kevés darabok után, melyeket ezen halhatatlan barátunknál olvasni örömöm vala, meggyőzhetetlen kívánság szállott meg, a többit is olvashatni; mert valóban a Te énekeid nem szokott hangicsálás a magyar Helikonon. Nagy gyönyörűséggel láttam azokban a Horác, Matthisson és Salis s Virág és Kis tanítványát, s nyelved oly szép, oly nemes, hogy azt csudálni fogja a Haza. Te engem mesterednek nevezel. Hamis tettetés nélkül s igaz örömmel nyomom vissza homlokodra a szent koszorút s azt vallom, hogy az Tégedet illet, nem engemet. Elég dicsőség az nékem, hogy Te engem szeretsz. Tovább, édes barátom, tovább a szerencsésen futni kezdett úton; Virág, Kis és Dayka, kiket elsőknek tart nemzetünkben minden, akinek

ízlése van, örömmel fogadnak el szent koszorújokban.

Verseidet tulajdon kezemmel tisztázom le, s úgy küldöm által Kisünek. Változtatást híred nélkül benne nem teszek: de lesz holmi, amit meg nem hagyok, mert meg nem hagyhatok. Orthographiád s interpunctiód vétkes: e részben engedd kipótlanom hijánosságodat. Nem kívánom én, hogy más az én különösségeimet általjában kövesse; más nemzetbeli írók sem írnak mindenben egyformán: de van mindazáltal holmi, amit másképen írni s mondani hiba nélkül nem lehet. Vignettet olyat választottam, mely a munkához igen jól fog illeni s nem kevésbé szép mint az én herculánumi Terpsichorém a Marmontel Szívképző regéi előtt: egy lantoló múzsa s lábainál Amor, a múzsának karjaira kívánczván. — Tőled ezekért azt kívánom jutalmul, hogy verseidnek tulajdon kezeddél írt kötetével ajándékozz meg, hogy autographiai gyűjteményemet velek gazdagítsam. Ezt Kisünek tőlem nem fogja irigyleni. — Ne hidd, hogy az a melegség, mellyel szívem hozzád szól, tettezés vagy a csapodáron illetett önszeretet míve: nem, nagyfényű Ifjú! valóságos hajlandóság s becsülés szava az, s az azon támadott öröme, hogy magamat hazámnak egy igen nemes fia által szerettetni látom. Írd meg nékem, leveleidet melyik postáról veszed, hogy midőn második leveletem veended, az egyenesen mehessen hozzád. Élj igen szerencsésen s ör-

vendj érdemeidnek s támadó dicsőségnek.
— (Széphalom, 1808 okt. 31.)

*

Örömet lesem ki, kiből kevés esztendők alatt mi válhat, gyönyörködve nézem a talentumok kifejtődését s emel az a gondolat, hogy az ő képzésekben talán nékem is volt valami részem, s most midőn oly nagy okunk van panaszolkodni azon, hogy ifjúságunk romlásnak indult ifjúság, nem valóságos öröm e jókra akadni? — Igen messze vagyok én attól a bolondságtól, hogy magamnak azzal hízelkedjem, hogy valami Socrates forma vagyok: de ez a passzióm megérteti velem, miért társalkodott oly örömet Socrates az *ifjakkal*. (Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1808 nov. 21.)

*

A Méltóságos Báró körül két egymással ellenkező örvény fog ólálkodni, hogy elszédítse s elnyelje. Ha közbe nem áll a Mélt. Báró, nevetséges s átka lesz minden jóknak. Az egyik örvény az *alacsony ragyogáson kapas* és az azzal együtt járó *szolgai lelkűség* — én ettől a Wesselényi fiát félteni nem tudom. A másik örvény az excentricitás, az exaltált ideákban való élés, a simulni nem tudó feszesség — ah! a nagy Wesselényi fiát ettől az örvénytől igen is félttem. — A Mélt. Báronak egy felemelkedett lelkű, mívelt lelkű anyja van, aki a római Cornéliákkal, Porciákkal, Arriákkal bátran öszvemérkezhetik.

És óh mely szelíd ez a nagy Asszony! Tanulja a Mélt. Báró ettől a nagy Asszonytól, hogy az exaltált imaginatiót, azt a feszességet, amely engedni sohol nem akar, mely mindég collisióba hozza magát mással, tiszteltetik, de nem szerettetik, amely maga előtt mindenütt bezáratja az utat, amely még a jónak is árt, mert kedvetlenségbe hozván mások előtt személyét, sokan öszvetévesztik az ő személyével magát a jót s gyakorta készebbek a rossz félre térni, mint ezzel segélleni azt a felekezetet, melynek különben védői lettek volna, — tanulja mondom, a Mélt. Báró ettől a nagy Asszonytól, mint kell ezt a feszességet *szelídíteni* s mint kelljen magát nem tisztelteni csak, de szerettetni is! (Ifj. b. Wesselényi Miklósnak, Széphalom, 1810 ápr. 26.)

B. Prónay Sándor a sógorát somogyi administrátorságba vezetvén nomine regis, estve Berzsényit a palotába felhivatá és a Rendek előtt mint poétát publice és solennissime megköszönté. Petrarca a Campidoglion laurust kapott: Berzsényi Somogyban megköszöntést. Melyike nagyobb? Ez! mert amaz Rómában történt, hol a művészt minden tiszteli: B. annál a nemzetnél tisztelik, mely szégyenli ismerni a maga embereit. (Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1812 április 8.)

A tanító tiszte az, hogy a gyermek lelké-

nek nemcsak legalsóbb tehetségét, az emlékezetet vegye munkába, mely ugyan a tanítóra nézve a legkönnyebb: hanem hogy a felsőbbeket is, az észet, az elmét, az értelmet és a képzelődést kifejtesse; a gyermek figyelmét egy pontra vonja, őtet eszmélni, gondolkozni tanítsa; vele a szépet és rútat, a jót és rosszat, a valót és hamisat, a nagyot és kicsinyt, a nemest és nemtelent éreztesse, amazt szerettesse, ezt utáltassa; érzéseit, ideáit, gondolatjait szókbá öltöztetni s folyvást és bátran kimondani tanítsa; benne a tanulás szeretetét, nem szakmánynak s parancsolt kötelességnek nézetvén azt, hanem mulattató s hasznos foglalatosságnak, felébressze; s elmellőzvé a többére káros könyv nélkül tanultatást, időt nyerjen, velek minél többet s minél jobban tanultatni. Az ügyetlen tanító, ahelyett hogy a léleknek előszámlált tehetségeit tanítványában egyetemben gyakorlaná, kiadja nekik a pensumot, azt velek elmondattja s azt hiszi, hogy tisztének eleget tett. Így a legelmésebb gyermek is elbutul; tanul, mert az parancsoltatik vagy mivel az szokás; s tudós szajkóvá lesz s egy haszontalan sciolussá, aki az életben nem elővitelére lesz a jónak, hanem meggátlására. S mi atyák eléggé gyengék vagyunk ennek még örülni s nem vesszük észre, hogy a gyermekeknek iskolában töltött idejek elveszett idő. (Beszéde a sátoraljaújhelyi református gyülekezethez, 1814 szept. 4.)

Én láttam, hogy a felköltés, megrázás által kell életre hozni az alvókat, s költöttem, ráztam. Cicutát (bürköt) nyujtanak, feszíteni készülnek, máglyára (rogus) akarnak tenni, mint Socratest, az Idvezítőt és Husst. Ideje, hogy magamat visszavonjam, azaz, hogy ne pereljek többé, hanem csendesesen menjek utamon és valamit írok, a legnagyobb szorgalommal s szemességgel írom, irgalmatlan lévén tulajdon botlásaim eránt. Elég nekem, hogy a korholás (frictio) munkába ment. A vetett mag bizonyosan teremni fog, s akkor nevem áldásban léssen. Üldözzenek, bántsanak, az mind semmi. Avagy azért írok-e én, hogy engem csudáljanak, javaljanak? A jónak akkor van való érdeme, mikor érte nincs jutalom. Béres szolga én nem voltam. Az mindazáltal fáj, hogy sokan azt hitették el magokkal és másokkal, hogy characteremben malignitás, erkölceimben durvaság, szívemben epe van. (Gr. Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1814 november 26.)

*

Kisfaludy Károlynak Kazinczy Ferenc tiszteletét.

Nagyfényű férfi, tisztelt társam, barátom! Hajlandóságodnak szép zálogai, leveled és a három nyomtatvány engem váratlan örömmel leptek meg. Annak, aki a hazát a mi pályánkon szolgálja, nincs szebb jutalom, mint szeretve látni magát azon társaitól, akiket becsül. Mert

az a taps, az a füst, ami bennünket néha csiklandtat és amit magunknak ifjú éveinkben ígértünk, annál inkább vesztí el előttünk becsét, minél inkább érdemeljük azt. Örömet a Te szereteted neveli az a gondolat, hogy szerencsétlen öszveakadásom után Sándor testvéreddel, legalább az egyik Kisfaludynak dicsekedhetem barátságával. Ő és én nem egy ösvényen járunk, s nem látom, miért kellene, miként lehetne nekem tekintenem őtet kancsal szemekkel. Mint szerelem dalosa ő nekem mindég nagy marad, s én nem ismerek író, aki együtt bírna vagy együtt bírt volna minden tökélyt s annyira elhomályosítana minden másokat, hogy mellette az igaz fény ne ragyoghasson.

Úgy írod, hogy katonaságod Tégedet sok ideig tartván a haza határain kívül, nyelvünkkel szorosabban csak most kezdesz ismerkedni. Örvendj szerencsédnek; a Te magyarságod velős; s erőt szerezvén a francia és német nyelvekben is, annál inkább meg fogod nemesíthetni a honit, általhozván ide azoknak kényeségeket, de a mi szép nyelvünk virágiról el nem feledkezvén. Arra ennek nagy szüksége van, mert ez¹ nem rég olta míveltetik, s minden nyelv tanult a mások példáján. Az elébbutóbb úgy is megtörténik; akár mint ellenkezenek orthologusaink. Tisztelni kell a szokást és a grammaticát, s jaj annak, aki törvényt

¹ Előbb e szó helyett: *a mi nyelvünk.*

nem ismer: de az ízlés nem kevésbbé szükséges és biztos vezér.

Ítéletemet kívánod dramaturgiai dolgozásaid felől. Én e mezőbe sohasem mertem vágatni; érzettem kevés erőmet s ez legalább szerénységem bizonyossága. Engedd tehát, hogy egyedül jámbusidra mondjak egy-két szót. Te a spondeus és jámbus közé anapesztusokat és dactylusokat is elegyítesz, s az nincs ellenemre; noha én a jámbust inkább szeretem, ha spondeusokkal vagyon is elnehezítve, mert a beszédnek komolyságot s egyszerű arcot adnak. Egy látszik ellenemre, az, hogy az utolsó lábbon nemcsak jámbus pereg. Ha nagyon meg nem csalatkozom, erre nincs példa. Vagynak jambusok, keményütésű lábbal az utolsó helyen; de akkor minden sor ilyeken végződik, s Skázon nevet visel.

Hogy a Várnai Ütközet¹ elébe nevémet akarod függeszteni, az engem kevésbé teszen. Hadd lássa a haza, hogy engem barátságodra méltóztattál. Egyedül arra kérlek, hogy ott ne hozz elő semmi magasztalást; tarsd azt az érdemesebbeknek. Légyen az, amit mondani fogsz, semmi egyéb, mint szeretet sugallása.

Élj szerencsésen, tisztelt férfi s barátságodban, mellyel önkényt jövől ellenembe és amelyet én hálás szívvel fogadok, tarts meg. A szerencse koronázza meg igyekezeteidet. Te ifjú vagy, az út terhes, de egy kedvező Isten segítyével megfuthatod. Menj teljes elszánással

¹ Kisfaludy egyik drámája.

neki s a nehézség el ne lankasszon, a haszontalan taps el ne szédítsen. (Széphalom, 1820 márc. 29.)

*

Ez a sok gond, ez a rettenetes elakadás, amiben vagyok, nemcsak azt cselekszi, hogy házamból ki nem fordulok, hanem azt is, hogy itt munka nélkül töltöm napjaimat. Hová levének azok a szép esztendők, édes barátom, amidőn engem vagy íróasztalom mellett vagy feleségem karjai közt találhatott volna a vendég? Eltűntek s bár visszajöhetnének! (Gr. Dessewffy Józsefnek, 1823 febr. 23.)

*

Nagyon szép dolog ez a könyvcsinálás. Egyikünk s másikunk vivit siliquis ét pane secundo a maga szalmafedele alatt; irkál, s a bölcs világ neveti a balgatagot, hogy az azt képzeli kevélyen maga felől, hogy ő is valami. De amit irkál, végre megjelen nyomtatásban, s a bölcs világ akkor látja, hogy ez a balgatag kevély ember csakugyan valami, mert egy egész nemzetre hatott s azt egy énekével, egy epigramjával, egy satyrájával etc. megnevetette, megjavította, nemesebb érzésekbe hozta. (Gr. Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1823 okt. 11.)

*

Aki a pesti luxust lovakban, hintókban, öltözködésben, cselédekben s a lucullusi lako-

mákban elnézi, nem képzelheti, hogy az az ország, amelyben Pest fekszik, szegény lehessen. És mely szegények vagyunk. (Cserey Miklósnak, 1829.)

*

Mocsáry Antalnak.

Tisztelt barátom!

Én még élek, és házam népe; de az Úr keze rajtam is érezteti súlyát. Iszonyú ezeket hallani is. Sietek tudatni veled, mint vagyunk, noha már beléunhattam a távol lakóknak beszélleni oly igen sok ízben.

Szemerével jún. 29-én érünk Patakra. Aznap hallánk Szerencsen és Vámosújfaluban, hogy Zemplényben, Tárkán, Agárd, Czigánd helységek zárva vannak, hogy a mirigy bemocskolta Ugocsát, Ungvárt, Bereget, Szatmárt. Kértük tehát, én és prof. Somosy, ne tegye ki magát a veszélynek, mert ha bémehetne is Ungvárba, megtörténhetnék, hogy ki nem eresztenék. Szemere tehát jún. 30-án visszafordult, s minthogy Miskolc tája már nem vala egészséges, útját ismét Gömörnek és Nógrádnak vette.

Én jún. 30-án reggeli 9-kor már Újhelyben voltam. Éppen akkor mentek partic. gyűlésbe. Bémentem magam is. Hallván, hogy a város bé fog záratni, otthagytam a gyűlést, hogy háznépem közt legyek. — Ha 24 órával később jöttem volna, el voltam volna rekesztve felesé-

gemtől, gyerekimtől, mert ki nem eresztettek volna.

Bajunk, melyet festeni fogok, Kassáról erede. — A város egy csudaformájú bárkát csináltata, melyen a kolerások ispotályba vitesenek. A szemet ijeszté a bárka formája, mely emlékeztete azon másik szekérre, melyen a kutyapécér az agyonsújtott ebeket szokta kihordani; de ijeszté a fekete szín is a szekeren, mely *halál színe*. A beteg a maga atyját vagy gyermekét nem akará utolsó szempillantásiban elhagyni, sem a feleség és gyermek a maga gondjai alól kiereszteni atyját s férjét, s így a szekér és ispotály gyűlölt nevekké levének. — Valamely aratóleány rosszul leve a mezőn. A szekér jött s erővel vitte a menni nem akaró leányt. Az megsejté, hogy a szekérnek nemcsak a két oldalán, hanem hátul is van ajtaja; titkon megnyitá azt s kicsúszott rajta. A szekér megáll az ispotály előtt, jönnek a ház emberei kiemelni a leányt, s — oh csudák csudája! — a leány nincs. A superstitiosus tót nép ezt isteni intésnek vevé, kivált, hogy a leány nem haza, hanem egy ismerőséhez rejtezett el — tudta, hogy atyjánál keresni és erővel is ispotályba vinni fogják — s ott kiürítvén a házi szerekkel gyomrát az epétől, másnap épen, egészségesen jelene meg. — Íme, mondának a babonások, meggyógyult, pedig nem volt ispotályban; ha ott lett volna, már eddig nem élne.

Ide járult, hogy egy elméjében nem meghá-

borodott, hanem csak nagyon elgyengült¹ orvos, Lehoczki a neve, egykor nagyon becsült ember, meglátván valamely gyermeket az utcán sápadt arccal, mert rég oltá lelé a hideg, beadá neki a bismuthot, s az szörnyű kínok közt elhala. Így járt négy-öt más betegeivel is. — Ekkor a nékidühültek vasvillákkal, botokkal mentek a városba s Lehoczkit megölték volna, de egy vén asszony elrejté. Az orvosokat verték, kergették.

A rossz hír szárnyan kél, s Zemplény meghallá, mi történt Kassán. Sok ember meghalván itt is a bismuth mellett vagy miatt, egy ennek kiosztására a vármegye által rendelt commissáriust, Lőrinczfi a neve, addig vertek, míg az kínjában azt vallá, amit hallani akartak; — hogy a bismuth méreg, hogy a császár és a nemesség őket kiölni akarja; hogy az egész plánomot el fogja mondani s megnevezi minden társait. — Ekkor ezek nekimentek a terebesi patikáriusnak, azt kegyetlenül elverték. Patikájában mindent összetörtek, holmijét elrablották, a gr. Szapáry Péterné directorán kezdve az utolsó ispányig tisztjeit összeverték, megkötözve fogságra tették. Ellene katonaság méne ki. A bajonetteket vasvilláikkal a katonák kezéből kiverték. A tiszt kénytelen vala tüzet adadni. 8 leesett, igen sok terhes sebeket kapott, a többi futott.

Kozma Ferenc geometrát, mint méregosztót megtámadák. Egyike Kozmának lábát meg is

¹ Kazinczy itt e szót, ember törölte.

lőtte. Kozma veszélyben látván magát, ötöt közülök lelőtt, lóra szökött, erdőn-berken keresztül Újhelybe jött, ott magát mint kényszerített gyilkost beadta, s a Friedrich Wilhelm regimentjéből két legény adatott mellé védelmül. Ezzel ment vissza.

Szulyovszky Menyhértnek, az én szerencsétlenségem társának,¹ egyetlen egy fia volt, egykor szolgabíró. Erre vacsorája alatt ütöttek rá a nékidühödtek. Egyike karját csapta el, másika a küszöbre vonta, ott csapta el fejét fejszével. Megölték szépjét is és természeti gyermekét, a lutheránus papot és papnét, egyetemben tizenegyet személyt. Ez csalhatatlanul igaz. Történt Mernyiken. — Aki fejét csapta el, fogva van s megvallá, hogy ő csapta el fejét. — Kár azért a fejért. Nagytalentomú ember [volt]. Don Carlost franciára fordította; az pedig nem könnyű problém. — (Minthogy ezen leveletem Baranyai barátom olvasni fogja — kérlek erre — hadd mondjam el itt, hogy Pesten a velünk fogságot szenvedett páter Juhász is kolerában megholt — Patakon júl. 31-én prof. Kézy.)

Reviczky János főszolgabíránknak elébb lábat, azután kezét csapták el s elevenen vetették a kolerásgödörbe.

Varannön [!] özv. gróf Forgácsnét és báró Meskó Antalnét meg nem ölték, de megverték és mindenét elvitték. Forgácsnénak, mivel a

¹ a fogságban.

gyűrű könnyen nem méne le ujjáról, el akar-
ták szelni az ujját. Meskónénak a két kezét az
asztalhoz akarták szegezni.

Az eperjesi distr. tábla assessorát, Klobu-
siczkit tulajdon emberei délután két óraker
támadták meg. Egy hív jobbágya a pincébe
csalta elébb társait s azalatt urát elszöktette.
Katonai védelem alatt ment Eperjesre. De
fiskálisát, Hunyort egy fához kötötték, har-
madfél nap éhen-szomjan ott tarták. Egy
Forstner hoza rájuk katonákat, s ezek oldák
fel, de a kínzás után életben nem maradhat.

Sok helység megbánta tettét s írva adá be
jelentését a vármegyének. Tele van az elfogot-
takkal az újhelyi, a terebesi, a pataki tömlöc.
— Tasnádi, Vályi, Márczi, Budaházy neme-
seket a vétkesek magok fogdosták el s beadták,
mint primipilusaikat.

Újhelyben minden 25-ik, Tolesván a 9-ik,
Olasziban, Sárán, Zsadányban a 4-ik ember
kiholt. Az uraságok közül Nagy Lázár kigyó-
gyult, Patakon Kaszner, Mádon Palugyai,
felesége, lyánya, fia, Tályán dr. Öri és felesége,
sz.-bíró, Képes és né, két Jantó Dániel és
Rafael kiholtak. Ez a hír interesszálni László
öcsédet fogja.

Élj szerencsésen, édes barátom, te és házad
népei s tiszt. esperes úr és nagyérdemű káp-
lánja. Levelemet közöld Etesen a Méltóság-
gos Asszonnyal és az én kedves barátommal.
— Nyargalva írom e levelet és engedj meg
egyenességemnek, unalommal, bár Néked. Igen

sokaknak írván meg már, nem csuda, ha zavartak előadásaim. Ajánlom magamat barátságos emlékezetedbe.

Bata Pál és fia él. Nincs baja s ahol lakik, ott még nincs kolera.

Hazaérvén, itt lelém leveledet a Szélim agáénak¹ általad közlött másával.* (Szépalom, 1831 aug. 20.)

¹ Erdélyi származású, aki nevét (Szőlösi), hazáját idegenrel cserélte fel.

* A levél 3-dik lapja szélén Kazinczy Eugenia megjegyzése: Mély bánattal kell jelent[en]em a szegény atyám halálát, mely augusztus 23-dikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes kolera betegségbe esett 21-dikén s harmadnap mulva elhagyott bennünket örökre, az áldott; pecsételetlenül találtuk ezt a levelet, ez volt az utolsó, melyet írt életébe...

FORDÍTÁSOK¹.

Az én óhajtásom.

(Gessner.)

Ha remélhetném, hogy egyetlen óhajtásomat teljesülve látom meg — az én egyéb óhajtásaim csak álmok; felsejkenek s már nem tudom, hogy álmodtam, hanem ha másnak óhajtok valamit ja-

¹ Kazinczy első fordításai még a konzervatívabb kortársaknak is tetszettek; a későbbiek már sok támadás érte. K. érezte a nyelv fejlődését, ezért többször átdolgozta a munkáit. Némelyik fordításán (Gessner, Marmontel, Sallustius) szinte egész életén át javítgatott. Az volt az álma, hogy az író minden sajátosságával, idegenségével áthozza. Legkiforrottabb nyelvészeti értekezésében is találkozunk ilyen megjegyzésekkel: „Hamletben ez fordul elő: Hány a harang? azaz: hány az óra? Mert a szomorújáték személyei ángoldának, s az ángol ezt így kérdi.“ Egmont-fordításában a *hoch!* (éljen!) szót így adja vissza: *fenn, fenn!* Olyan árnyalati finomságokra törekedett, hogy mesterkéltté s gyakran homályossá vált. Ezért is kellett annyit magyarázkodnia a jegyzetekben. Fordításai ma már elavultak, de egykor döntő szerepük volt a magyar stílus fejlesztésében.

Mennyire mélyen bele akart látni kedves íróinak lelkivilágába, mutatja a Ciceróról, Sallustiusról, Tacitusról írt jellemzése:

„Cicero úgy szól, mint Rómának minden más fia, de lelkesebben, de több tudománnyal, több gondnal: Sallust ahogyan senki nem más, de meghaladva minden mást. Cicero szabadon ömlöng: Sallustnak nyelve verdesett; nem őt viszi a beszéd, hanem ő a beszédet. Cicero bőven szeret áradozni; neki a síma kedves, a kigyalult; mesterségét, gondjait, még ahol fél napokat pazarla is két három sora kisikárlására, szerényen rejti el: Sallust darabos, de az ő darabossága ke-

váért — ha ezt lehetne remélnem: oh, úgy nem óhajtanék bővölködni, sem azt nem, hogy atyámfiai uralkodjak, s nevemet távol nemzetek emlígtessék. Tölthetném el bár csendesen és elfelejtve, egy magányos szögben napjaimat! távol a város

csesebb és kedvesebb a mások simaságánál; ő nem rejti el gondjait, sőt azon van, hogy olvasója magát minden szava, minden fordulása által váratlanul érezze meglepetni. Amaz megeléglé a szokottat, amit minden érthete és egyszerre érthete s az illet csak nemesítgeti: Sallust kevély értetni mindentől; végig röpke az egész kört, egyesíti a mait, a már avulót, az újat, mihelyt az ilyen magát szépség, hathatóság, olykor csak szokatlan arc által is ajánlja; makacs ízléssel válogatott szavait makacs ízléssel fűzi össze s természeti kecskeit kacér fortélyok által nevelgeti. Benne együtt a catói rusticitás és a Gabiniusok asszonyos cifrája; a férfias és a puhult, a honi és az idegen, a később kor vidám színe és a hajdani fanyar, a nemes és a nemtelen, a törvényszeres és a vétek, s egyike nem ritkán a másika mellett, de mindig bájban, de mindég kellemben gazdag méltósággal. Cicero változtatja színeit: Sallust a maga komolyságából soha ki nem lép, de az ő komolysága mosolygó. És neki éppen ez a komoly arc, ellenkező egyezésben a sybarita piperével, adja azon méltóságot, melyet a szintén úgy tömött, de nem vidámon sötét, hanem bús és fekete Tacitus is csak úgy tud meg haladni, hogy utolérni ugyan távolról sem tud. (Tacitusban inkább érezteti magát az erő: a szépség Sallustban; Tacitus fekete, komor, bús; Sallust sötét, de vidám. Tacitus vasból van pörölyözve, erős, nehéz kézzel, de gondossal: Sallustot erős, de könnyű kéz a legfejérb márványból hozta ki; amaz egy Herkules: ez egy Apoll.) Cicerónak arcában szépség van és erő, az és ez egy mértékben, nyugalomban: a Sallustéban csak szépség, de erő által; a ravasz a szépséget alá veté az erőnek, de csak hogy majd egész hatással törjön elő s az erőt feledtesse, melynek, amint látszhatnak, egyedül keresé ragyogását. A Cicero muzsája halad tárgya felé, mint a kinek dolga van s nem is óhajt tetszeni: a Sallusté úgy tesz, mintha nem volna dolga s csak láttatni akarná magát. *(Előbeszéde az általa fordított Sallustiushoz.)*

lármájától, hol az igaznak kikerülhetetlen kelep-
cék vannak vetve, hol a szokás és példák ezer esz-
telenséget nemesítenek! egy alacsony kalibában,
egy pompátlan kertben, elrejtve a híresedés s
irigy szeméke elől!

Agg diófák boltozatjai alatt állana magányos
házam, s ablakai előtt lenge szellők, hús árny s
boldogító nyugalom lakoznék. Békés ajtaja előtt
egy kis udvart fognék fel, s kutam vize szőlő-
ernyőm alatt szaladna el s egy kis tóba gyűlné.
Ott feredne rucám sárga fiaival; oda repülnének
a szelíd galambok házam fedeléről s ragyogó nya-
kokkal kevélykedve sétálnának a zöld gyepen; míg
másfelől az uralkodáshoz szokott kakas kotyogó
tyúkjait vezetgetné udvaromon. Egyszerre repül-
nének ők az én ismeretes szavamra ablakomhoz
s csapodár nyüzsögéssel kérnének eledelt hú gaz-
dájoktól.

A madarak félelem nélkül lakoznának hajlékom
körül a harasztos ágak között. Bátor szabadságok
nem ismerne háborítást s nyájas szomszédsággal
pipégnének egymáshoz egyik ágról másik ágra.
Kis udvaromnak egyik szögében méheim gyékény
köpüi állának, mert én gyönyörködve nézelem
az ő munkásságokat. Örömet lakoznának ők én-
nálam, ha való, amit a mezei gazda mond, hogy
csak ott szeretnek szállást tartani, ahol csend és
nyugodalom intézik a gazdaságot. Házam megett
tágas kertem volna, melyben az együgyű mester-
ség engedelmes segédére kelne a természet kényes
phantáziáinak: de nem támadna ellene, csemetéit
groteszk alakokra nyirbálni. Mogyorócsalét venné
körül sövény gyanánt, s végében egy vad
szőlőernyő állana. Oda rejtezném el gyakorta a
napnak sugárai elől; onnan nézném az elsült-
képű kertészt, hogy tábláimat miként ássa izle-
tes veteménynek. Néha, munkára ingereltetvén
szorgalma által, ki is venném kezéből az ásót s
magam is dolgozhoz fognék, míg ő félrefordulva
mosolyogná kevés erőmet. Vagy a felbontakozott

csemetéket kötném újra karóikhoz s együtt tisztongatnánk a rózsabokrot s az elszórt szegfűk és lilium töveit.

Túl kertemen egy tisztavízű csergeteg szaladná végig kövér fűvettermő rétemet. Onnan gyümölcsösömbe folyna oltványaim törzsökei közé, melyeket gondos kezem fogna művelni. Itt egy tónak gyűjteném össze vizeit; a tó közepén pedig egy szigetet hányatnék s a szigeten egy ernyőt hagnék boltra nevekedni. Ha ezeken felül még egy szőlődomb emelkednék, a róna környék fordulva homlokkal s néhány holdszántásom, görbedt főkkel, volna-e okom a leggazdagabb uralkodó éltét irigyleni?...

A soha meg nem járt hegyekre is elmennék, a füvek labirinthjeibe, a csermelyek útát vesztő szélein. Itt egy setét árny csalna szendergésre, amott egy omló hegypatak, távol minden emberi nyomtól. Oh, mi igen kedves az, midőn távol minden zajtól, fülünk nem hall egyebet egy édesen hömpelygő víz susogásánál! vagy a méh dongását s a megszaladott gyék zördültét. Vagy mikor a fák zöld gallyai alatt fekvén, az árny és a napsugár mellyemen játszik, s nyugalmanat semmi nem szakasztja félbe, mint a lassú szellő, mely a poétai levelet elleheli ölemről; vagy a kis szöcske, midőn tévedt ugrással reá ül, magát körülnézi s róla hirtelen elpattan.

Gyakorta egész éjfélig járnék a hold szelíd fényében, mély vizsgálatokba merülve a világ alkotmánya felől, míg felettem számlálhatatlan napok és világok ragyognának.

A szántókat is meglátogatnám, midőn barázdátvető ekéjek mellett dallanak, s az aratók víg rendeit, midőn munkára ébresztő énekeiket éneklük, s hallgatnám víg meséléseket s eleven tréfáikat. Ha pedig az ősz előjön, s betarkítja a fákat, a szüretelők közé mennék, a vígan zengő szőlőhegyekre. Ottan nézném a lányokkák és legények nevetéseket, midőn a megrakott tőről a fürtöket tépdesik. Ha

meg van szedve az őszi gazdagsága, víg kurjongatások közt térnek a pajta felé, honnan a sajtó nyikorgása messzére elhallik. Készen várja őket a vacsora; hozzá ülnek, s el vagyon úzva az első éhség, s ezt most a szilaj öröm s a víg kacagás követi...

Ha pedig az őszi esők, a tél hidege, vagy a rebbenő meleg, eltiltanának a kimeneteltől, kis kamarámba zárkoznám, s a legnemesb társaság mulattatna; a díszei a magok századjoknak! azon nagy lelkek, kik bölcseségeket oktató könyvekbe öntötték. Tiszteletes társaság! ők az ő lelkeik méltóságaig emelik a mienket! Ez az idegen nemzetek szokásaikkal ismértetne meg, s a természetnek csuda míveivel a távol tartományokban; emez a természet titkait fedné fel előttem, s rejtek műhelyébe vezetne; az előmbe egész nemzetek állapotját terjesztené s történeteit beszélné el, dicsőségét és gyalázatját az emberi nemnek; amaz lelkünk eredeti méltóságát s tiszteit tenné elébe vizsgálataimnak és a gyönyörűséggel teljes rényt.¹ Körültem a régiség bölcsei és poétái állanának. Az ő útjuk az egyenes út a való szép felé; de kevesen vannak, akik azt válasszák; gyáva fejek szédeleg, s ezrenként térnek az ál arany és illatlan virágok útjára...

Gyakran ajtókopogás hagyatná félbe munkámat. Mely nagy volna örömem, ha megnyiltával barátom repülne karjaim közé! Néha, midőn kinnjárásom után magányos hajlékom fele közelítenék, majd egyenként, majd csoportosan látnám őket felém jődögelni. Akkor együtt járnánk be házam legkiesebb környeit, változtatott beszélgetésben, most kifakadt örömmel, majd csendesebben; s így mulna el boldog enyelgések közt időnk. Étkeimnek, melyeket kertem nyújtana, tóm s majorom, az éhség adná meg ízét. Az asztalt hazatértünkkor a szőlőernyőben lelnénk, vagy a nyaralóban, meg-

¹ rény: erény.

terítve. Ott mulatnánk néha még a holdvilágban is, mérséklett poharak mellett; nevetnénk, víg dalokat dallanánk, hanemha a fülemile keservei merítenének édes andalgásra...

(Az *Idyllek*-ből.)

Egy hajóhoz.

(Horatius.)

Új fergeteg száll ellened, ó Hajó!
S készül az álnok síkra taszítani:
Jaj mit művelsz? térj kérlek ismét
Hajdani hív kikötődbe vissza.

Nem látod-é, mint ingadoz a kevély
Árbo, s az eltört karfa miként recseg?
Nem illnek ily kétséges útra
Bomladozó kötelékid. Ímé

Nincs ép vitorlád, nincsenek Istenid,
Kikhez segédért bízva kiálts megint;
Hirdesd, — az erőknek jelesbik!
Gyermeke, nagyra nevelt fenyő! — bár

Az éh haboknak esmeretes neved
S fő származásod. A remegő hajós
Nem bízik abban. Állj! egyébként
Csúfja leszel dühös ellenidnek.

Csüggedve sirtam annyiszor akiért,
De akit éppen láttam agyarkodó
Örvényiből mindég kikelni!
Ah! mikor érsz kikötőd keblébe?

Hamlet.

(Shakespeare és Schröder után.)

(III. felv. 1. jel.)

HAMLET. (*Mélyen elmerülve. Nem veszi észre, hogy Ofélia jelen van*)... Lenni vagy nem lenni? ez tehát a nagy

kérdés! Annak-é nemesebb lelke, aki a megmérge-
 csillagzatok csapkodásait békével tűri, vagy annak,
 aki az inség sergei ellen fegyvert kap s viaskodva
 ér véget? — Meghalni — elalunni! semmivel sem
 több, s ezzel az elalvással lelkünk gyötrelmeinek s
 az élet számtalan nyomorúságainak határt vetni.
 Oly vég ez, melyet buzgóan kellene óhajtánunk! —
 Meghalni! — elalunni! — — — Elalunni? — talám
 álmodni is! — — Ez ám a göcs! — Mert micsoda
 álmok jöhetnek majd reánk halálalvásunkban, mi-
 nekutána már a gázolásból kivergödtünk, ez meg-
 érdemli a fontolást! Ez az az elmélkedés, mely a
 nyomorúságoknak hosszas életet ád! Mert ki állaná
 ki különben az újabb-újabb ostromoztatást, az üldö-
 zők fenéségét, a kevélyek bosszantását, a megvetett
 szerelem aggodalmait, a késedelmes igazságot, a
 negédségeket a nagyoknak s azokat a döféseket,
 melyeket a tűrő jámbor érdem az oktalanságtól
 szenved, ha egy kis hegyes vassal magát szabad-
 ságba teheti? Ki akarna inkább egy ily sanyarú
 élet terhe alatt pihegni, tikkadni?... De a titkos
 sejdítések annak a halált követő valaminek — egy
 utazó sem tére még vissza azon ismértlen tarto-
 mányból! — elrémíti a lelket s arra veszi, hogy
 inkább szenvedjünk kínokat, melyek már rajtunk
 fekszenek, mint újaknak siessünk eleikbe, melyeket
 még nem ismerünk. Így tesz a lelkiismeret bennün-
 ket gyávákká, így lepi el az eltökélt végzés ele-
 vet színét a kétségeskedés halavány fénye, s fel-
 tételeink, melyek nagyok és nemesek, megfordítják
 folyamatjokat s megszűnnek hatni...¹

A haldokló hattyu.

(Herder.)

Íme, én némán s énektelenül hagyattatám —
 így búsongott a csendes hattyú azalatt, míg a leg-

¹ Kéziratból. *Shakespeare-fragmentuma a Hamlet újabb
 dolgozásának* ... Nemzeti Múzeum.)

szebb esthajnal biborfényében kényére fördött — és csak én egyedül némán a tollas népeknek minden országában! A gágogó lúdnak, a kotyogó tyúknak s visító pávának nem irigylem ugyan szavaikat: de igen a tiédet, gyönyörű philoméla, midőn énekeid által erősen fenntartatván, késve vonom vizi barázdáimat, s az ég visszasugárzásában elrészegülve mulatok. Oh, ha szavam volna, mint fognálak én tégedet énekelni, arany esti nap! tégedet, és boldogságomat! benned! Elmeríteném magamat rózsarcodnak tükörében s meghalnék.

Boldogságának teljes érzetében játékosan mérítgeté magát a habokba a szép madár, s alig emelkedék fel a vizekben, midőn egy fénylő alak megállta a parton s intett neki, hogy közelítene. Az a reg és est napjának istene, a szép Phoebusz vala. Nyájas szép állat, monda a hattyúnak az isten, régi kívánságod meg vagyon hallgatva; elébb engedni neked azt nem lehet. Alig mondotta ki a szót s megillanté őtet a zengő lanttal s halhatatlanoknak hangzatjait szólaltata húrjain. A mennyei zengzet áthatotta Phoebusznak kedvelt madarát, s ez mostan elosztatva s zengzetekre olvadozva énekle a Szépség istenének lantja után, örvendő hálák alatt magasztalván a szép napot, a tündöklő síkot s a maga boldog ártatlan életét abban. Szelíd vala az ő éneke, mint egész alakja; hosszú habokat vont elsznnyadó édes hangzatokban, míg Elysiumban ismére megint magára, Apollon Istennek lábainál, a maga való menygyei szépjében. Az ének, mely életében meg vala tőle tagadva, hattyúdala lón, mely tetemeit gyengédeden oldozza széjjel; mert ő halhatatlanság zengését hallá s istennek alakját látá. Hálásan simula Apollonnak lábaihoz, s felfigyelmezett isteni hangzatjaira, amidőn hív nősténye is megérkezék, ki, himje után epedve, édes énekekben sirta vala ki magát. Az ártatlanság istennéje mindkettejeket

kedvenceivé fogadá s rajtok szállong csigaszeke-
rén, midőn az ifjúság tavában vágy megfordeni.

*

Ne csüggedj el, szenvedő lélek! ami tőled ez
életben vagyon megtagadva, mivel el nem visel-
hētéd, azt halálad percétől nyerended meg.

(A *Paramythek*-ből.)

A botcsinálta doktor¹.

(Molière.)

ELSŐ FELVONÁS.

ELSŐ JELENÉS.

RIGÓ JONATHÁN és a FELESÉGE, *cirakodva*.

RIGÓ JONATHÁN. Nos nem! Csak azért sem. Meg-
mutatom, úgy lesz, ahogy én akarom.

REBÉK ASSZONY. Igen, ahogy ő akarja! No én is
megmutatom, nem azért mentem hozzád, hogy
minden áldott nap nyeljem ezt a te sok goromba-
ságodat.

RIGÓ JONATHÁN. Nyomorúságok nyomorúsága! Be
igazán mondja a halhatatlan emlékezetű Publius
Ovidius Násó, hogy a mérges asszony gonoszabb
mint a lángoló gyehenna rőt sárkánya.

REBÉK ASSZONY. Nézze az ember, be nagy tudós,
hogy mindég a nyelvén az a szamárnázó!

¹ „Nem szégyenlem erre a két darabra (*A kénytelen há-
zasság, A botcsinálta doktor*) reáütni bilyegemet; s legalább
azt nyerem vele, hogy a debreceni hentesek, szappanosok és
sulyomkofák, kiket a közöttük termett Grammatica nyelv-
vünknek polykletusi kánonjává teszen és akik solocismusaim
miatt Klavigóban és Emiliában ξεινοϋ-nak fognak szólítani,
reám ismernek, hogy magyar vagyok.“ (Kis Jánosnak, a
brünni fogságból, 1797. nov. 16.)

RIGÓ JONATHÁN. De tudósnak ugyan tudós a talpán! Mert találj hát nekem itt, az egész környéken, Petribe, Mocson, Almáson, Pálfalván, Urmezőn, Kecskeháton, Solymoson, Körtvélyesen, Bekeházán, Bökönyben, Hadfaluban, Búzáson, Böksön, Tuksán, Felső-Sájon, Közép-Sájon, Alsó-Sájon, Séllyén, Nyéken, Németibe, Simándon, Vépén, Tarpán — egy ilyen magamforma szegénylegény nemes embert, aki olyan peregre el tudja olvasni a currenst; akinek toroka úgy elbírja a CCCLIV-ik Dícséretet; aki míg a collégiumba tanult, úgy tudta egyetlen szóhiba nélkül a logikát. De, hallod-e nem hijába szolgáltam én egy oly híres-neves derék tógátus körül, mint Keresztesi Ezékhiel uram volt a maga idejében; nem hijába ettem én a doktor Csengeri Kis kenyerét. Sok ragadt ott énrám, amit más nagy halom pénzen kész volna megvásárlani, ha az olyat pénzen adnák!

REBÉK ASSZONY. Vesszen meg a párája, tudós embere!

RIGÓ JONATHÁN. Vesszen meg a párája, nyelves asszonya!

REBÉK ASSZONY. Hogy soha ne láttam volna a napot, mikor rá hagyám magam venni, hogy azt mondjam neki, hogy igen!

RIGÓ JONATHÁN. Hogy soha se értem volna az estvét, mikor oly bolondul rábeszéltetém magam, hogy elvegyem!

REBÉK ASSZONY. No igen, mert téged is illet a panasz! Van-e lelked, hogy térdenállva nem adsz minden reggel, minden este hálát, hogy engem kapál feleségül? S tán ugyan azt hiszed, hogy érdemlettel ilyen feleséget, mint én vagyok?

RIGÓ JONATHÁN. De már azt meg kell adni, hogy te nekem irgalmatlan nagy szerencse vagy; s hogy van okom dicsekedni, mint találtalak. Terengettét! kezdjem el csak, majd olyanokat mondok —

REBÉK ASSZONY. S mit tudsz te mondani olyanokat?

RIGÓ JONATHÁN. Csitt, s vége! hagyjuk ezt a részt. Tudjuk mi ketten, amit tudunk, s hogy ugyan van szerencséd, hogy elvettelek.

REBÉK ASSZONY. Mit értesz te azon, hogy ugyan van szerencsém, hogy elvevél? Egy ilyen haszontalan ember, aki utoljára is koldustarisznyát akaszt a nyakamba; aki mindenemet megeszi, felfalja!

RIGÓ JONATHÁN. Hazudsz; egy részét felhörpentegetem.

REBÉK ASSZONY. Aki korcsmára hordja, valamim van.

RIGÓ JONATHÁN. Okos ember abból él, amit a házába lél! — azt mondja a vers.

REBÉK ASSZONY. Aki miatt még a derekaljam sem maradhatott meg.

RIGÓ JONATHÁN. Annál inkább nem alszod el a reggelt.

REBÉK ASSZONY. Aki reggeltől fogva napestig nem csinál egyebet, mindég csak lebzsel.

RIGÓ JONATHÁN. Mert igen szeretem magamat a dologban meg nem erőltetni.

REBÉK ASSZONY. S mit csináljak én azalatt, míg te iszol, he?

RIGÓ JONATHÁN. Valami szemednek, szádnak tesszik.

REBÉK ASSZONY. Négy szegény gyermek a nyakamon —

RIGÓ JONATHÁN. Rakd a földre a purgyékat, s nem lesznek a nyakadon.

REBÉK ASSZONY. Aki úgy megsír a kenyérért, hogy majd megszakad belé.

RIGÓ JONATHÁN. Vesszót a fattyúknak! Ha az én bendőm tele van, azt akarom, minden vígan legyen körültem.

REBÉK ASSZONY. S azt gondolod, részeges kutya, hogy ez mindég csak így lesz?

RIGÓ JONATHÁN. Feleség, lassacskán, kérem igen szépen.

REBÉK ASSZONY. Hogy én mindég csak behúnyt szemmel nézem ezt a te sok gorombaságodat?

RIGÓ JONATHÁN. Legyünk csendeskén, édes, kedves kis kövér feleségem!

REBÉK ASSZONY. Hogy ráncba nem tudlak szedni, ha akarom?

RIGÓ JONATHÁN. Kincsem, kedves feleségem, tudod, nekem igen-igen rossz gyomrom van az ilyeneket megemészteni; de, hogy a jó gyomor helyébe az ég, a maga irgalmasságából, két igen-igen derék karral áldott meg.

REBÉK ASSZONY. Gondolok is én azokkal a te fenyegetődzéseiddel!

RIGÓ JONATHÁN. Angyalom, galambocskám, amint látom, a te hátacskád megint viszket?

REBÉK ASSZONY. Megmutatom, én tőled nem félek.

RIGÓ JONATHÁN. Rózsácskám, gilicemadárkám, neked most megint abrak kell; úgy-e?

REBÉK ASSZONY. Azt gondolod, hogy rám ijesztesz? hogy elnémitasz?

RIGÓ JONATHÁN. Gazdag tárháza az én szegény éh lelkemnek, bizony megtépászlak!

RIGÓ JONATHÁN. Bizony meglazsnakollak!

RIGÓ JONATHÁN. Bizony meglazsnakollak!

REBÉK ASSZONY. Te borzsák!

RIGÓ JONATHÁN. Bizony megmirmikéllek!

REBÉK ASSZONY. Te csapszék virága!

RIGÓ JONATHÁN. Bizony megkalafintázlak!

REBÉK ASSZONY. Te korhely, te préda, te iszákos, te gödény, te lebzselő, te dologtalan, te nagy torkú, te pince korcsolyája, te —

RIGÓ JONATHÁN. S úgy-e? s kell csakugyan? —
botot kap s elveri.

REBÉK ASSZONY. Jaj, jaj, jaj!

RIGÓ JONATHÁN. Lám, hogy tudom, mitől hagyod abba.

MÁSODIK JELENÉS.

CSONKA BANDI. RIGÓ JONATHÁN. RÉBÉK ASSZONY.

CSONKA BANDI. Micsoda rettenetes állapot ez? A gyalázatos! Így elhóhérlani a feleségét!

REBÉK ASSZONY, *csipejére rakja a két kezét s úgy áll szembe Csonka Bandival, kit lassanként az ajtó felé tol s utoljára pofon üt.* Nos, én akarom, hogy bántson.

CSONKA BANDI. Már az más. Csak rajta hát!

REBÉK ASSZONY. Mit üti ked az orrát a más dolgába?

CSONKA BANDI. Jól mondja ked, komám asszony; nem kellett volna.

REBÉK ASSZONY. S kednek ahhoz semmi köze.

CSONKA BANDI. Nincs bizony nékem, hál' Istennek.

REBÉK ASSZONY. Nézze el az ember, micsoda garázdaság ez! Miatta más becsületes ember azzal sem lesz szabad, hogy megverje a feleségét, ha kedve jön reá.

CSONKA BANDI. Megismerem, hibáztam; de jóvá teszem, ahogy lehet s megyek. Csinálják ketek egymással, ami magoknak tetszik.

REBÉK ASSZONY. Illik-e az, hogy ked a más dolgába ártja magát?

CSONKA BANDI. Hiszen mondom, hogy megyek. Megengedjen ked, hogy alkalmatlan találtam lenni.

REBÉK ASSZONY. Lásson ked a maga dolgához.

CSONKA BANDI. Egy szót sem szólok.

REBÉK ASSZONY. S én magam akarom, hogy verjenek.

CSONKA BANDI. Bízvást, kedves komám asszony, bízvást!

REBÉK ASSZONY. Az nem kednek fáj; úgy!

CSONKA BANDI *Rigóhoz, ki magát megbiggyesztve s némán állott.* Követem kedet szépen, hogy ezen idveséges igyekezetében meg találám gátlani. Fogjon ked hozzá még egyszer, verje el ked, döngesse el ked az eb a ráncát. Ha kell, én is segítek.

RIGÓ JONATHÁN. S no s nekem nem tetszik verni.

CSONKA BANDI. Sajnálom; látom, hamarka jövék.

RIGÓ JONATHÁN. S ha tetszik, verem: ha nem tetszik, nem verem.

CSONKA BANDI. Igazság; az a ked tetszésétől függ.

RIGÓ JONATHÁN. S Rebék az én feleségem, nem a kedé.

CSONKA BANDI. Nem is akarnám, hogy enyém volna.

RIGÓ JONATHÁN. S ked nekem nem parancsol, hallja ked.

CSONKA BANDI. Most tudom; eddig nem tudtam.

RIGÓ JONATHÁN. S én kednek sem eszére, sem karjára nem szorultam. Érti ked?

CSONKA BANDI. Hogyne érteném? hiszen igen világosan mondá ked.

RIGÓ JONATHÁN. S kednek nincs esze, hogy a más ember házi állapotjába ártja magát. Nem hallotta ked, mit mond a római ékesen-szólás atyja, Marcus Tullius Cicero, eképen szólván:

Férje tetszésétől függjön a feleség,

Mert ő általa gyül házához eleség.

Úrnak ismerni azt önéki nyereség,

Akár szép szó éri, akár rút vereség.

reáüt Csonka Bandira, s ez elszégyenülve s fejcsóválva vonja ki magát.

RIGÓ JONATHÁN, a feleségéhez. No kincsecském, gyere; béküljünk öszve.

REBÉK ASSZONY. Igen, mikor így elverél.

RIGÓ JONATHÁN. Mit teszen az? Csapj fel, ne!

REBÉK ASSZONY. Nem én ugyan.

RIGÓ JONATHÁN. No ízibe?

REBÉK ASSZONY. Nem.

RIGÓ JONATHÁN. Kincsem feleségem.

REBÉK ASSZONY. Nem, átaljába nem.

RIGÓ JONATHÁN. Ne izélj! Csapj fel, ha mondom.

REBÉK ASSZONY. Nem és bizony, azt hijába várod.

RIGÓ JONATHÁN. No gyere, gyere!

REBÉK ASSZONY. Én haragszom.

RIGÓ JONATHÁN. Bohó! Hiszen az tréfadolog. No gyere, ha szépen kérlek.

REBÉK ASSZONY. Igen, tréfadolog.

RIGÓ JONATHÁN. No csapj fel hát!

REBÉK ASSZONY. Így bánni velem!

RIGÓ JONATHÁN. Követlek szépen érte. Addsza kacsót hamar!

REBÉK ASSZONY. Ne! — *titkon*. Várd rá, fertelmes! fertelmes! Ezért ugyan meglakolsz.

RIGÓ JONATHÁN. Van-e eszed, így felvenni ezt a kicsit? Hiszen az annyi, mint semmi. Az ily aprólékos csetépaték néha-néha jól esnek a jó barátok között; s öt-hat ütleg egy mogyorószállal még jobban öszveforrasztja, akik egymást szeretik. — No eressz, hadd megyek. Jó kedvembe tízezer karót is hasítok estig.

Ojna-morul.

(Osszián.)

Foglalat.

Malorchul, furfádi¹ király, leányának Ojnának jobbját megtagadta Tonthormód szadronló² királytól, mert atyáik gyűlölségben éltek, s az erővel jött a leányért. Osszián³ megvitt Tonthormóddal, megragadta s általadta Malorchulnak. Ez Ojnat jutalmul Ossziánnak, Osszián pedig Tonthormódnak adja.

¹ Furfád, sziget, de most nem tudhatni, melyik viselte e nevet.

² Szadronló, nem tudhatni, mely táj.

³ Fion-ghalnak elsőszülöttje... s Oskárnak atyja. Hogy az ő énekei jöttek által minden más bárdok énekei közül legnagyobb számban a mi időnkre, az azt látszik mutatni, hogy a bárdok között Osszián volt a legelső, nemcsak tekintetben, de érdemben is. — Fion-ghal megöregedvén, Ossziánnak hagyta a királyi dárdát és pajzst; de úgy látszik, hogy az elvilágtalanodott Osszián ő utána nem uralkodott, s Szelma (*Fion-ghalnak lakja Morvában*) még az ő halála előtt elpusztult. Ő és Malvina Oskár fiának özvegye, általmentek Érinbe.

Mint a nap suhint el a párában Lármonnak füves halmain, úgy szállanak el éjente lelkem előtt a hajdan kornak tettei. Mikor a bárdok elhagyták örömeiket, s a hárfa magasan függ a teremben, egy szózat csúsz fülébe Ossziánnak, s felköti elszunnyadt lelkét. Az mult éveknak szózatja; mindent visszahoz előmbé, ami történt. Röptében ragadom meg a rege virágát, s dalomban özönlöm el a később nyomoknak. Ossziánnak dala nem zavaros folyam; mikor az erdős Lutha¹ hókeze veri mellé a vetekedő húrokat, a te hókezed, fennszépségű Malvina. Oh tisztazengésű kobzok Luthája, a te szirtüregeid nem szótalanok, midőn a bárdok dalai mellett a nyájas hókezü veri hárfadat!

Te fényem nekem a bús gondok közt, melyek lelkemet éjszakával fogják körül, leánya a kéksisakú Toskárnak, nyújts fület a szelíd dalnak! Kiáltsd vissza hirtelen a homályos éveket, melyek már elröpültenek.

A királynak napjaiban vala, midőn hajam még fodor volt, mint a lányfürtök; s felpillanték a tengerek felett csillogó Konkatlinra, Furfád felé evezvén, a tenger nagyerdejű szigete felé. Fionghal² kiküldé erős csapású kardomat túl a tengereken, védeni Malorchult, a pusztá sziget királyát, kit a haboktól jött ellenség szorongatott.

Hajóm béveze a Kojledi öbölbe, s én beküldém kardomat a vendéglő fejdelemhez. Megértette a

¹ Völgy és lakja Malvina atyjának. Innen ő luthai leánynak mondatik.

² Fionghal, igazabban csak Fion, mert a ghal vagy geal ragaszték, fejért, szépet jelent — királya Morvának és a kaledóni népeknek. Aznap született, amidőn atyja, Komhál, Morni ellen csatázván, elesett. Anyja Morna vala, Thaddunak leánya, Klesszamórnak testvére... Fionghal megholt a Krisztus után 283. eszt.

harcolók jelét, s kevélysége örömeiben megragadta dárdáját. Lesietett magas palotájából, s jobbját reszketve nyújtá.

MALORCHUL. Miért jó a Morva fejedelme egy erőtlenséghez, aki fény nélkül esett el? Tonthormód, a kardok s dárdák bajnoka, a csigák és innepek fejedelme Szadronlóban, az én szelíd gyermekemre veté, a hókeblű Ojna-morulra szemeit. Megtagadtam tőle a leányt; atyáink gyűlöltek egymást. Akkor nagy haddal jöve ellenem, s halomra dönté népemet. Miért jössz te éjszakra, ó fejedelem? miért egy erőtlenséghez, aki fény nélkül esett el?

OSSZIÁN. Én nem mint egy renyhe gyermek jövök, nézni, nem vívni, a viadalt. A nagy király téged emleget, téged, s áldomásaidat a békének napjaiban. Fion-ghal a mély tenger felől jöve az erdő tetők szigetéhez. Te neki nem valál fergetegek szele, s ötlet csigák s dalok fogadták termedben. Vendéglesnek rokonsága hozza hozzád kardomat; ellened annak élet majd fogja érezni. Nem feledjük mi barátinkat, bár tőlünk a tenger elszakasztva tart.

MALORCHUL. Fia a merész Trenmornak, szavaid, mint Loduinnak¹ szózatja, midőn tépdelt felhőkből szól alá, a légnek erős lakója. Sok hős vígadott az én áldomásaim mellett, aki most szükségem felett kardot nem ránt. Szemem kitekint minden szelek felé, de nem lát vitorlát az öbölben. Most acél cseng hajlékomban, nem örömet osztó csiga. Jer, hősöknek nemzetsége, jer innen lakomba; az éj feketén borítja be az ormokat. Halljad az ének szózatját, melly a furfádi hableány ajkáról zeng.

¹ Lóda és Loduin. A kaledóni s éri népnél nem leljük nyomát az Istenség ismertetinek. Osszián még ex machina sem hoz elő Istent. De Lochlin búvöz, babonáz, a Lóda gömbölyege s az Erő köve mellett igéz (könyörög, formulákat mond), sorsa eránt kérdéseket tézsen s segédet kér. Lóda és Loduin egynek látszik a szkandinávi Odinnal. (Ezek a jegyzetek Kazinczy magyarázataiból valók.)

Egy sokhúrú szép lanton repkedett a nyájas Ojna sok hőstől szeretett keze. Én elnémulva állék távolag; a szépfürtű leány fénynek sugára volt, a tenger szigetének éke. Gyönyörű szemei olyanok voltak, mint két csillagok, midőn a permeteg felhőin keresztül pillogtanak alá; a megtévedt bujdosó feltekint a rettenetes vész éjjelében az ékes fényre. Én reggel a kard tusájához fogék, Tormulnak széles szirtfolyamja mellett. Velünk együtt vala ott az ellen is, s Tonthormódnak dombor pajzsa. Szárnyról-szárnyra költ a viadal. Én a küzdés közben Tonthormódra ötlöttem, s eltörém erőtelen acélját. Bilincsre veretett a tenger fejedelme. Szijakkal körülfonva vittem őt Malorchulnak csigaáldomásához. Öröm kele fel a fejedelem körül; a bosszú fegyvere meggyőzte az ő ellenét. Tonthormód elfordítá szemét a hókeblű leányról.

Fion-ghal fia, monda Malorchul, a fejedelem, hála nélkül tőlem el nem mégysz. Hajódban egy fény csillogjon, íme ez, a hókeblű szép leány. Örömet fog ő gerjeszteni erődnek kevély szívében. A szerént nem lép fel figyelem nélkül a tetős Szelmába.

A sötét éj hajlékában enyhen szálla alvás szemeimre. Füleimhez édes idegzengés ére, mint egy tavaszi lebel, mely szeliden jó a tetőkről, s árnyat hintvén a zöld halmokra, elfújja a vénült barcsák szakárait. Kié e szózat? — A furfádi leányé; ő önté ki édes hangokban énekét az éjbe. Tudta ő, hogy lágy szívem folyam gyanánt szeret az ének zengése alatt ömledezni.

A leány ezt éneklé: „Hol a hős, ki a tenger habjaira pillant? Ki mint a seregek fürtös vezére, kinek hajai mint a holló szárnya? Látom a szélben fürtjeit; szépek az ő léptei bánatjában. Szeme hijában az könnyeitől; lassan kél férfiúi szívében fájdalomtól rongált szíve. Hagyd el a partokat, hagyj engem távol tőled bánat közt tévedezni erdeinkben. A király faja szánakozást érző, de lel kem csüggedez, ó Tonthormód! Miért gyűlölték

egymást a mi őseink, szépfürtű fejedelem? te, szerelme a leányoknak!“

OSSZIÁN. Ékes szózatja a folyamok szigetének, miért sírsz te az éj homályában? A Trenmor fia nem visel kemény szívet. Nem fogsz te egyedül tévedezni a hegyekben, Ojna-morul, a szép szemekkel! E mellyben egy csendes hang hallatszik, s az keservedet szánnom hagyja. Térj vissza, édes éneklő! Tonthormód ne senyvedjen bánatjai közt.

Tonthormódról, felreggeledvén, lehulltanak a szíjaj, s én neki adám a szűz jobbját. Malorchul megérté békés szavamat zengő palotájában.

Királya a messzeterjedt erdejű Furfádnak, miért éljen búban Tonthormód? Ő hőseknek maradéka; maga mint a villám volt a tusában. Őseitek egykor gyűlöltek egymást: a holtak közt vendéglátó öröm lakik. Kezekben a csiga vígan kereng az ádáz Loduin körül. Félre a hajdan gyűlölségével, mely egykor benneteket elhomályosíta!

*

Ezek a tettei Ossziánnak, midőn még ifjú kornak jára fürtjeiben; midőn az erdős sziget fejedelmeit, mint egy köntös, fényragyogvány fogta körül.

Visszakiáltánk futásokból a homályos éveket.

Három sor Homerosból.

Mondá s barna szemöldjeivel hunyoríta Kronion,
S ambroziás haja fellebbent a Rettenetesnek
Homloka szent bércén, s megrendült a nagy Olympus.

(Ilias. I.)

Catilina.

(Sallustius.)¹

Lucius Catilina nemes házból vette származását s nagy erejével bira léleknek, testnek, de elméje gaz és bomlott volt. Serdülte olta belhadak, verekedések, rablások, polgári zendítések voltak örömei, s azokban gyakorlái ifjúságát. Teste türe étlenséget, álmatlanságot, fázást, feljebb, mint ki hihetné. Elméje merész, fondor, változó; alkalmas mindent színleni is, tettetni is; ahítója a másénak, a magáénak pazarlója; indulatiban láng; elég szá-jassága, okossága kevés. Temérdek lelke szer-telent, nagyon fentet, alig remélhetőt kerese mindenben. Az embert Lucius Sullának dulon-gásai olta dühös vágy szállotta meg elnyomni a hazát, s oda mely szerek által juthat el, csakhogy magát úrrá tehesse, azzal éppen semmit sem gondolt. Fene lelkét napról-napra inkább ingerlé szo-rultság és gonoszságinak tudallata, s a kettőben azon szerei által vesztötte el magát, melyeket említettem. Unszolák efelett az hon romlott erköl-csei, miket két ellenkező gonosz gyulasztgata: pazarlás és eltelhetetlenség...

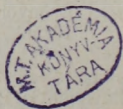
¹ Sallustot én két nyelven beszéltettem: Töredékiben és a két Levélben az új idők ízlése szerint, mely könnyűt kedvel, simát, ömlöt, mindennek érthetőt, hidegen józant: Catilinában és Jugurthában a régi felé igyekeztem közelíteni. Amaz kevésbbé rossz azok előtt lehet, kikkel a Sallust beszéde magát megkedveltetni a Sallust ajakán sem tudta: az utóbb említetteké azoknál, akik értik, mi teszi őt, a makacsot, különözöt, darabost, homályba-vonultat, görög alakokban gyönyörködöt, szófaragöt és nyelvkorcsosítöt, utólérhetetlenül széppé, s látni fogják, hogy fordítója az élőképet szerette s sajátságait megragadni s dolgozásába álthozni törekedett. A kettő közt magam az elsőbbséget a régi ízlésűnek adom, örvendve nyelvünknek, hogy ez megbírja, amit elkényeztetett,

Catilina beszéde.

„Hahogy előttem bátor lelkeitek, hűségtek tudva nem volnának, hijába érne e kedvező alkalom, hijába állana kezemben e nagy erő, e nagy remény; gyáva, ingó elmékkal bizonytalan dolgok után nem kapkodnék bizonyosak gyanánt. De mivel benneteket sok nehéz fergetegekben erőseknek tapasztolálak és hűveknek hozzám, e nézve lelkem nekibátorodik kezdeni a nagy, a gyönyörű tőtöt, kivált mivel érttem, hogy nektek s nekem javunk, kárunk egy. Mert azont akarni, nem akarni, az osztán az államos, az erős barátság. Mit forgotok elmémben, külön mindnyájan értettétek már. Azonban tüzem napról-napra inkább gyullad, elgondolván, mi leend állapotunk, hanemha magunk kapjuk ki magunkat e rabságból. Mert miolta hazánk néhány gazdagoknak jutott kényök, hatalmok alá, királyok, fejedelmek nekik adóztatnak, népek, tartományok elejökbe töltik ki zsoldjaikat; mi pedig minden mások, serény, jó, nemes, nem nemes, mi pórság vagyunk, tekintet nélkül, befolyás nélkül, martalékjai azoknak, kik, ha erejében állana hazánk, minket rettegnének. Most nálók minden elsőség, minden hatalom, tekintet és gazdaság, vagy ahol nékiek tetszik; hátrálást, veszélyt, ítéleteket, szorultságot, azt minékünk hagyják. Miket meddiglen fogtok immég túrni, lelkes férfiak? Nem jobb e dicsőségben veszni, mint e nyomorgó galád életet, melyben

erőtlené tett társai többé meg nem bírnak; és aztán, mivel ez rést nyithat előttünk egy gyönyörű táj felé, melyet, mint-hogy rátérni még mindég rettegünk, bár csudáljuk, magasztaljuk, talán nem ismerünk, amint érdemli. A szép mezején különbözők, olykor éppen ellenkezők a nemek, s a mesterség barátjainak mindenike kívánhatja figyelmeket, gondjaikat. Csakhogy mi szép és miért szép, akít szokás és iskoláink el-fásítottanak, olykor érzi, olykor nem. *(Előszó.)*

másoknak játékaik vagyunk, gyalázattal tölteni el? De végre valahára, ég, föld tanum! markunkban a diadal. Virit korunk, lelkeink készek; azokon nagy kor, nagy gazdagság mindent elvénhesztettek. Csak kezdenünk kell és menni fog. Mert ki tehát az minden halandók közt, ha keblében férfi lélek lakik, aki tűrje, hogy ők úsznak kincseikben, mit tengerek ásására, hegyek lapítására pazarlanak; nekünk pedig nincs mivel napról-napra tenghessünk; hogy ők két-három palotát fognak össze, s nekünk saját tűzpadunk sincs. Azok festéseket vásárlanak, szobrokat, véseményeket; bontják, amit alkottak s újat építenek helyébe; pénzüket egyre szórják, vesztegetik, s véget gazdaságaiknak a legképtelenebb fecsérlés sem vehet; rajtunk ellenben honn szorultság, künn adósságok; ami nyom, gonosz; ami fenyeget, még gonoszb. Végre is mink van egyebünk, tehát, mint az, hogy pihengenünk szabad? Serkenjetekek föl valahára; imhol a rég olta áhított szabadság, s túl azon fény, becsület szemeitek előtt; a szerencse mindezt díjként nyújtja a győzőnek. Buzdítanak bajaink, az idő, a veszély, a szükség, a diadal dús zsákmányai inkább, mint beszédem. Bennem vezért és bajtársat találtok; testem, lelkem köztetek lesz. Mindezt majd, megválasztva konzulnak, mert bízom hozzátok, veletek hajtom végre, hanemha megcsalna reményem, s ti, szolgákok lenni mint urak, inkább akarnátok.“

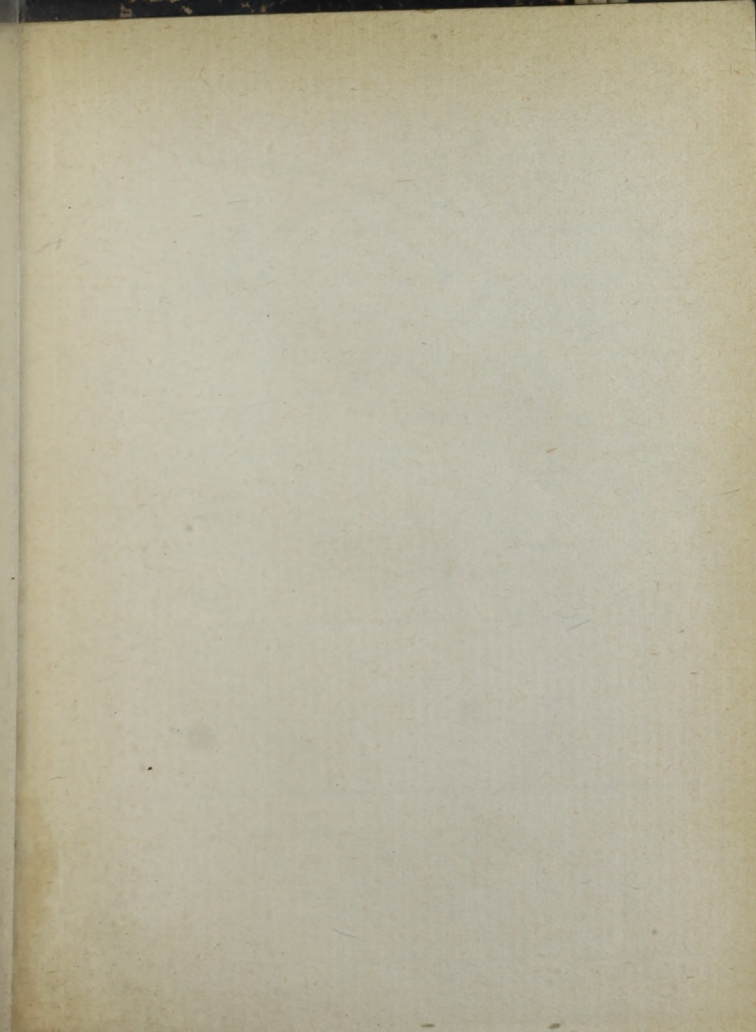
TARTALOM.

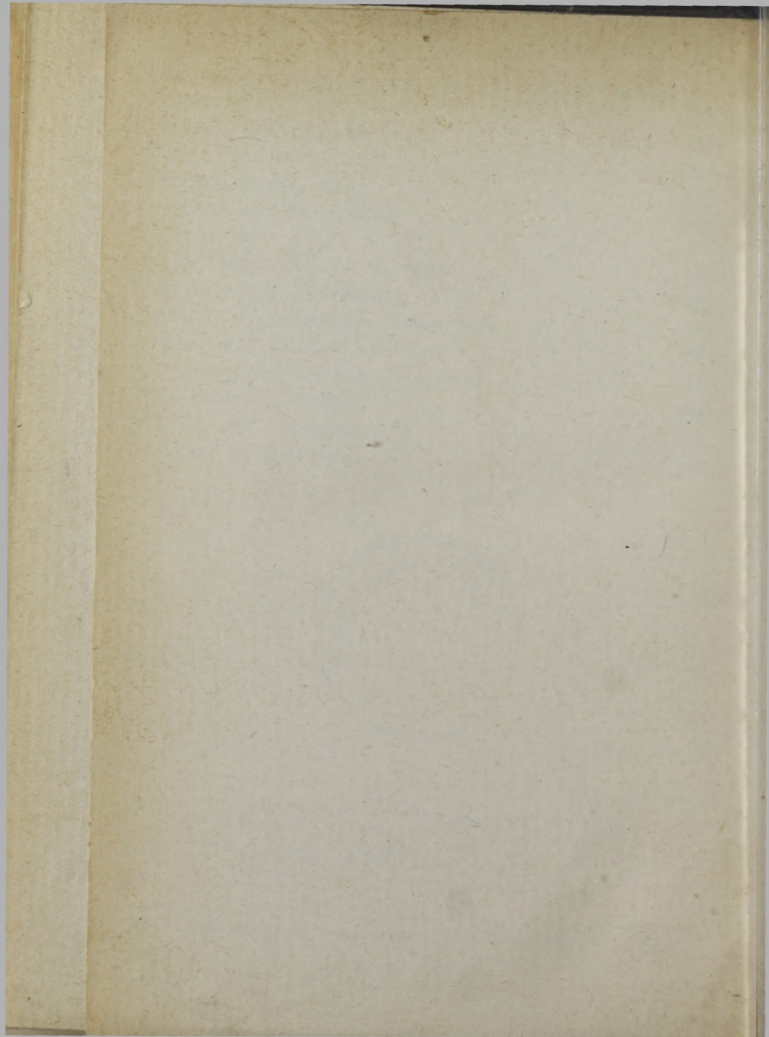
	Lap
Előszó	3
Költemények.	
Margit szigetén	7
A kötés napja	8
A szabad Erdély	9
Vajdahunyad	11
A német fiú	12
A nagy titok	12
Írói érdem	13
Szokott és szokatlan	13
A neo- és palaeologus	14
Lukai	15
Himfy	15
Epigrammai morál	15
A nyelvrontók	16
Nehéz és könnyű	16
Neologismus	17
Poétai, epistola	17
Magyar Pantheon.	
Csokonai Vitéz Mihály	27
Arcképek	34
A magyar nyelv polgári nyelvvé emelése felől. (Tübingai Pályairás)	44
Festés, faragás nálunk	52
Erdélyi levelek	62

Orthologus és neologus, nálunk és más nemzeteknél	81
Pályám Emlékezete	92
Fogságom naplója	122
Magyarországi utak	134
Levelek, levéltöredékek	138
Fordítások.	
Az én óhajtasom (Gessner)	167
Egy hajóhoz (Horatius)	172
Hamlet (Shakespeare-Schröder)	172
A haldokló hattyú (Herder)	173
A botesinálta doktor (Molière)	175
Ojna-morul (Osszián)	181
Három sor Homerosból	185
Catilina (Sallustius)	186

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 2295/1952 sz.

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. **Bessenyei György:** A törvénynek útja. Tudós társaság. Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsenyi Dániel-reálgimnázium* 1929/30. évi VIII. osztálya.
2. **Péterfy Jenő** dramaturgiai dolgozatai. Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsenyi Dániel-reálgimnázium* 1930/31. évi VIII. osztálya.
3. **Benyák Bernát: Joas.** (Piarista iskolai dráma, 1770.) Eredeti kéziratból sajtó alá rendezte s bevezetéssel ellátta dr. *Perényi József* tanár. Kiadta a *budapesti kegyestartórendi kath. gimnázium*.
4. **Bessenyei György:** Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék. Bécs, 1790. VII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte dr. *Várady Zoltán* tanár. Kiadta a *budapesti Verbőczy István-reálgimnázium*.
5. **Károlyi Gáspár:** Két könyv... Debrecen, 1563. VIII. oszt. tanítványaival sajtó alá rendezte *Jablonowsky Piroska* tanár. Kiadta a *budapesti Ev. Leánykollégium*.
6. **Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből.** Fordította s tanítványaival sajtó alá rendezte *Brisits Frigyes* tanár. Kiadta a *budapesti ciszterci-rendi Szent Imre-gimnázium*.
7. **Péterfy Jenő** zenekritikái. Sajtó alá rendezte és kiadta a *budapesti Berzsenyi Dániel-reálgimnázium* 1930—31. évi VIII. osztálya.

8. **Édes Gergely:** *Eredeti oktató mesék.* Dr. *Zsigmond Ferenc* tanár vezetésével sajtó alá rendezte és kiadta a *debreceni ref. kollégium gimnáziumának* 1931—32. évi *VIII. A. osztálya.*
9. **Dugonics András** *Magyar példabeszédek és jeles közmondások* c. gyűjteményéből. Sajtó alá rendezte és kiadta *Szabó Béla* polgári iskolai igazgató.
10. **Kazinczy világa.** Szerkesztette *Vajthó László.* A *Kazinczy-centenáriumra* kiadta a *Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.*